

Dyskurs Prawniczy i Administracyjny

1/2022

Dyskurs Prawniczy i Administracyjny

1/2022

REDAKTOR NAUKOWA NUMERU

Magdalena Skibińska

Zielona Góra 2022

RADA NAUKOWA

Andrzej Bisztyga (*przewodniczący*, Uniwersytet Zielonogórski), Rainer Arnold (Uniwersytet w Ratyźbonie, Niemcy), Eduard Barany (Słowacka Akademia Nauk), Ewelina Cała-Wacinkiewicz (Uniwersytet Szczeciński), Emilio Castorina (Uniwersytet w Katanii, Włochy), Jerzy Ciapała (Uniwersytet Szczeciński), Anna Chodorowska (Uniwersytet Zielonogórski), Katarzyna Dudka (Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej), Krzysztof Eckhardt (Rzeszowska Szkoła Prawa), Andrzej Gorgol (Uniwersytet Zielonogórski), Sabina Grabowska (Uniwersytet Rzeszowski), Stefan Haack (Uniwersytet Viadrina), Jerzy Jaskiernia (Uniwersytet Jana Kochanowskiego w Kielcach), Jiri Jirasek (Uniwersytet w Ołomuńcu, Czechy), Julia Klauer (Wyższa Szkoła Przedsiębiorczości i Prawa w Berlinie, Niemcy), Martyna Łaszewska-Hellriegel (*wiceprzewodnicząca*, Uniwersytet Zielonogórski), Gabriella Mangione (Uniwersytet Insubria Varese-Como, Włochy), Małgorzata Masternak-Kubiak (Uniwersytet Wrocławski), Tomasz Milej (Uniwersytet Kenyatta w Nairobi, Kenia), Bernadetta Nitschke-Szram (Uniwersytet Zielonogórski), Hanna Paluszkiewicz (Uniwersytet Zielonogórski), Ivan Pankevych (Uniwersytet Zielonogórski), Sławomir Patyra (Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej), Ryszard Piotrowski (Uniwersytet Warszawski), Maria Rogacka-Rzewnicka (Uniwersytet Warszawski), Krzysztof Skotnicki (Uniwersytet Łódzki), Tadeusz Stanisławski (*wiceprzewodniczący*, Uniwersytet Zielonogórski), Ewa Szewczyk (Uniwersytet Zielonogórski), Bogdan Ślusarz (Uniwersytet Zielonogórski), Miruna Tudorascu (Uniwersytet 1 grudnia 1918 w Alba Iulia, Rumunia), Murat Tumay (Istanbul Medeniyet University), Valeriy Tsybalyuk (Uniwersytet Gospodarki Wodnej i Zarządzania Zasobami Naturalnymi w Równem, Ukraina), Krystyna Wojtczak (Uniwersytet Adama Mickiewicza), Arkadiusz Wudarski (Uniwersytet Zielonogórski)

KOLEGIUM REDAKCYJNE

Justyna Michalska (*redaktor naczelny*), Anna Chodorowska (*sekretarz*), Anna Feja-Paszkiewicz, Sebastian Kowalski, Joanna Markiewicz-Stanny, Magdalena Skibińska

RECENZJE NUMERU

<http://www.dyskurs.inp.uz.zgora.pl>

REDAKCJA

Aldona Reich

KOREKTA

Beata Szczeszek

REDAKCJA TECHNICZNA

Arkadiusz Sroka

PROJEKT OKŁADKI

Jacek Papla

CC by 4.0

ISSN 2657-926X

Oficina Wydawnicza Uniwersytetu Zielonogórskiego
65-246 Zielona Góra, ul. Podgórna 50, tel. (68) 328 78 64
www.ow.uz.zgora.pl, sekretariat@ow.uz.zgora.pl

Spis treści

Aneta Arkuszewska	
Skarga na orzeczenie referendarza sądowego – kilka uwag <i>de lege ferenda</i>	7
Kinga Flaga-Gieruszyńska	
Skarga na czynności komornika jako podstawowy środek zaskarżenia w postępowaniu egzekucyjnym	21
Izabella Gil	
Zaskarżenie planu podziału w egzekucji prowadzonej przez zarząd przymusowy nad przedsiębiorstwem lub gospodarstwem rolnym dłużnika.....	37
Joanna Mucha	
Wyrok kasatoryjny sądu drugiej instancji – między postulatem szybkości a zasadą dwuinstancyjności postępowania.....	49
Magdalena Skibińska	
Problematyka dopuszczalności skargi kasacyjnej w sprawach z zakresu ubezpieczeń społecznych rozpoznawanych w postępowaniu uproszczonym	69
Marcin Uliasz	
Zażalenie poziome w sądowym postępowaniu egzekucyjnym – blaski i cienie	85
Zbigniew Woźniak	
Zażalenie do innego składu sądu drugiej instancji	97
Tadeusz Zembruski	
Przyczyny nieważności postępowania jako podstawa skargi kasacyjnej.....	117

Aneta Arkuszewska

Uniwersytet Rzeszowski

ORCID 0000-0003-1323-4490

aarkuszewskaa@gmail.com

Skarga na orzeczenie referendarza sądowego – kilka uwag *de lege ferenda*

Słowa kluczowe: skarga na orzeczenie referendarza sądowego, środki zaskarżenia, postępowanie odwoławcze, odrzucenie skargi, stwierdzenie prawomocności, rektyfikacja

Streszczenie. Przedmiotem publikacji jest przedstawienie kilku postulatów *de lege ferenda* odnoszących się do skargi na orzeczenie referendarza sądowego po zmianach wprowadzonych ustawą z dnia 4.07.2019 r. Wskazana nowelizacja zmieniła założenia konstrukcyjne tego środka zaskarżenia, które jednak w pewnym zakresie wymagają modyfikacji, jak chociażby znowelizowanie przepisu art. 398²² § 1 k.p.c. poprzez przyjęcie, że skarga przysługuje na enumeratywnie wymienione orzeczenia ujęte w treści art. 394², ale i w art. 394^{1a} k.p.c., a wydane przez referendarza sądowego w postępowaniu odwoławczym. Poza tym należałoby przyznać referendarzowi sądowemu kompetencje w zakresie odrzucenia skargi wniesionej na wydane przez niego orzeczenie, a także poszerzyć katalog postanowień ujętych w treści art. 398²³ § 1 k.p.c. o orzeczenia w przedmiocie stwierdzenia prawomocności i dokonywania rektyfikacji orzeczeń wydawanych przez referendarzy sądowych, na które wniesienie skargi nie powoduje ich utraty, a jedynie wstrzymuje ich wykonalność.

Complaint against the decision of the court referendary – a few remarks *de lege ferenda*

Key words: complaint against the decision of the court referendary, appeals, appeal proceedings, rejection of the complaint, declaration of legality, rectification

Summary. The aim of the publication is to present several postulates *de lege ferenda* relating to the complaint against the ruling of the court referendary after the changes introduced by the Act of 4.07.2019. The aforesaid amendment changed the structural assumptions of this appeal, which, however, need to be modified to some extent, such as amending the provision of Article 398²² § 1 of the CPC by assuming that the appeal is entitled to the enumerated decisions included in the wording of Article 394² but also in Article 394^{1a} of the CPC, and issued by a court referendary in appeal proceedings. Moreover, a court referendary should be given the power to dismiss a complaint against a decision made by him/her, and the catalog of decisions under Article 398²³ § 1 of the CPC should be expanded to include decisions declaring judgments by court referendaries to be legally binding and reviewing judgments which, if appealed against, do not render them invalid, but only suspend their enforceability.

1. Wstęp

Problematyka prawidłowego uregulowania środków odwoławczych i zaskarżenia w postępowaniu cywilnym wiąże się ściśle z gwarancjami konstytucyjnymi, takimi jak prawo do sądu i prawo do dwuinstancyjnego postępowania sądowego, a także obowiązkiem ustawodawcy zwykłego przywrócenia stanu konstytucyjności (tzw. sanacja konstytucyjności)¹, które jest swoistą emanacją wyrażonego w art. 45 ust. 1 Konstytucji RP² prawa do sądu, tj. prawa jednostki do rozstrzygnięcia jej sprawy w sposób sprawiedliwy, a zatem na podstawie przepisów pozostających w zgodzie z normami konstytucyjnymi. Kodeks postępowania cywilnego³ rozróżnia dwa rodzaje środków zaskarżenia, tj.: środki odwoławcze i inne środki zaskarżenia (art. 363 § 1 k.p.c.). Wspólną cechą środków odwoławczych i innych środków zaskarżenia jest wstrzymanie się uprawomocnienia zaskarżonego orzeczenia, tj. suspensywność. Natomiast różnica między „środkami odwoławczymi” a „innymi środkami zaskarżenia” sprowadza się do zagadnienia przeniesienia sprawy do sądu wyższej instancji, czyli dewolutywność. Środki odwoławcze powodują przeniesienie rozpoznania sprawy do sądu wyższej instancji. Z kolei inne szczególne środki zaskarżenia nie mają tej cechy. Ich wniesienie powoduje rozpoznanie sprawy przez sąd tej instancji, który wydał zaskarżone orzeczenie.

W doktrynie dokonuje się licznych podziałów środków zaskarżenia w zależności od różnych kryteriów⁴, choć przeważa podział środków zaskarżenia na: środki zaskarżenia zwyczajne, czyli środki odwoławcze, środki zaskarżenia szczególne i środki zaskarżenia nadzwyczajne⁵; środki odwoławcze *sensu stricto* i *sensu largo*⁶; środki odwoławcze zwyczajne i środki odwoławcze nadzwyczajne⁷; środki zaskarżenia zwyczajne i nadzwyczajne, przy wyszczególnieniu jeszcze innych środków

¹ P. Ryłski, *Środki odwoławcze i środki zaskarżenia w postępowaniu cywilnym w orzecznictwie Trybunału Konstytucyjnego*, Instytut Wymiaru Sprawiedliwości, Warszawa 2011, s. 3.

² Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2.04.1997 r. (Dz.U. z 1997 r. Nr 78, poz. 483 ze zm.).

³ Ustawa z dnia 17.11.1964 r. Kodeks postępowania cywilnego (t.j. Dz.U. z 2021 r. poz. 1805 ze zm.).

⁴ Zob. bliżej M. Michalska-Marciniak, *Zasada instancyjności w postępowaniu cywilnym*, Warszawa 2013, s. 290–298.

⁵ W. Broniewicz, *Istota i rodzaje zażalenia w postępowaniu cywilnym*, „Przegląd Sądowy” 2001, nr 1, s. 18; I. Kunicki, [w:] W. Broniewicz, A. Marciniak, I. Kunicki, *Postępowanie cywilne w zarysie*, Warszawa 2020, s. 329–330.

⁶ W. Siedlecki, [w:] *System prawa procesowego. Zaskarżanie orzeczeń sądowych*, red. W. Siedlecki, Warszawa–Wrocław 1986, s. 25 i n.

⁷ M. Sawczuk, *Wielka encyklopedia prawa*, Białystok–Warszawa 2000, s. 1196–1198; A. Zieliński, *Postępowanie cywilne. Kompendium*, Warszawa 2012, s. 208; S. Hanausek, *Orzeczenie sądu rewizyjnego*, Warszawa 1966, s. 20; Z. Świeboda, *Zażalenie i kasacja w postępowaniu upadłościowym oraz w postępowaniu układowym*, PS 1998, nr 7–8, s. 22; B. Bładowski, *Środki odwoławcze w postępowaniu cywilnym*, Warszawa 2007, s. 24.

zaskarżenia⁸, a także środki odwoławcze, pozostałe zwyczajne środki zaskarżenia i nadzwyczajne środki zaskarżenia⁹.

W celu zapewnienia legalności i zgodności z prawem podejmowanych przez referendarza sądowego decyzji umożliwiono pełny nadzór sądowy nad działalnością jurysdykcyjną tegoż organu¹⁰. Wyrazem tego jest istnienie środka prawnego, tj. skargi na orzeczenie referendarza sądowego, który stanowi instrument kontrolny odmienny od zażalenia, zapewniający niezawisłemu sądowi możliwość weryfikacji orzeczeń wydawanych przez referendarza sądowego. Podstawowy charakter skargi na orzeczenie referendarza sądowego został uregulowany po środkach odwoławczych wśród unormowań odnoszących się do nadzwyczajnych środków zaskarżenia (art. 398²²–398²⁴ k.p.c.). Pomimo nieprawidłowego umiejscowienia tej regulacji w systemie środków zaskarżenia skargę zalicza się do tzw. innych środków zaskarżenia, funkcjonujących obok środków odwoławczych¹¹. Regulacja prawna skargi zawarta jest również w art. 518¹, art. 767^{3a} oraz art. 795§ 3 k.p.c.

W związku z obszerną nowelizacją kodeksu postępowania cywilnego ustawą z dnia 4.07.2019 r. wprowadzono nową regulację postępowania zażaleniowego i katalogu rozstrzygnięć, od których służy zażalenie, co wywołało konieczność zmiany określenia katalogu orzeczeń referendarza, od których służy skarga, a tym samym nowelizacji przepisów art. 398²²–398²⁴ k.p.c. oraz art. 518¹ i art. 767^{3a} k.p.c. Celem publikacji jest przedstawienie pewnych postulatów *de lege ferenda* dotyczących skargi, które mogą usprawnić przebieg postępowania związanego z wniesieniem tego środka zaskarżenia, co było głównym założeniem ustawodawcy. Przy czym rozważania, jako główne komponenty wskazanego środka prawnego, obejmą jedynie przepisy dotyczące skargi ulokowane w Księdze I, tytule VI, dziale Vb.

2. Charakter skargi na orzeczenie referendarza sądowego

Jak przyjęto wyżej, skargę zalicza się do tzw. innych środków zaskarżenia (art. 363 § 1 k.p.c.). W literaturze identyfikuje się ją jako zwyczajny środek zaskarżenia, przyśługujący od nieprawomocnych rozstrzygnięć wydanych przez referendarza sądo-

⁸ K. Weitz, [w:] J. Lapierre, J. Jodłowski, Z. Resich, T. Misiuk-Jodłowska, K. Weitz, *Postępowanie cywilne*, Warszawa 2016, s. 531–532.

⁹ M. Michalska-Marciniak, [w:] *Wokół problematyki środków zaskarżenia w postępowaniu cywilnym*, red. M. Michalska-Marciniak, Legalis 2015, rozdz. I, pkt 3.

¹⁰ Por. A. Arkuszewska, *Referendarz sądowy w postępowaniu cywilnym*, Warszawa 2011, s. 248 i n.

¹¹ J. Gudowski, [w:] *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, t. III, *Postępowanie rozpoznawcze*, red. T. Ereciński, Warszawa, Lex/el 2016, kom. do art. 398²² nt. 5; R. Więckowski, *Propozycje nowelizacji niektórych przepisów postępowania rozpoznawczego procesowego Kodeksu postępowania cywilnego*, [w:] *Postępowanie rozpoznawcze w przyszłym Kodeksie postępowania cywilnego*, red. K. Markiewicz, A. Torbus, Warszawa 2014, s. 780; T. Zembrzusi, *Odwoławczy charakter skargi na orzeczenie referendarza sądowego*, „Monitor Prawniczy” 2014, nr 3, Legalis.

wego w postępowaniu cywilnym¹² lub jako inny środek odwoławczy, funkcjonujący obok środków odwoławczych zwyczajnych (apelacji i zażalenia) oraz nadzwyczajnych (skargi kasacyjnej, skargi o wznowienie postępowania oraz skargi o uchylenie wyroku sądu polubownego)¹³, umieszczając ją obok sprzeciwu od wyroku zaocznego, sprzeciwu od nakazu zapłaty w postępowaniu upominawczym, zarzutów od nakazu zapłaty w postępowaniu nakazowym, skargi na czynności komornika oraz zarzutów na plan podziału sumy uzyskanej z egzekucji¹⁴. Wskazuje się również, że skarga na orzeczenie referendarza sądowego w przedmiocie kosztów sądowych lub kosztów procesu oraz o odmowie ustanowienia pełnomocnika profesjonalnego jest zwyczajnym środkiem zaskarżenia, a skarga na orzeczenie referendarza sądowego nie dotycząca kosztów lub ustanowienia pełnomocnika należy do szczególnych środków zaskarżenia¹⁵, albo że należąc do szczególnych środków zaskarżenia¹⁶, nie ma ona charakteru jednolitego¹⁷. Przyjmuje się również, że skarga nie jest środkiem odwoławczym, ale ma charakter zbliżony do środków odwoławczych¹⁸ (np. w przypadku skargi na orzeczenie w przedmiocie kosztów sądowych lub kosztów procesu oraz na postanowienie o odmowie ustanowienia adwokata lub radcy prawnego). Wspólną cechą wszystkich rodzajów skarg na orzeczenie referendarza jest to, że przysługują one od orzeczeń nieprawomocnych, a tym samym bezsprzecznie należy ją zaliczać do zwyczajnych środków zaskarżenia, mieszczących się w kategorii innych środków zaskarżenia.

Skarga na orzeczenie referendarza sądowego jest środkiem o charakterze anulacyjnym, gdyż wniesienie jej na dane orzeczenie referendarza sądowego prowadzi co do zasady (z pewnymi wyjątkami) do utraty mocy zaskarżonego orzeczenia (art. 398²² § 3 k.p.c.). Skarga nie jest środkiem dewolutywnym, ponieważ sprawę nie rozpoznaje sąd wyższej instancji, a sąd jako sąd I instancji (art. 398²² § 5 zd. 1

¹² K. Weitz, [w:] J. Jodłowski, Z. Resich, J. Lapierre, T. Misiuk-Jodłowska, K. Weitz, *Postępowanie cywilne*, Warszawa 2005, s. 487; T. Wiśniewski, [w:] *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, t. II, *Artykuły 367–505*³⁷, red. H. Dolecki, T. Wiśniewski, Lex/el 2013, kom. do art. 398²², teza 6; tenże, [w:] *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, t. II, *Artykuły 367–505*³⁷, red. T. Wiśniewski, Lex/el 2021, kom. do art. 398²², nt. 8; K. Knoppek, *Postępowanie cywilne w pytaniach i odpowiedziach*, Warszawa 2008, s. 466; A. Arkuszewska, *Referendarz sądowy...*, s. 249.

¹³ J. Gudowski, [w:] *Kodeks...*, kom. do art. 398²² nt. 5; B. Bładowski, *Środki odwoławcze...*, s. 26; M. Malczyk-Herdzina, *Skarga na orzeczenie referendarza sądowego*, [w:] *Czterdziestolecie kodeksu postępowania cywilnego. Zjazd Katedr Postępowania Cywilnego w Zakopanem 7–9.10.2005 r.*, Kraków 2006, s. 100; T. Zembrzusi, *Odwoławczy...*, Legalis.

¹⁴ K. Markiewicz, *Skarga na orzeczenie referendarza sądowego*, [w:] *System Prawa Procesowego Cywilnego*, t. III, *Środki zaskarżenia*, cz. 2, red. J. Gudowski, Warszawa 2013, s. 539 i n.; J. Gudowski, [w:] *Kodeks...*, kom. do art. 398²², nt. 5; T. Zembrzusi, *Odwoławczy...*, Legalis.

¹⁵ W. Broniewicz, *Postępowanie cywilne w zarysie*, Warszawa 2006, s. 352.

¹⁶ Uchwała SN z 24.11.2021 r., III CZP 80/20, Lex nr 3259465.

¹⁷ P. Telenga, [w:] *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, red. A. Jakubecki, Warszawa 2008, s. 775.

¹⁸ M. Wójcik, [w:] *Kodeks...*, red. A. Jakubecki, s. 568.

k.p.c.). W przypadku skargi wniesionej na postanowienia w przedmiocie kosztów sądowych lub kosztów procesu oraz postanowienia o odmowie ustanowienia pełnomocnika sąd rozpoznaje skargę jako sąd II instancji (art. 398²³ § 3 zd. 1 k.p.c.). Co istotne, w tej sytuacji sąd rozpoznaje skargę, a nie sprawę, jak ma to miejsce przy kontroli dokonywanej przez sąd I instancji.

Skarga na postanowienia referendarza sądowego w przedmiocie kosztów sądowych lub kosztów procesu oraz na postanowienia referendarza sądowego o odmowie ustanowienia pełnomocnika z urzędu nie ma charakteru anulacyjnego, a suspensywny¹⁹. Skarga ma charakter renowacyjny, gdyż jej celem jest ponowne rozpoznanie sprawy w tych samych granicach, w jakich upoważniony był ją rozpatrzyć referendarz sądowy; restytucyjny, gdyż wniesienie jej czyni zaskarżone orzeczenie bezskutecznym, a także represyjny, gdyż skarga zmierza do zmiany lub usunięcia wadliwego orzeczenia referendarza sądowego, a zatem do usunięcia *a posteriori* uchybień referendarza sądowego²⁰.

3. Problematyka zaskarżenia i zakres orzeczeń wydawanych przez referendarza sądowego w postępowaniu drugoinstancyjnym

Zgodnie z obecnym brzmieniem art. 398²² § 1 k.p.c. „na orzeczenie referendarza sądowego służy skarga w przypadkach, w których na postanowienie sądu służyłoby zażalenie”, gdy w poprzednim stanie prawnym skarga przysługiwała na orzeczenia referendarza sądowego co do istoty sprawy oraz na orzeczenia kończące postępowanie w sprawie, jak również na orzeczenia enumeratywnie wymienione w art. 394 § 1 k.p.c., chyba że przepis szczególny stanowił inaczej. Obecne brzmienie wskazanego artykułu rodzi liczne problemy interpretacyjne, szczególnie jeśli chodzi o możliwość zaskarżenia i zakres orzeczeń wydawanych przez referendarza sądowego w postępowaniu drugoinstancyjnym (w sądach okręgowych i apelacyjnych), w których referendarz sądowy może wykonywać pewne czynności procesowe (por. art. 147 § 1 i art. 150 § 4 p.u.s.p.).

Bez wątplenia, w związku z odesłaniem do przepisów dotyczących zażalenia należy przyjąć, że chodzi tu o zażalenia do sądu drugiej instancji, określone w treści art. 394 § 1 k.p.c. oraz zażalenia do innego składu sądu pierwszej instancji, ujęte w art. 394^{1a} § 1 k.p.c. Przy czym tak sformułowana treść art. 398²² § 1 k.p.c. sugeruje, że na każde orzeczenie, które wydaje sąd i które jest zaskarżalne zażaleniem, przysługuje skarga, jeżeli tylko wyda je referendarz sądowy. Supozycja taka jest jednak

¹⁹ A. Arkuszewska, *Kontrola postanowienia wydanego w wyniku rozpoznania skargi na orzeczenie referendarza sądowego – glosa*, „Iustitia” 2015, nr 1, s. 20; T. Zembrzusi, *Odwolawczy...*, Legalis.

²⁰ A. Arkuszewska, *Referendarz sądowy...*, s. 249; A. Maziarz-Charuza, *Skarga na orzeczenie referendarza sądowego po nowelizacji z 2 marca 2006 r.*, „Przegląd Sądowy” 2007, nr 10, s. 126.

niewłaściwa, gdyż należy przyjąć, że skarga przysługuje jedynie na takie orzeczenia referendarza sądowego, które zgodnie z przepisami może wydawać referendarz sądowy (por. art. 47¹ k.p.c.)²¹. Innymi słowy dopuszczalność skargi z punktu widzenia przedmiotowego oznacza, że wchodzi ona w grę jedynie w odniesieniu do orzeczeń wyraźnie wskazanych w ustawie²².

O ile powyższe założenia nie budzą wątpliwości, o tyle rozbieżności w doktrynie odnoszą się do kwestii, czy zakres przedmiotowy orzeczeń referendarza sądowego podlegających zaskarżeniu skargą wyznacza również treść art. 394² k.p.c., w związku z tym, że obecnie może on również wydawać postanowienia i zarządzenia w sądzie II instancji. Część autorów uważa, że przy ocenie, czy na orzeczenie referendarza sądowego przysługuje zażalenie, należy wziąć pod uwagę również katalog postanowień wskazany w art. 394² k.p.c., oczywiście z zastrzeżeniem, że dotyczy to tych postanowień, które zgodnie z ustawą może wydać referendarz sądowy (art. 47¹ k.p.c.), co będzie dotyczyło postanowienia o odmowie ustanowienia adwokata lub radcy prawnego (art. 123 § 2 k.p.c.), skazanie strony na grzywnę w związku z cofnięciem zwolnienia od kosztów sądowych (art. 8 ust. 2 w zw. z art. 118 u.k.s.c.), a także w przedmiocie szczegółowego wyliczenia kosztów postępowania apelacyjnego (art. 108 § 1 zdanie drugie k.p.c.)²³. Inni autorzy wychodzą z założenia, że nie obejmuje to orzeczeń określonych w treści art. 394² k.p.c., gdyż odesłanie ujęte w art. 398²² § 1 k.p.c. związane jest z orzekaniem przez sąd jako sądem pierwszej instancji²⁴, co nie ma przełożenia na orzeczenia sądu II instancji, w tym określone w art. 394² k.p.c. Wydaje się jednak, że z uwagi na możliwość wykonywania czynności orzeczniczych przez referendarza sądowego również w sądzie II instancji, wskazane odesłanie (art. 398²² § 1 k.p.c.) będzie odnosić się również do treści art. 394² k.p.c., gdyż w przeciwnym wypadku referendarz sądowy nie miałby kompetencji do wydawania wymienionych wyżej postanowień w sądzie w II instancji, które przecież mieszczą się w zakresie jego uprawnień wynikających z ustawy (por. 47¹ k.p.c.). Poza tym bez takiej interpretacji powstałaby sytuacja, w której na postanowienie sądu przysługuje zażalenie, a na takie samo przedmiotowo orzeczenie referendarza sądowego skarga byłaby niedopuszczalna. Ponadto należy przyjąć, że w postępowaniu

²¹ Tak A. Arkuszewska, [w:] *Kodeks postępowania cywilnego. Koszty sądowe w sprawach cywilnych. Dochodzenie roszczeń w postępowaniu grupowym. Przepisy przejściowe. Komentarz do zmian*, t. I i II, red. T. Zembrzusi, Warszawa 2020, s. 961; T. Wiśniewski, [w:] *Kodeks...*, red. T. Wiśniewski, Lex/el 2021, kom. do art. 398²², nt. 4.

²² K. Markiewicz, [w:] *Kodeks postępowania cywilnego*, t. II, *Komentarz. Art. 205¹–424¹²*, red. A. Marciniak, Legalis 2019, art. 398²², nb. 66; T. Wiśniewski, [w:] *Kodeks...*, kom. do art. 398²², nt. 4.

²³ M. Manowska, [w:] *Kodeks postępowania cywilnego*, t. I, *Komentarz.. Art. 1–477(16)*, red. M. Manowska, Lex/el 2021, art. 398²², nt. 8; K. Panfil, [w:] *Kodeks postępowania cywilnego. Postępowanie procesowe. Komentarz aktualizowany*, red. O. Piaskowska, Lex/el 2021, art. 398²², nt. 15; M. Łochowski, [w:] *Kodeks postępowania cywilnego*, t. I, *Komentarz. Art. 1–505³⁹*, red. T. Szancilo, Legalis 2019, art. 398²², nb. 14.

²⁴ Tak T. Wiśniewski, [w:] *Kodeks...*, kom. do art. 398²², nt. 4.

drugoinstancyjnym referendarz sądowy może nie tylko wydawać ww. orzeczenia ujęte w treści art. 394² k.p.c., ale również te wynikające z art. 394^{1a} § 1 k.p.c. (gdyż referendarz nie ma uprawnień do wydawania w sądzie II instancji orzeczeń określonych w art. 394 § 1 k.p.c., z wyjątkiem zwrotu opłaty – art. 394 § 1 pkt 6 w zw. z art. 82 u.k.s.c.). Dlatego też, jeżeli orzeczenie w sądzie II instancji wydaje referendarz sądowy, to o dopuszczalności skargi na jego orzeczenie decyduje również katalog postanowień wymienionych w art. 394^{1a} § 1 k.p.c., gdyż referendarz sądowy ma taki sam status, niezależnie od tego, w którym sądzie wykonuje czynności. Należy też zgodzić się z poglądem wyrażonym w doktrynie, że o ile w przypadku orzeczeń wydanych przez sąd II instancji w kwestiach wпадkowych zasadne jest ograniczenie możliwości zaskarżania do minimum, o tyle w przypadku orzeczeń wydawanych przez referendarza sądowego względy konstytucyjne wymagają objęcia skargą tych samych orzeczeń, co wydanych w sądzie I instancji²⁵. Wskazany pogląd potwierdza również najnowsza uchwała SN z dnia 24.11.2021 r.²⁶, gdzie przyjęto, że na postanowienie referendarza sądowego o odmowie zwolnienia od opłaty od apelacji, wydane w sądzie drugiej instancji, przysługuje skarga. W uzasadnieniu do uchwały SN prawidłowo wskazał, że „brak wyraźnego uregulowania ustawowego co do zaskarżalności skargą orzeczenia referendarza sądowego, wydanego w sądzie drugiej instancji, o odmowie zwolnienia od kosztów sądowych, należy traktować jako lukę w prawie, przez którą rozumie się taki stan, gdy dla konkretnej sytuacji procesowej, która nie jest prawnie obojętna ani nie została przez prawodawcę uznana za niepodlegającą unormowaniu prawnemu, nie ma normy prawnej, czy to wyraźnej, czy to dającej się wyprowadzić w drodze wykładni. Jedną z naczelných zasad systemu prawnego jest jego zupełność. Usunięcie tego rodzaju luk następuje przez zastosowanie analogii. Wypełniając lukę przez analogię sąd realizuje w danym wypadku intencję ustawodawcy, aby określona instytucja prawna należycie funkcjonowała [...]”. W tym wypadku należy więc uzupełnić wskazaną lukę prawną, stosując analogię z art. 398²² § 1 i art. 394^{1a} § 1 pkt 1 k.p.c. i przyjąć dopuszczalność skargi na tego rodzaju orzeczenie referendarza sądowego, wydane w sądzie drugiej instancji, gdyż nie ma podstaw prawnych do różnicowania pozycji referendarza sądowego w sądzie pierwszej i drugiej instancji, zaś na postanowienie referendarza sądowego o odmowie zwolnienia od kosztów sądowych wydane w sądzie pierwszej instancji przecież przysługuje skarga. Orzeczenie SN jest

²⁵ A. Jaworski, [w:] *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, red. P. Rylski, Legalis 2022, art. 398²², nb. 20; por. też A. Księżyk, *Reforma postępowania cywilnego dotycząca zażaleń – pytanie o zakres orzekania referendarzy sądowych działających w sądzie II instancji i możliwość zaskarżenia ich orzeczeń*, <https://www.russellbedford.pl/o-nas/rb-biuletyn/item/2164-reforma-postepowania-cywilnego-dotyczaca-zazalen-pytanie-o-zakres-orzekania-referendarzy-sadowych-dzialajacych-w-sadzie-ii-instancji-i-mozliwosc-zaskarzenia-ich-orzeczen.html> [dostęp z dnia 20.02.2022].

²⁶ Uchwała SN z dnia 24.11.2021 r., IIICZP 80/20, LEX nr 3259465.

bardzo istotne, bo rozważania poczynione przez SN i przyjęty przez niego pogląd można odnieść do innych postanowień, które w postępowaniu drugoinstancyjnym może wydawać referendarz sądowy, a wynikające z art. 394^{1a} § 1 k.p.c., i zaskarżyć je skargą, pomimo braku wyraźnej normy prawnej umożliwiającej ich zweryfikowanie przez sąd. Wydaje się jednak, że w związku z licznymi wątpliwościami i rozbieżnościami panującymi w doktrynie, wymagającymi nawet wypowiedzi SN, warto byłoby znowelizować przepisy o skardze na orzeczenie referendarza sądowego w taki sposób, aby rozwiązać ww. wątpliwości, przyjmując wyraźnie, nawet na wzór poprzedniego stanu prawnego, że skarga przysługuje na enumeratywnie wymienione orzeczenia ujęte w art. 394², ale i w art. 394^{1a} k.p.c., a wydane przez referendarza sądowego w postępowaniu odwoławczym.

4. Zagadnienie odrzucenia skargi przez referendarza sądowego

Skarga wniesiona po upływie przepisanej terminu, nieopłacona lub z innych przyczyn niedopuszczalna, jak również skarga, której braków strona nie usunęła w wyznaczonym terminie, podlega odrzuceniu na podstawie art. 373 w zw. z art. 397 § 3 i w zw. z art. 398²⁴ k.p.c. Co istotne, o ile referendarz sądowy jest uprawniony do oceny, czy skarga została wniesiona w terminie, opłacona, jest dopuszczalna oraz czy nie zawiera braków formalnych, o tyle nie ma on kompetencji do wezwania strony celem usunięcia ewentualnych braków formalnych i fiskalnych skargi, z uwagi na fakt, że rygorem niewykonania takiego zarządzenia jest właśnie odrzucenie skargi, do czego referendarz *explicite* nie jest uprawniony. Wydaje się jednak, że referendarz sądowy może wskazać sądowi podstawę do odrzucenia (np. upływ terminu, niedopuszczalność), natomiast to do sądu należy jej ocena²⁷.

Ustawodawca, uzasadniając wprowadzenie art. 398²² § 6 k.p.c., wskazał, że dla wykluczenia możliwości nadużycia przez referendarza sądowego instytucji odrzucenia skargi uprawnienie w tym zakresie przysługuje wyłącznie sądowi²⁸. Należy zauważyć, że założenia ustawodawcy są niezrozumiałe, gdyż po pierwsze umożliwia on wykonywanie wszystkich czynności przez referendarza, a związanych z nadaniem biegu apelacji, co odnosi się m.in. do wezwania strony do usunięcia braków formalnych i fiskalnych apelacji (por. art. 373 k.p.c. – ale bez odrzucenia apelacji), a takich samych kompetencji odmawia referendarzowi sądowemu w tym zakresie w stosunku do skargi złożonej na jego własne orzeczenie. Po drugie zaś wątpliwe

²⁷ A. Arkuszewska, [w:] *Kodeks...*, s. 967; podobnie T. Wiśniewski, [w:] *Kodeks...*, kom. do art. 398²², nt. 17; K. Markiewicz, [w:] *Kodeks...*, art. 398²², nb. 70; odmiennie, lecz nietrafnie A. Jaworski, [w:] *Kodeks...*, art. 398²², nb. 65.

²⁸ Uzasadnienie rządowego projektu ustawy o zmianie ustawy – Kodeks postępowania cywilnego oraz niektórych innych ustaw, Sejm VIII Kadencji, druk sejmowy nr 3137, s. 93.

jest czynienie założenia legislacyjnego, że referendarze sądowi, jako organy władzy publicznej, mieliby nadużywać prawa do odrzucenia skargi, tym samym pozbawiając ich kompetencji w tym zakresie. Taki tok myślenia ustawodawcy nie może prowadzić do osiągnięcia celów nowoczesnych regulacji opartych na zaufaniu do państwa i jego organów²⁹. Tym samym rodzi się kolejny postulat *de lege ferenda*, aby przyznać referendarzowi sądowemu kompetencje w zakresie odrzucenia skargi wniesionej na wydane przez niego orzeczenie, co w konsekwencji będzie się wiązało z możliwością dokonywania weryfikacji prawidłowości wniesionej skargi poprzez wezwanie strony do uzupełnienia jej braków formalnych i fiskalnych, które to czynności mieszczą się niewątpliwie w zakresie wykonywania ochrony prawnej, a nie wymierzania sprawiedliwości. Poza tym właśnie taka konstrukcja spełniłaby swój główny cel, jakim od początku wprowadzenia do systemu prawnego instytucji referendarza sądowego było odciążenie sędziów i przyspieszenie prowadzenia postępowania sądowego. Co istotne, takie założenie nie wiąże się z żadnymi negatywnymi skutkami dla strony, gdyż na postanowienie referendarza sądowego o odrzuceniu skargi przysługiwałaby skarga na zasadach ogólnych, z możliwością dokonania jednorazowej autokontroli takiej skargi przez referendarza, a w konsekwencji z weryfikacją sprawy dokonywaną przez sąd, działający jako sąd I instancji, na którego orzeczenie przysługiwałoby zażalenie.

5. Postanowienia referendarza sądowego, na które wniesienie skargi wstrzymuje ich wykonalność

Ostatnim zagadnieniem, które wymagałoby rozważenia pod kątem ewentualnych zmian dotyczących skargi na orzeczenia referendarza sądowego, jest kwestia poszerzenia zakresu postanowień ujętych w treści art. 398²³ § 1 k.p.c., na które wniesienie skargi wstrzymywałoby ich wykonalność, ale nie traciłyby one swojej mocy, a sąd rozpoznawałby skargę, działając jako sąd II instancji. Wydaje się, że do tego kręgu postanowień można by dodać postanowienia w zakresie stwierdzenia prawomocności (art. 364 k.p.c.) oraz orzeczenia w przedmiocie rektyfikacji orzeczeń referendarza sądowego (art. 350, art. 351 i 352 k.p.c.).

Zgodnie z treścią art. 364 § 2 k.p.c. referendarz sądowy może stwierdzić prawomocność orzeczenia wydanego zarówno przez sąd, jak i przez każdego referendarza sądowego. Stwierdzenie prawomocności odnosi się do każdego orzeczenia korzystającego z cechy prawomocności (por. art. 363 k.p.c.). Stwierdzenie prawomocności ma charakter deklaratoryjny³⁰, tym samym większość doktryny i orzecznictwa stoi na stanowisku, że orzeczenie sądowe nie uzyskuje waloru prawomocności, je-

²⁹ K. Markiewicz, [w:] *Kodeks...*, art. 398²², nb. 70.

³⁰ Postanowienie SO w Szczecinie z 28.11.2013 r., VIII Gz 191/13, Legalis.

śli stwierdzenie prawomocności nastąpiło w sposób wadliwy³¹. Postanowienie to nie wiąże innych sądów, a w razie wątpliwości co do prawomocności orzeczenia, sądy te mogą dokonać oceny tej kwestii we własnym zakresie³². Innego zdania jest Ireneusz Kunicki, który uważa, że skoro prawomocne postanowienie stwierdzające prawomocność wiąże wszystkie organy postępowania, to organ nie może badać tej kwestii w innym postępowaniu. W istocie bowiem właśnie po to prawomocność podlega stwierdzeniu w postanowieniu sądu (referendarza sądowego), aby mogło być ono poddane kontroli instancyjnej i wiązało wszystkie organy postępowań. Jeżeli przyjmiemy brak mocy wiążącej postanowienia stwierdzającego prawomocność i w konsekwencji dopuszczalność badania prawomocności orzeczenia w każdym innym postępowaniu, to stwierdzenie prawomocności w postanowieniu sądu (referendarza) nie ma znaczenia prawnego, a tym samym nie ma sensu³³. Prawomocność orzeczenia podlega stwierdzeniu tylko na wniosek strony wymienionej w danym orzeczeniu. Referendarz sądowy orzeka w przedmiocie stwierdzenia prawomocności (zarówno pozytywnie, jak i negatywnie) mocą postanowienia. Referendarz sądowy stwierdzający prawomocność jest związany wydanym postanowieniem (art. 358 w zw. z art. 362¹ k.p.c.). Nie może zatem, co do zasady, postanowienia tego uchylić, zmienić ani wydać kolejnego w tej samej kwestii. Postanowienie stwierdzające prawomocność może być uchylone albo zmienione przez sąd (referendarza sądowego), który je wydał tylko na podstawie art. 359 § 1 k.p.c., a zatem tylko w razie zmiany okoliczności sprawy. Na orzeczenie referendarza sądowego w przedmiocie stwierdzenia prawomocności orzeczenia (pozytywne lub negatywne) przysługuje skarga (art. 398²² § 1 w zw. z art. 394^{1a} § 1 pkt 5 k.p.c.), która ma charakter anulacyjny, a więc powoduje utratę mocy postanowienia wydanego przez referendarza sądowego. Uregulowanie to wydaje się niewłaściwe, gdyż kontrola postanowień ujętych w treści art. 398²³ § 1 k.p.c. jest wystraszająca, co implikuje do przyjęcia założenia, że również omawiane postanowienie referendarza sądowego powinno podlegać właśnie takiej weryfikacji przez sąd działający jako sąd II instancji, bez potrzeby utraty mocy takiego postanowienia. Za takim poglądem przemawia kilka argumentów. Po pierwsze stwierdzenie prawomocności nie jest skomplikowaną czynnością, a wymaga tylko ustalenia, czy rzeczywiście orzeczenie się uprawomocniło i potwierdzenie tego faktu w postaci postanowie-

³¹ Por. wyr. SN z 5.7.2002 r., III CKN 657/00, Legalis; wyr. SN z 4.3.2008 r., IV CSK 465/07, Legalis, A. Góra-Błaszczkowska, [w:] *Kodeks postępowania cywilnego*, t. I A, *Komentarz. Art. 1-424*¹², red. A. Góra-Błaszczkowska, Legalis 2020, art. 364, nb. 7; A. Jakubecki, [w:] *Kodeks...*, red. T. Wiśniewski, art. 364, nt. 8; M. Manowska, [w:] *Kodeks...*, red. M. Manowska, art. 364, nt. 1; A. Patryk, [w:] *Kodeks postępowania cywilnego. Postępowanie procesowe. Komentarz aktualizowany*, red. O. Piskowska, Lex/el 2022, art. 364, nt. 9.

³² F. Zedler, *Glosa do wyroku SN z 5.07.2002 r., III CKN 657/00*, OSP 2004/2, s. 79.

³³ I. Kunicki, [w:] *Kodeks...*, red. A. Marciniak, Legalis 2019, art. 364, nb. 8.

nia, a następnie wydania zarządzenia w przedmiocie odnotowania prawomocności orzeczenia dla potrzeb biurowości. Na podstawie tego zarządzenia czynione są wzmianki na orzeczeniach, których odpisy są doręczane stronom na ich wnioszek³⁴. Po drugie w zupełności wystarczające jest przeprowadzenie kontroli samej skargi wniesionej na orzeczenie referendarza sądowego, bez potrzeby analizowania sprawy, która jest przedmiotem skargi o charakterze anulacyjnej. Po trzecie zaś, skoro zgodnie z orzecznictwem SN i przeważającą częścią doktryny postanowienie stwierdzające prawomocność nie wiąże innych sądów, a w razie wątpliwości co do prawomocności orzeczenia sądy te mogą dokonać oceny tej kwestii we własnym zakresie, to postanowienie referendarza sądowego po raz drugi (w sytuacji wątpliwości) poddawane jest kontroli, co tym samym daje gwarancje ustalenia skutków prawnych, związanych z prawomocnością orzeczeń.

Jak już wyżej wskazano, do zakresu orzeczeń wymienionych w treści art. 398²³ § 1 k.p.c. można by również zaliczyć orzeczenia w przedmiocie dokonywania rektyfikacji. Samo pojęcie rektyfikacja³⁵, czyli naprawa orzeczeń sądowych, obejmuje możliwość sprostowania, uzupełnienia lub wykładni orzeczeń. Pomimo że nazwa ta obejmuje trzy oddzielne instytucje, mają one pewne cechy wspólne³⁶. Oddział czwarty działu IV kodeksu postępowania cywilnego, zatytułowany „Orzeczenia”, dotyczy sprostowania, uzupełnienia i wykładni wyroków, jednak do innych orzeczeń i zarządzeń stosuje się odpowiednio te przepisy (por. art. 353², 361, 362, 362¹ k.p.c.).

Przy czym w przypadku referendarza sądowego zagadnienie to jest dość problematyczne, gdyż żaden przepis kodeksu postępowania cywilnego nie przyznał mu kompetencji do dokonywania rektyfikacji wydanych przez niego orzeczeń (z pewnymi wyjątkami przewidzianymi w przepisach szczególnych w postępowaniu nieprocesowym). Warto jednak zaznaczyć, że w praktyce referendarze sądowi, o ile nie dokonują sprostowań, uzupełnień i wykładni orzeczeń wydanych przez sąd, o tyle wykonują te czynności w stosunku do orzeczeń wydawanych przez siebie. Wnioskowanie takie wyprowadzane jest z analogii *a maiori ad minus*. Tym samym skoro referendarz sądowy może wydać orzeczenia (nakazy zapłaty, postanowienia), to tym bardziej może orzekać w przedmiocie prostowania błędów swojej decyzji, uzupełnienia orzeczenia i dokonywania ich wykładni³⁷. Nie bez znaczenia jest również pogląd, że skoro głównym zadaniem referendarzy sądowych jest odciążenie sędziów od wykonywania pewnych czynności, to nie sposób obciążać sądy rektyfikacją orzeczeń, których sami nie wydali. W konsekwencji skoro refe-

³⁴ A. Patryk, [w:] *Kodeks...*, red. O. Piaskowska, art. 364, nt. 16.

³⁵ Określenie nadane przez: J.J. Litauer [w:] *Rektyfikacja wyroków w polskiej procedurze cywilnej*, Poznań 1933, *passim*.

³⁶ F. Rosengarten, *Sprostowanie, uzupełnienie i wykładnia orzeczeń w postępowaniu cywilnym*, „Nowe Prawo” 1971, nr 6, s. 872.

³⁷ Blżej A. Arkuszewska, *Referendarz sądowy...*, s. 231-247.

referendarze sądowi dokonują rektyfikacji wydanych przez siebie orzeczeń, na ich postanowienie o sprostowaniu lub wykładni oraz ich odmowie przysługuje skarga na podstawie art. 398²² § 1 w zw. z art. 394^{1a} § 1 pkt. 8 k.p.c. Również na postanowienie o odmowie uzupełnienia orzeczenia przysługuje skarga, gdyż jest to postanowienie kończące postępowanie w sprawie (art. 398²² § 1 w zw. z art. 394 § 1 k.p.c.). Także na postanowienie uzupełniające o kosztach sądowych przysługiwać będzie skarga (art. 398²² § 1 w zw. z art. 394 § 1 pkt 6 i art. 394^{1a} § 1 pkt 9 k.p.c.), z tym że stronie przysługuje tylko wtedy, gdy nie złożyła środka zaskarżenia co do istoty sprawy.

Z punktu widzenia omawianej problematyki wydaje się, że skoro celem rektyfikacji nie jest ani zmiana, ani też uchylenie orzeczenia, gdyż temu służy możliwość zaskarżenia orzeczenia, ale właśnie naprawa pewnych wadliwości, które wystąpiły (choć nie powinny były mieć miejsca), a co za tym idzie, nadanie orzeczeniu poprawnego brzmienia, jakie powinno istnieć od samego początku³⁸, to tym samym za wystarczające jest przyjęcie założenia, że również te postanowienia referendarza sądowego powinny podlegać weryfikacji przez sąd działający jako sąd II instancji, bez potrzeby utraty mocy takiego orzeczenia, a wniesiona skarga powinna tylko wstrzymać wykonalność takiego postanowienia.

6. Podsumowanie

Reasumując, o ile nowelizacja kodeksu postępowania cywilnego z 2019 r. dotycząca skargi na orzeczenie referendarza sądowego w znacznym stopniu zmieniła jej założenia konstrukcyjne, o tyle niektóre rozwiązania prawne budzą pewne wątpliwości interpretacyjne, co wymagałoby ich doprecyzowania, a nawet wprowadzenia istotnych zmian w przepisach. Za zasadne wydaje się znowelizowanie przepisu art. 398²² § 1 k.p.c., przyjmując wyraźnie, na wzór poprzedniego stanu prawnego, że skarga przysługuje na enumeratywnie wymienione orzeczenia ujęte w treści art. 394², ale i w art. 394^{1a} k.p.c., a wydane przez referendarza sądowego w postępowaniu odwoławczym. Poza tym należałoby przyznać referendarzowi sądowemu kompetencje w zakresie odrzucenia skargi wniesionej na wydane przez niego orzeczenie, co w konsekwencji będzie się wiązało z możliwością dokonywania weryfikacji prawidłowości wniesionej skargi poprzez wezwanie strony do uzupełnienia jej braków formalnych i fiskalnych, które to czynności mieszczą się w zakresie wykonywania ochrony prawnej. Ostatnia zmiana powinna objąć treść art. 398²³ § 1 k.p.c. poprzez poszerzenie zakresu postanowień, na które wniesienie skargi nie powoduje ich utraty, a jedynie wstrzymuje ich wykonalność, o orzecz-

³⁸ F. Rosengarten, *Sprostowanie...*, s. 872.

nia w przedmiocie stwierdzenia prawomocności i dokonywania rektyfikacji orzeczeń wydawanych przez referendarzy sądowych.

Literatura

- Arkuszewska A., [w:] *Kodeks postępowania cywilnego. Koszty sądowe w sprawach cywilnych. Dochodzenie roszczeń w postępowaniu grupowym. Przepisy przejściowe. Komentarz do zmian*, t. I i II, red. T. Zembrzusi, Warszawa 2020.
- Arkuszewska A., *Kontrola postanowienia wydanego w wyniku rozpoznania skargi na orzeczenie referendarza sądowego – glosa*, „Iustitia” 2015, nr 1.
- Arkuszewska A., *Referendarz sądowy w postępowaniu cywilnym*, Warszawa 2011.
- Bładowski B., *Środki odwoławcze w postępowaniu cywilnym*, Warszawa 2007.
- Broniewicz W., *Istota i rodzaje zażaleń w postępowaniu cywilnym*, „Przegląd Sądowy” 2001, nr 1.
- Broniewicz W., *Postępowanie cywilne w zarysie*, Warszawa 2006.
- Góra-Błaszczkowska A., [w:] *Kodeks postępowania cywilnego*, t. I A, *Komentarz. Art. 1–424¹²*, red. A. Góra-Błaszczkowska, Legalis 2020.
- Gudowski J., [w:] *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, t. III, *Postępowanie rozpoznawcze*, red. T. Ereciński, Warszawa, Lex/el 2016.
- Hanausek S., *Orzeczenie sądu rewizyjnego*, Warszawa 1966.
- Jaworski A., [w:] *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, red. P. Rylski, Legalis 2022.
- Knoppek K., *Postępowanie cywilne w pytaniach i odpowiedziach*, Warszawa 2008.
- Księżyk A., *Reforma postępowania cywilnego dotycząca zażaleń – pytanie o zakres orzekania referendarzy sądowych działających w sądzie II instancji i możliwość zaskarżenia ich orzeczeń*, <https://www.russellbedford.pl/o-nas/rb-biuletyn/item/2164-reforma-postepowania-cywilnego-dotyczaca-zazalen-pytanie-o-zakres-orzekania-referendarzy-sadowych-dzialajacych-w-sadzie-ii-instancji-i-mozliwosc-zaskarzenia-ich-orzeczen.html>.
- Kunicki I., [w:] W. Broniewicz, A. Marciniak, I. Kunicki, *Postępowanie cywilne w zarysie*, Warszawa 2020.
- Litauer J.J., *Rektyfikacja wyroków w polskiej procedurze cywilnej*, Poznań 1933.
- Łochowski M., [w:] *Kodeks postępowania cywilnego*, t. 1, *Komentarz. Art. 1–505³⁹*, red. T. Szancilo, Legalis 2019.
- Malczyk-Herdzina M., *Skarga na orzeczenie referendarza sądowego*, [w:] *Czterdziestolecie kodeksu postępowania cywilnego. Zjazd Katedr Postępowania Cywilnego w Zakopanem 7–9.10.2005 r.*, Kraków 2006.
- Manowska M., [w:] *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, t. I, *Art. 1–477(16)*, red. M. Manowska, Lex/el 2021.
- Markiewicz K., [w:] *Kodeks postępowania cywilnego*, t. II, *Komentarz. Art. 205¹–424¹²*, red. A. Marciniak, Legalis 2019.
- Markiewicz K., *Skarga na orzeczenie referendarza sądowego*, [w:] *System Prawa Procesowego Cywilnego*, t. III, *Środki zaskarżenia*, cz. 2, red. J. Gudowski, Warszawa 2013.
- Maziarz-Charuza A., *Skarga na orzeczenie referendarza sądowego po nowelizacji z 2.3.2006 r.*, „Przegląd Sądowy” 2007, nr 10.
- Michalska-Marciniak M., [w:] *Wokół problematyki środków zaskarżenia w postępowaniu cywilnym*, red. M. Michalska-Marciniak, Legalis 2015.
- Michalska-Marciniak M., *Zasada instancyjności w postępowaniu cywilnym*, Warszawa 2013.
- Panfil K., [w:] *Kodeks postępowania cywilnego. Postępowanie procesowe. Komentarz aktualizowany*, red. O. Piaskowska, Lex/el 2021.
- Patryk A., [w:] *Kodeks postępowania cywilnego. Postępowanie procesowe. Komentarz aktualizowany*, red. O. Piaskowska, Lex/el 2022.
- Rosengarten F., *Sprostowanie, uzupełnienie i wykładnia orzeczeń w postępowaniu cywilnym*, „Nowe Prawo” 1971, nr 6.

- Rylski P., *Środki odwoławcze i środki zaskarżenia w postępowaniu cywilnym w orzecznictwie Trybunału Konstytucyjnego*, Instytut Wymiaru Sprawiedliwości, Warszawa 2011.
- Sawczuk M., *Wielka encyklopedia prawa*, Białystok–Warszawa 2000.
- Siedlecki W., [w:] *System prawa procesowego. Zaskarzanie orzeczeń sądowych*, red. W. Siedlecki, Warszawa–Wrocław 1986.
- Świeboda Z., *Zażalenie i kasacja w postępowaniu upadłościowym oraz w postępowaniu układowym*, „Przegląd Sądowy” 1998, nr 7-8.
- Telenga P., [w:] *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, red. A. Jakubecki, Warszawa 2008.
- Weitz K., [w:] J. Lapierre, J. Jodłowski, Z. Resich, T. Misiuk-Jodłowska, K. Weitz, *Postępowanie cywilne*, Warszawa 2016.
- Weitz K., [w:] J. Jodłowski, Z. Resich, J. Lapierre, T. Misiuk-Jodłowska, K. Weitz, *Postępowanie cywilne*, Warszawa 2005.
- Więckowski R., *Propozycje nowelizacji niektórych przepisów postępowania rozpoznawczego procesowego Kodeksu postępowania cywilnego*, [w:] *Postępowanie rozpoznawcze w przyszłym Kodeksie postępowania cywilnego*, red. K. Markiewicz, A. Torbus, Warszawa 2014.
- Wiśniewski T., [w:] *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, t. II, *Artykuły 367-505*³⁷, red. H. Dolecki, T. Wiśniewski, Lex/el 2013.
- Wiśniewski T., [w:] *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, t. II, *Artykuły 367-505*³⁷, red. T. Wiśniewski, Lex/el 2021.
- Zedler F., *Glosa do wyroku SN z 5.07.2002 r., III CKN 657/00*, OSP 2004/2.
- Zembrzusi T., *Odwoławczy charakter skargi na orzeczenie referendarza sądowego*, „Monitor Prawniczy” 2014, nr 3.
- Zieliński A., *Postępowanie cywilne. Kompendium*, Warszawa 2012.

Kinga Flaga-Gieruszyńska

Uniwersytet Szczeciński

ORCID 0000-0001-5177-4450

kinga.flaga-gieruszyńska@usz.edu.pl

Skarga na czynności komornika jako podstawowy środek zaskarżenia w postępowaniu egzekucyjnym

Słowa kluczowe: skarga na czynności komornika, postępowanie egzekucyjne

Streszczenie. Autorka omawia jeden ze środków zaskarżenia w postępowaniu egzekucyjnym, wskazując na specyficzne cechy skargi na czynności komornika, adekwatne do szczególnych cech egzekucji sądowej w sprawach cywilnych. W opracowaniu omówiono problematykę zakresu zastosowania tego środka z uwzględnieniem jego relacji z innymi instrumentami stosowanymi w zakresie ochrony praw stron, uczestników i osób trzecich w postępowaniu egzekucyjnym. Autorka omówiła również problematykę legitymacji do złożenia skargi na czynności komornika i stawianych jej wymogów. Jednocześnie w pracy poddano szerszej analizie problematykę postępowania prowadzonego na skutek złożenia skargi na czynności komornika.

Complaint against the actions of a bailiff as the basic means of appeal in enforcement proceedings

Key words: complaint against the actions of a bailiff, enforcement proceedings

Summary. The Author discusses one of the means of appeal in enforcement proceedings, pointing to the specific features of a complaint against the actions of a bailiff, adequate to the specific features of court enforcement in civil cases. The study discusses the scope of application of this measure, taking into account its relationship with other instruments used to protect the rights of parties, participants and third parties in enforcement proceedings. The Author also discussed the issue of the locus standi to lodge a complaint against the actions of the bailiff and the requirements imposed on it. At the same time, the study covers a broader analysis of the issues of proceedings conducted as a result of lodging a complaint against the actions of a bailiff.

1. Uwagi wstępne

Prawo do sądu jest prawem przysługującym osobom poszukującym ochrony prawnej na każdym etapie dochodzenia i egzekwowania przynależnych im świadczeń o charakterze cywilnym. Jednym z elementów prawa do sądu jest efektywny system środków zaskarżenia, również na etapie postępowania egzekucyjnego. Wśród tych środków podstawowe znaczenie ma skarga na czynności komornika. Co do zasady przyjmuje się, że skarga na czynności komornika stanowi środek zaskarże-

nia (*sensu largo*), ponieważ powoduje wszczęcie postępowania kontrolnego, którego zadaniem, tak jak przy środkach odwoławczych w ścisłym znaczeniu, jest zbadanie zaskarżonej czynności¹, aczkolwiek pojawiają się w tym zakresie pewne wątpliwości, które zostaną omówione w dalszej części opracowania. Zgodnie z art. 767 § 1 zd. 1 k.p.c. na czynności komornika przysługuje skarga do sądu rejonowego, jeżeli ustawa nie stanowi inaczej, co czyni ją środkiem o charakterze „podstawowym”, stosowanym w każdym przypadku, gdy ustawodawca nie wprowadził innego remedium, którego celem będzie usunięcie wadliwości czynności albo braku czynności na tym etapie postępowania.

Skargę na czynności komornika należy odróżnić od innych środków prawnych przysługujących stronom w postępowaniu egzekucyjnym. Te ostatnie mają zastosowanie w odmiennych sytuacjach, które według stron wymagają zastosowania określonych środków procesowych o charakterze obronnym albo zaczepnym. Trzeba podkreślić, iż w takich przypadkach strony nie mają wyboru pomiędzy dostępnymi środkami procesowymi, ponieważ muszą dobrać stosowany instrument adekwatnie do skutku, jaki chcą uzyskać w postępowaniu egzekucyjnym. Przede wszystkim w doktrynie zwraca się uwagę na brak konkurencyjności pomiędzy powództwem o zwolnienie od egzekucji (art. 841 k.p.c.) a skargą na czynności komornika (art. 767 k.p.c.). Skarga na czynności komornika przysługuje wtedy, gdy komornik, dokonując czynności, naruszył przepisy procesowe, natomiast powództwo o zwolnienie od egzekucji dopuszczalne jest jedynie wtedy, gdy prawa osoby trzeciej zostały naruszone przez skierowanie egzekucji zgodnie z przepisami procesowymi. Wniesienie skargi na czynności komornika (art. 767 k.p.c.) nie stanowi przeszkody do wytoczenia powództwa o zwolnienie od egzekucji (art. 841 k.p.c.). Wskazany brak konkurencyjności powoduje, że nie ma podstaw do przyjęcia, że termin na wniesienie powództwa ekscydencyjnego ulega „odroczeniu” bądź „zawieszeniu” na czas postępowania w wyniku skargi na czynności komornika bądź innych skarg i wniosków w postępowaniu egzekucyjnym². Oba te środki prawne, mimo że mogą służyć odpowiednio ochronie praw dłużnika względnie osoby trzeciej, są oparte na odmiennych przesłankach, co nie pozwala ich wiązać w jakikolwiek sposób.

Dwutorowość środków ochrony prawnej w postępowaniu egzekucyjnym oznacza, że właściwym i wyłącznym trybem rozstrzygania w przedmiocie zarzutów naruszenia prawa procesowego przez organ egzekucyjny jest skarga z art. 767 k.p.c. Z kolei powództwo przeciwegzekucyjne z art. 841 § 1 k.p.c. nie zmierza do zakwestionowania dopuszczalności egzekucji, w tym z uwagi na ewentualne naruszenie art. 845 k.p.c. Jego celem jest ocena, czy egzekucja może być prowadzona

¹ Uchwała SN z 26.01.1999 r., III CZP 58/98, OSNC 1999, Nr 6, poz. 107.

² Wyrok SA w Krakowie z 13.03.2013 r., I ACa 1164/12, Legalis.

z określonego przedmiotu, czy też narusza ona prawo podmiotowe osoby trzeciej³. W konsekwencji w postępowaniu egzekucyjnym funkcjonują w sposób autonomiczny różne środki ochrony prawnej (skarga, zarzuty, powództwo przeciwegzekucyjne etc.) i nie ma w ich obrębie układu hierarchicznego. Uruchomienie każdego z nich uzależnione jest od zaistnienia ustawowych przesłanek⁴. Tym samym w zależności od tego, z jaką wadliwością w ocenie skarżącego mamy do czynienia, powinien on zastosować adekwatny środek prawny.

Jednocześnie podstawowy charakter środka zaskarżenia, jakim jest skarga na czynności komornika, uzasadnia tezę, że ma on zastosowanie w każdym przypadku, gdy zachodzi naruszenie prawa procesowego, a ustawodawca nie przewidział innego specyficznego dla danej czynności w postępowaniu egzekucyjnym środka zaskarżenia albo innego środka prawnego, który zapewnia właściwy poziom ochrony dla strony, a w niektórych przypadkach – również osoby trzeciej. Z tego względu warto wskazać te sytuacje, gdy zastosowanie skargi na czynności komornika jest niedopuszczalne, a niekiedy wątpliwe.

Dlatego też tak istotne wydaje się przeanalizowanie zakresu zastosowania omawianego środka zaskarżenia, a także charakterystycznych cech postępowania wywołanego jego skutecznym złożeniem, z uwzględnieniem powiązania skargi na czynności komornika z innym instrumentem nadzoru judykacyjnego, określonym w art. 759 § 2 k.p.c. Pogłębiona analiza tego środka zaskarżenia pozwala na ustalenie jego przydatności i adekwatności dla zachowania odpowiednich standardów ochrony stron i innych podmiotów w postępowaniu egzekucyjnym w razie naruszenia przepisów prawa procesowego.

2. Istota skargi na czynności komornika

Nawiązując do uwag wstępnych, warto podkreślić, że co do zasady przyjmuje się, iż skarga na czynności komornika jest innym, w ujęciu art. 363 § 1 k.p.c., niedewolutywnym środkiem zaskarżenia⁵, który jednak ma charakter suspensywny. Jednak wstrzymanie uprawomocnienia się orzeczenia (zarządzenia) nie jest równoznaczne ze wstrzymaniem postępowania egzekucyjnego. Zgodnie z art. 767² § 2 k.p.c. wniesienie skargi nie wstrzymuje postępowania egzekucyjnego ani wykonania skarżonej czynności, chyba że sąd zawiesi postępowanie lub wstrzyma dokonanie czynności. Jedynie wyjątkowo ustawodawca wprowadza rozwiązanie, zgodnie z którym dalsze czynności egzekucyjne mogą być podjęte dopiero po uprawomocnieniu się określonej czynności komornika. Przykładowo zajęta nieruchomości ulega

³ Wyrok SA w Łodzi z 12.08.2016 r., I ACa 175/16, Legalis.

⁴ Wyrok SN z 27.03.2003 r., V CKN 18/01, Legalis.

⁵ Postanowienie SN z 21.05.2010 r., III CZP 28/10, OSNC 2011, Nr 1, poz. 10.

sprzedaży przez licytację publiczną, która może być wyznaczona nie wcześniej niż po upływie 2 tygodni po uprawomocnieniu się opisu i oszacowania (art. 952 k.p.c.).

Jednak wskazanie suspensywnego charakteru skargi na czynność komornika nie przystaje do sytuacji, w której skarżący składa skargę na zaniechanie czynności, o czym będzie mowa również w dalszych rozważaniach. W takim wypadku wniesiona skarga na zaniechanie nie zmierza do uchylenia lub zmiany czynności organów postępowania, co jest charakterystyczne dla środków zaskarżenia. W konsekwencji nie ma substratu zaskarżenia, a więc nie ma punktu odniesienia do nadania mu cechy suspensywności. Należy zgodzić się ze stanowiskiem Sławomira Cieślaka, że te i inne wskazane w dalszych rozważaniach różnice występujące między skargą na czynności komornika i innymi szczególnymi środkami zaskarżenia w innych rodzajach postępowania cywilnego wynikają ze specyfiki postępowania egzekucyjnego oraz różnorodności obowiązków procesowych, a tym samym i czynności podejmowanych przez komornika sądowego w tym postępowaniu⁶. Nie ma jednak uzasadnienia dla odebrania skardze na czynności komornika statusu środka zaskarżenia.

Odnosząc się do charakteru i skutków wykorzystania tego środka, również w aspekcie przepisów prawa materialnego, Sąd Najwyższy podkreślił, że skarga na czynności komornika nie jest czynnością przedsięwziętą bezpośrednio w celu dochodzenia lub ustalenia albo zaspokojenia lub zabezpieczenia roszczenia o naprawienie szkody wyrządzonej przez wadliwe wyegzekwowanie świadczenia. Takie stanowisko Sądu Najwyższego wynika ze stwierdzenia, że uchylene czynności egzekucyjnej w następstwie uwzględnienia skargi na czynności komornika sprowadza się przede wszystkim do stwierdzenia, że czynność ta była wadliwa. Należy podkreślić, że nie jest to równoznaczne z unicestwieniem samej czynności, a zwłaszcza wywołanych przez nią negatywnych skutków, w postępowaniu egzekucyjnym brak bowiem przepisów, które upoważniają sąd do tego, aby – uchylając czynność komornika w trybie postępowania egzekucyjnego – mógł jednocześnie nakazać zwrot wadliwie wyegzekwowanego świadczenia lub przywrócić stan poprzedni. Samo uchylene czynności komornika następuje z reguły po stwierdzeniu uchybień formalnych, co nie przesądza ostatecznego wyniku postępowania egzekucyjnego⁷. W sytuacji, gdy egzekucja sądowa jest skuteczna, mimo wadliwości jednej czy kilku czynności komornika sądowego, postępowanie to zrealizuje swój cel, którym jest zaspokojenie świadczeń należnych wierzycielowi.

Dla określenia istoty skargi na czynności komornika kluczowe znaczenie ma ustalenie jej zakresu zastosowania. Skarga na czynności komornika przysługuje nie tylko na czynność, ale także w razie jej zaniechania przez komornika, jeśli według

⁶ S. Cieślak, *Komentarz do art. 767 k.p.c., Nb I*, [w:] *Kodeks postępowania cywilnego*, t. II, *Komentarz. Art. 730–1217*, red. J. Jankowski, Warszawa 2019, Legalis.

⁷ Wyrok SN z 31.01.2002 r., IV CKN 622/00, Legalis.

skarżącego jest do niej zobowiązany (art. 767 § 1 zd. 2 k.p.c.). Użyty w tym przepisie termin „zaniechanie dokonania czynności” nie obejmuje bezczynności powodującej przewlekłość postępowania, na którą nie przysługuje skarga na czynności komornika⁸. W tym ostatnim przypadku właściwym trybem wyciągnięcia konsekwencji wobec komornika jest skorzystanie z narzędzi, jakie wynikają z nadzoru administracyjnego nad komornikami, sprawowanego przez liczne organy, w tym przez prezesa sądu rejonowego oraz organy samorządu komorniczego. Ponadto przewlekłość lub bezczynność komornika może być zwalczana w drodze skargi na naruszenie prawa strony do rozpoznania sprawy w postępowaniu sądowym bez nieuzasadnionej zwłoki⁹.

Należy pamiętać, że – jak już wskazano – skarga na czynności komornika może odnosić się jedynie do kwestii natury formalnej, związanych z przebiegiem postępowania i rolą komornika w tymże postępowaniu¹⁰. W konsekwencji ustawodawca – ze względu na bogaty zakres stanów faktycznych, jakie mogą zaistnieć w postępowaniu egzekucyjnym – nie wprowadził zamkniętego katalogu zachowań, w szczególności czynności komornika sądowego, które podlegają zaskarżeniu. Określił jedynie nieliczne wyjątki co do dopuszczalności skargi, o których będzie mowa niżej. Oznacza to, że skarga może zostać wykorzystana w każdym przypadku, w którym skarżący uzna, że czynność (względnie zaniechanie) komornika sądowego jest wadliwa z uwagi na swoją sprzeczność z przepisami prawa procesowego. Do uznania wadliwości czynności komornika nie jest konieczne ustalenie, że komornik świadomie naruszył przepisy prawne, wystarczy stwierdzenie obiektywnej nieprawidłowości tej czynności¹¹. Ustawa nie różnicuje dopuszczalności zaskarżenia czynności komornika od tego, czy dokonał jej z własnej inicjatywy, czy na polecenie innego organu¹². Co więcej, skarga przysługuje zarówno na czynności o charakterze decyzyjnym (w formie postanowienia względnie zarządzenia), jak i faktycznym (dokonywane w formie manualnej), co też odróżnia ją od modelowego środka zaskarżenia, skoncentrowanego na czynnościach o charakterze *stricte* orzeczniczym. W konsekwencji co do zasady skargę na czynności komornika można wnosić w każdym przypadku naruszenia przepisów regulujących przebieg postępowania egzekucyjnego¹³, chyba że ustawodawca wyraźnie przewiduje odmienną konstrukcję.

⁸ Wyrok SN z 14.06.1973 r., I CR 250/73, Legalis.

⁹ Np. M. Michalska, *Skarga o stwierdzenie przewlekłości postępowania egzekucyjnego*, „Przegląd Prawa Egzekucyjnego” 2007, nr 12, s. 14.

¹⁰ K. Flaga-Gieruszyńska, *Komentarz do art. 767 k.p.c., Nb 2*, [w:] K. Flaga-Gieruszyńska, A. Zieliński, *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, Warszawa 2022, Legalis.

¹¹ Uzasadnienie uchwały SN z 4.05.1972 r., III CZP 24/72, Legalis.

¹² I. Gil, *Komentarz do art. 767 k.p.c., Nb 2*, [w:] *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, red. E. Marszałkowska-Krześ, Warszawa 2021, Legalis.

¹³ Wyrok SA w Lublinie z 21.01.1998 r., I ACz 21/98, OSA w Lublinie 1998, Nr 2, poz. 10.

Nie ma w tym przypadku również znaczenia stadium postępowania egzekucyjnego, w którym czynność albo zaniechanie komornika sądowego miało miejsce, a nawet fakt, że nie nastąpiło wszczęcie tego postępowania. Skarżący może kwestionować działania albo zaniechania komornika dokonane przed wszczęciem postępowania egzekucyjnego (np. zwrot wniosku z powodu nieusunięcia jego braków formalnych) albo egzekucji (np. wezwanie do uiszczenia zaliczki przez wierzyciela). Przedmiotem zaskarżenia mogą być również czynności komornika dokonywane już po zakończeniu egzekucji (np. postanowienie w przedmiocie kosztów egzekucyjnych).

W Kodeksie postępowania cywilnego wyraźnie wskazano, że skarga nie przysługuje na zarządzenie komornika o wezwaniu do usunięcia braków pisma, na zawiadomienie o terminie czynności oraz na uiszczenie przez komornika podatku od towarów i usług (art. 767 § 1¹ k.p.c.). Wezwanie do usunięcia braków pisma jest czynnością, która bezpośrednio nie wywołuje ujemnych skutków procesowych dla podmiotu wzywanoego do uzupełnienia braków formalnych albo fiskalnych, bowiem skutek taki wywołuje dopiero zwrot wniosku na skutek ich nieuzupełnienia, co może być przedmiotem skargi. Podobnie zawiadomienie o terminie czynności nie wywołuje negatywnych skutków, gdyż ma jedynie umożliwić udział w czynnościach podejmowanych przez komornika sądowego. Obowiązek komornika sądowego co do zawiadomienia o terminie planowanej czynności zachodzi wówczas, gdy przepis tak stanowi (np. art. 850, 864¹ k.p.c.). Wyłączenie to nie odnosi się do obowiązku co do obwieszczenia o terminie licytacji, gdyż obwieszczenie jest czynnością *sui generis*, wykraczającą poza charakter zawiadomienia o terminie dokonania czynności¹⁴. Z kolei ograniczenie dotyczące uiszczenia podatku od towarów i usług wynika z tego, że sprawy podatkowe są wyłączone spod jurysdykcji sądów powszechnych, a więc nie mogą być rozstrzygane w postępowaniu prowadzonym na skutek złożenia skargi na czynności komornika.

Jednocześnie należy pamiętać, że ten przepis nie zamyka katalogu przypadków, w których skarga na czynności komornika jest niedopuszczalna względnie niecelowa, bowiem wynika to zarówno z innych postanowień ustawy procesowej, względnie z analizy dopuszczalności zaskarżalności określonych czynności lub zaniechań komornika sądowego, dokonywanej przez doktrynę i judykaturę. Przykładowo w orzecznictwie wskazano, że błędne pouczenie przez komornika dłużnika zajętej wierzytelności o przedmiotowym zakresie zajęcia nie jest czynnością komornika w rozumieniu art. 767 § 1 k.p.c. i dla sprostowania niewłaściwego pouczenia jego adresat nie musi składać skargi na czynność komornika¹⁵.

¹⁴ Np. Ł. Zamojski, *Skarga na czynność komornika sądowego po nowelizacji Kodeksu postępowania cywilnego dokonanej ustawą z 10.7.2015 r.*, „Monitor Prawniczy” 2016, nr 21, s. 1138.

¹⁵ Wyrok SA w Rzeszowie z 12.05.1994 r., I ACr 101/94, LEX nr 1680465.

Odnosząc się bezpośrednio do postanowień Kodeksu postępowania cywilnego, należy zauważyć, że skarga na czynności komornika nie znajdzie zastosowania wtedy, gdy inne jego przepisy wyłączają możliwość jej skutecznego złożenia z uwagi na konieczność ochrony innych wartości istotnych z perspektywy ustawodawcy. Tego rodzaju rozwiązanie wprowadzono w celu usprawnienia egzekucji z ruchomości w art. 870 § 1 *in fine*, który wyłącza złożenie skargi na przybicie ruchomości ulegających szybkiemu zepsuciu. Podobnie skarga na czynności komornika nie przysługuje wtedy, gdy znajdzie zastosowanie inny środek zaskarżenia albo środek prawny. W obecnym stanie prawnym odnosi się to do zarzutów składanych na sporządzony przez komornika plan podziału sumy uzyskanej z egzekucji.

Kontrowersyjny natomiast wydaje się problem zaskarżalności czynności komornika sądowego, których negatywnych skutków nie można odwrócić (np. nieuzasadnione zastosowanie środków przymusu fizycznego, czego przykładem jest przeszukanie odzieży przez osobę innej płci niż dłużnik – art. 814 § 4 k.p.c.). Dominujący jest pogląd, że skarga na czynności komornika nie znajdzie w tym przypadku zastosowania ze względu na niemożność usunięcia wadliwości czynności¹⁶. Z drugiej jednak strony pojawia się stanowisko Sądu Najwyższego dopuszczające możliwość złożenia skargi na tego rodzaju czynności¹⁷. Należy uznać, że trafne jest to pierwsze stanowisko, bowiem stosowanie środka zaskarżenia ma rację bytu tylko wtedy, gdy wywołuje skutek w postaci ochrony słusznego interesu skarżącego. W przeciwnym razie można mówić jedynie o ochronie prawa do sądu w sensie formalnym, a nie materialnym, co stanowi zaprzeczenie idei demokratycznego państwa prawa. W konsekwencji nie ma uzasadnienia tetycznego i aksjologicznego dla wykorzystywania skargi na czynności komornika w odniesieniu do czynności, której wadliwości nie da się usunąć. Nie wyklucza to jednak zaistnienia odpowiedzialności komornika sądowego o charakterze dyscyplinarnym lub cywilnym, jeśli zaistniała szkoda.

Jak zasygnalizowano, ustawodawca nie ogranicza podstaw, które skarżący może wskazać w skardze na czynności komornika. Takie rozwiązanie znajduje swoje uzasadnienie we wskazanej już wieloaspektowości możliwych naruszeń prawa procesowego na etapie postępowania egzekucyjnego. Z tego względu odmienna konstrukcja jest stosowana jedynie wyjątkowo. Zgodnie z art. 870 § 1 k.p.c. podstawą skargi na udzielenie przybicia może być jedynie zarzut naruszenia przepisów o publicznym charakterze licytacji, o najniższej cenie nabycia i o wyłączeniu od

¹⁶ A. Marciniak, *Postępowanie egzekucyjne w sprawach cywilnych*, Warszawa 2019, Lex; F. Zedler, *Dopuszczalność skargi na czynności komornika*, „Palestra” 1987, nr 12, s. 1 i n.; *idem*, *Postępowanie zabezpieczające i egzekucyjne. Komentarz*, Toruń 1995, t. II, s. 33.

¹⁷ Uzasadnienie uchwały SN z 4.05.1972 r., III CZP 24/72, OSNCP 1972/12, poz. 212.

udziału w przetargu. Jest to rozwiązanie unikalne, uzasadnione postulatem ochrony interesów nabywcy w postępowaniu egzekucyjnym.

Reasumując, skarga na czynności komornika jest niedewolutywnym i suspensywnym środkiem zaskarżenia, mającym cechy szczególne wynikające ze specyfiki postępowania egzekucyjnego, które ze względu na odmienność swoich celów i funkcji bywa regulowane w sposób zmodyfikowany wobec postępowania rozpoznawczego. Z pewnością pozytywnie należy postrzegać przyjmowane przez ustawodawcę podejście unifikacyjne, odnoszące się do systemu środków zaskarżenia na etapie postępowania egzekucyjnego, mające na celu uproszczenie palety dostępnych środków, ale jednocześnie nie można akceptować zauważalnej tendencji do zachęcania stron lub osób trzecich do zaskarżania czynności nawet wtedy, gdy trudno w uciążliwej dla dłużnika czynności dopatrywać się naruszenia przepisu prawa procesowego. Jak trafnie zauważa Andrzej Cudak, niewątpliwie musi być znaleziony „złoty środek” pomiędzy zagwarantowaniem obrony swych praw przez podmioty dotknięte czynnościami komornika, a z drugiej strony – koniecznością ochrony praw wierzycieli poprzez przeprowadzenie szybkiej i skutecznej egzekucji¹⁸. Najbardziej efektywny środek prawny, nadużywany wbrew realizacji celów postępowania egzekucyjnego, nie spełnia przypisanego mu celu ochrony słusznych interesów stron postępowania względnie osób trzecich.

3. Postępowanie w przedmiocie skargi na czynności komornika

Skarga na czynność komornika nie wszczyna postępowania egzekucyjnego. Postępowanie wywołane skargą ma charakter wypadkowy (incydentalny) w stosunku do właściwego postępowania egzekucyjnego. Z tego względu powinna zostać złożona we właściwej formie, odpowiednim czasie i właściwym miejscu, zgodnie bowiem z obowiązującą także w postępowaniu egzekucyjnym zasadą formalizmu procesowego dla skutecznego dokonania czynności procesowej istotne znaczenie ma podjęcie jej w wyznaczonym terminie i przed właściwym organem (art. 165 § 2 i 3 w zw. z art. 13 § 2 k.p.c.)¹⁹.

Szeroki zakres przedmiotowy zastosowania skargi na czynności komornika nie stanowi jej jedynej cechy charakterystycznej. Uniwersalizm stosowania skargi wynika również z szerokiego zakreslenia legitymacji do jej złożenia. Skargę może złożyć strona lub inna osoba, której prawa zostały przez czynności lub zaniechanie komornika naruszone bądź zagrożone (art. 767 § 2 k.p.c.). Tym samym skargę może

¹⁸ A. Cudak, *Komentarz do art. 767 k.p.c., Nb I.1*, [w:] *Kodeks postępowania cywilnego*, t. IV, *Komentarz. Art. 730–1095¹*, red. A. Marciniak, Warszawa 2020, Legalis.

¹⁹ Postanowienie SN z 21.05.2010 r., III CZP 28/10, OSNC 2011, Nr 1, poz. 10.

złożyć także osoba trzecia, jeżeli wykaze, że ma w tym interes prawny²⁰. Interes prawny będzie się wyrażał nie tylko w naruszeniu określonych praw, ale również w samym zagrożeniu takiego naruszenia. W konsekwencji, biorąc pod uwagę postanowienia ogólne kreujące stronę podmiotową postępowania cywilnego, mające odpowiednie zastosowanie do postępowania egzekucyjnego, należy uznać, że uprawnieni do złożenia skargi są wierzyciele, dłużnik, inni uczestnicy postępowania, prokurator, organizacja pozarządowa, Rzecznik Praw Obywatelskich, Rzecznik Praw Dziecka, Przewodniczący Komisji Nadzoru Finansowego oraz osoby trzecie. Przykładowo Sąd Najwyższy wskazał, że wojewódzki konserwator zabytków ma uprawnienie do składania skargi dla urzeczywistnienia celów przewidzianych w art. 4 ustawy z 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (t.j. Dz.U. z 2018 r. poz. 2067 ze zm.). Jednak organ nie jest osobą trzecią w rozumieniu art. 841 § 1 k.p.c.²¹

Wyjątek od tej ogólnej reguły stanowią postanowienia art. 870 § 1 k.p.c., zgodnie z którym tylko wierzyciel i dłużnik są legitymowani do wniesienia skargi na czynność komornika polegającą na udzieleniu przybicia w toku egzekucji z ruchomości. Jednak należy zgodzić się ze stanowiskiem A. Cudaka, że pojęcie „wierzyciel” użyte w tym przepisie obejmuje nie tylko wierzycieli wymienionych w tytule wykonawczym jako uprawnionych do świadczenia, którzy złożyli wniosek o wszczęcie egzekucji, ale również m.in. innego wierzyciela posiadającego tytuł wykonawczy upoważniający do uzyskania określonego świadczenia, który skierował wniosek o wszczęcie egzekucji do tego samego przedmiotu już w toku postępowania²². Jednak pojęcie to nie obejmuje sądu żądającego wszczęcia egzekucji z urzędu oraz organu uprawnionego do żądania wszczęcia egzekucji. Podmioty te nie mają legitymacji do składania skargi na czynności komornika. W celu zapewnienia prawidłowego biegu egzekucji mogą one zawiadamiać sąd sprawujący nadzór nad komornikiem o potrzebie wydania stosownych zarządzeń w trybie nadzoru judykacyjnego (art. 759 § 2 k.p.c.)²³.

Skarga na czynności komornika powinna czynić zadość wymaganiom pisma procesowego oraz określać zaskarżoną czynność lub czynność, której zaniechano, jak również wniosek o zmianę, uchylenie lub dokonanie czynności wraz z uzasadnieniem. Warunki ogólne pisma procesowego ustawodawca określił w art. 126 k.p.c., a w tym: oznaczenie sądu, do którego jest skierowana, imię i nazwisko lub nazwę stron postępowania (również skarżącego, jeśli nie jest stroną), ich przedstawicieli ustawowych i pełnomocników, oznaczenie skargi, a także osnowę wniosku

²⁰ Uchwała SN z 28.02.1992 r., III CZP 5/92, OSNC 1992, Nr 9, poz. 157.

²¹ *Ibidem*.

²² A. Cudak, *Komentarz do art. 767 k.p.c., Nb IV.5*, [w:] *Kodeks postępowania cywilnego*, t. IV, *Komentarz. Art. 730–1095¹*, red. A. Marciniak, Warszawa 2020, Legalis.

²³ A. Cudak, *Skarga na czynności komornika*, Warszawa 2015, s. 95.

lub oświadczenia oraz dowody na poparcie zarzutu wadliwości czynności albo zaniechania, podpis skarżącego albo jego przedstawiciela albo pełnomocnika; wymienienie załączników. Błędne nazwanie pisma zawierającego skargę pozwem nie odbiera mu cech skargi na czynności komornika, jeśli z treści tego pisma jednoznacznie wynika, że komornik prowadzący egzekucję przeciwko osobie wnoszącej pismo naruszył przepisy egzekucyjne, kierując egzekucję przeciwko osobie niewymienionej w tytule wykonawczym²⁴. Odnosząc się do treści skargi na czynności komornika, należy wskazać, że skarżący powinien precyzyjnie określić zaskarżoną czynność lub zaniechanie, w tym termin jej dokonania (zaniechania) w celu weryfikacji zachowania ustawowego terminu do wniesienia skargi. W skardze należy również dokładnie wskazać, na czym polega wadliwość tej czynności lub zaniechania. Jednocześnie ze względu na charakter skargi na czynności komornika nie mogą to być zarzuty merytoryczne, a jedynie odnoszące się do naruszenia prawa procesowego.

Wyjątkiem od obowiązku złożenia skargi na czynności komornika w formie pisemnej są skargi wnoszone w toku licytacji ruchomości i nieruchomości, które mogą być składane w formie ustnej do protokołu licytacji (art. 870 § 1, art. 986 k.p.c.). Z uwagi na treść art. 125 § 2¹ zd. 1 k.p.c. skargę na czynności komornika można wnieść również za pośrednictwem systemu teleinformatycznego.

W obecnym stanie prawnym skarga może być wniesiona także na urzędowym formularzu. Ten formularz komornik doręcza dłużnikowi przy pierwszej czynności egzekucyjnej oraz stronom i uczestnikom obecnym podczas czynności dokonywanej poza kancelarią, chyba że czynność ta podlega zaskarżeniu skargą w formie ustnej. Doręczenie musi być odzwierciedlone w protokole czynności poprzez stosowną adnotację. Tym samym komornik nie ma obowiązku doręczania formularzy skargi stronom i uczestnikom postępowania, którzy nie są obecni podczas dokonywania czynności egzekucyjnych, z wyjątkiem sytuacji, gdy dłużnik nie jest obecny przy pierwszej czynności egzekucyjnej. W tym przypadku niezbędne jest potwierdzenie odbioru formularza przez dłużnika. Wprowadzenie omawianej konstrukcji z jednej strony z pewnością upraszcza sposób zaskarżania czynności względnie zaniechania komornika sądowego ze względu na schematyzm formularzy, a z drugiej – obowiązek jego doręczenia przez organ stanowi rozwiązanie o charakterze nadmiernym, zachęcające do zaskarżania czynności nawet w przypadku braku rzeczywistych przesłanek.

Komornik sądowy jest zobowiązany pouczyć strony i uczestników postępowania występujących w sprawie bez zawodowego pełnomocnika o sposobie i terminie zaskarżenia czynności (art. 763¹ k.p.c.). Judykatura podkreśla, że brak należytego pouczenia rozumianego jako niepouczenie albo błędne pouczenie strony działają-

²⁴ Postanowienie SA w Krakowie z 2.06.1992 r., I ACz 239/92, Legalis.

cej bez adwokata, radcy prawnego lub rzecznika patentowego o dopuszczalności, terminie i sposobie wniesienia środka zaskarżenia nie ma wpływu na rozpoczęcie biegu terminu do wniesienia tego środka, lecz uzasadnia wniosek o przywrócenie terminu. Jeżeli osoby te nie są obecne, pouczenie następuje wraz z zawiadomieniem o dokonaniu czynności²⁵.

Jak stanowi art. 767 § 4 k.p.c., skargę wnosi się w terminie tygodniowym od dnia dokonania czynności, gdy strona lub osoba, której prawo zostało przez czynność komornika naruszone bądź zagrożone, była przy czynności obecna lub była o jej terminie zawiadomiona; w innych przypadkach – od dnia zawiadomienia o dokonaniu czynności strony lub osoby, której prawo zostało przez czynność komornika naruszone bądź zagrożone, a w braku zawiadomienia – od dnia powzięcia wiadomości przez skarżącego o dokonanej czynności. Skargę na zaniechanie przez komornika dokonania czynności wnosi się w terminie tygodniowym od dnia, w którym skarżący dowiedział się, że czynność miała być dokonana. Wskazany termin do wniesienia skargi ma charakter ustawowy, a więc organ nie ma kompetencji do jego skrócenia albo przedłużenia. Omawiany przepis określa nie tylko termin do składania skargi na czynności komornika, ale także początek jego biegu, przy czym dzień dokonania czynności rozpoczyna bieg terminu, gdy strona lub osoba, której prawo zostało przez czynność komornika naruszone lub zagrożone, była przy czynności obecna, a także była o jej miejscu i czasie zawiadomiona. Z kolei dzień zawiadomienia o dokonaniu czynności ma taki skutek, gdy skarżący nie był obecny przy czynności komornika, nie został zawiadomiony o terminie i miejscu czynności, a został przez komornika zawiadomiony o dokonaniu czynności. Z kolei dzień, w którym skarżący dowiedział się o czynności, wyznacza początek biegu terminu do wniesienia skargi w sytuacji, gdy skarżący nie został zawiadomiony o miejscu i terminie czynności, nie był obecny przy czynności i nie został zawiadomiony przez komornika o dokonanej czynności.

W tym przypadku również pojawia się w pewnych przypadkach elastyczne podejście ustawodawcy, bowiem termin tygodniowy jest niekiedy modyfikowany. Wynika to z postanowień w art. 870 § 1, art. 950 i 986 k.p.c. Termin do złożenia skargi na udzielenie przybicia w zakresie określonym w art. 870 § 1 k.p.c. kończy się z chwilą zamknięcia protokołu licytacji ruchomości. Natomiast zgodnie z art. 950 k.p.c. termin zaskarżenia opisu i oszacowania wynosi dwa tygodnie i liczy się od dnia jego ukończenia. Jeżeli opis i oszacowanie nie zostały ukończone w terminie podanym w zawiadomieniu, termin do zaskarżenia liczy się od dnia doręczenia uczestnikowi zawiadomienia, o którym mowa w art. 945 § 4 k.p.c., a dla uczestników, którym nie doręczono zawiadomienia, od dnia obwieszczenia o ukończeniu.

²⁵ Uchwała SN z 22.11.2011 r., III CZP 38/11, Legalis.

Ponadto w przypadku określonym w art. 986 k.p.c. koniec terminu do zgłoszenia skargi stanowi chwila zamknięcia przetargu.

Sąd odrzuca skargę wniesioną po upływie przepisanego terminu, nieopłaconą lub z innych przyczyn niedopuszczalną, jak również skargę, której braków nie uzupełniono w terminie. Na postanowienie sądu o odrzuceniu skargi służy zażalenie (art. 767²⁶ § 1 k.p.c.). W orzecznictwie również wskazano, że nieusunięcie braków formalnych skargi na czynność komornika powoduje jej odrzucenie. Wydanie w takim wypadku zarządzenia o zwrocie skargi nie pozbawia strony możliwości zaskarżenia tej czynności zażaleniem²⁶.

Zgodnie z art. 767 § 5 k.p.c. skargę wnosi się do komornika, który dokonał zaskarżonej czynności lub zaniechał jej dokonania. W ten sposób usprawnia się postępowanie w przedmiocie skargi, umożliwiając komornikowi bezpośrednie ustosunkowanie się do treści skargi, a także jej uwzględnienie w ramach tzw. autokontroli dokonanej czynności. Komornik w terminie trzech dni od dnia otrzymania skargi sporządza uzasadnienie zaskarżonej czynności, o ile nie zostało ono sporządzone wcześniej, albo przyczyn jej zaniechania i przekazuje je wraz ze skargą i aktami sprawy do właściwego sądu, chyba że skargę w całości uwzględnia. O uwzględnieniu skargi komornik zawiadamia skarżącego oraz zainteresowanych, których uwzględnienie skargi dotyczy. Tym samym komornik, jedynie wtedy, gdy nie uznaje zasadności skargi, przedstawia ją wraz z aktami sprawy do rozpoznania sądowi rejonowemu.

Skargę rozpoznaje sąd właściwy ze względu na siedzibę kancelarii komornika (art. 767 § 1 zd. 3 k.p.c.). W orzecznictwie pojawia się stanowisko, że jeśli wierzyciel wybrał na potrzeby egzekucji komornika poza właściwością ogólną, to właściwość sądu dla rozpoznania skargi na czynność komornika powinna być rozpoznana przez sąd, który byłby właściwy według ogólnych zasad. Nie może być wątpliwości, że chodzi tu o sąd rejonowy, przy którym działa komornik właściwy do przeprowadzenia egzekucji danym sposobem²⁷.

Sąd rejonowy, rozpoznający skargę na czynności komornika, działa jako sąd pierwszej instancji²⁸. Pogląd, według którego sąd rozpoznający skargę na czynność komornika działa jako sąd drugiej instancji, jest niemożliwy do zaakceptowania z tego względu, że w przypadku odrzucenia skargi, zażalenie na postanowienie o odrzuceniu skargi rozstrzygałby sąd okręgowy jako sąd „trzeciej instancji”. Takie rozwiązanie byłoby sprzeczne z istotą obowiązującego systemu środków zaskarżenia oraz dwuinstancyjności postępowania cywilnego²⁹. Jak stanowi art. 767² § 1

²⁶ Uchwała SN z 6.09.1994 r., III CZP 101/94, Legalis.

²⁷ Postanowienie SN z 25.01.2017 r., IV CO 173/16, Legalis.

²⁸ Postanowienie SN z 21.05.2010 r., III CZP 28/10, OSNC 2011, Nr 1, poz. 10.

²⁹ *Ibidem*.

k.p.c., sąd rozpoznaje skargę w terminie tygodniowym od dnia jej wpływu do sądu, a gdy skarga zawiera braki formalne, które podlegają uzupełnieniu, w terminie tygodniowym od jej uzupełnienia.

W zakresie rozpoznania skargi na czynności komornika znajduje również zastosowanie przepis art. 759 § 2 k.p.c. (art. 767³ § 2 k.p.c.), bowiem oba te instrumenty nadzoru judykacyjnego – jak już zasygnalizowano – są ze sobą powiązane. Przykładowo sąd rozpoznający skargę wniesioną przez dłużnika w trybie art. 767 k.p.c. może ocenić zasadność obciążenia dłużnika kosztami egzekucji. Jeżeli zaś uzna, że dłużnik nie dał powodu do przymusowego egzekwowania świadczenia, zmieni postanowienie komornika i obciąży kosztami wierzyciela. Zgodnie bowiem z art. 770 k.p.c. dłużnik powinien zwrócić wierzycielowi jedynie koszty niezbędne do celowego przeprowadzenia egzekucji³⁰. W orzecznictwie podkreśla się, że skarga na czynności komornika może wskazywać na uchybienia uzasadniające wydanie komornikowi zarządzenia zmierzającego do zapewnienia należytego wykonania egzekucji³¹. Jeżeli sąd uzna, że zasadne jest podjęcie działań na podstawie art. 759 § 2 k.p.c., nie odrzuca skargi z przyczyn określonych w art. 767³ k.p.c.

Kończąc rozważania dotyczące postępowania zainicjowanego skargą na czynności komornika, należy jeszcze odnieść do jednej z kontrowersyjnych konstrukcji wprowadzonych przez ustawodawcę w ramach kolejnych nowelizacji Kodeksu postępowania cywilnego. W przypadku stwierdzenia oczywistego naruszenia prawa przez komornika sąd uwzględniając skargę, stosownie do okoliczności, może go obciążyć kosztami postępowania wywołanego skargą. Na postanowienie sądu przysługuje zażalenie stronom oraz komornikowi (art. 767 § 6 k.p.c.). Nie ulega wątpliwości, że komornik sądowy jest funkcjonariuszem publicznym wykonującym nałożone ustawą obowiązki, w ramach których korzysta z władztwa publicznego, w tym stosuje środki przymusu. Ustawodawca w odniesieniu do żadnego z funkcjonariuszy publicznych nie stosuje sankcji obciążania kosztami postępowania sądowego, administracyjnego albo innego przewidzianego prawem, w którym organ (*de facto* funkcjonariusz publiczny będący piastunem organu) prowadzący to postępowanie dopuścił się kwalifikowanego naruszenia przepisów prawa. W konsekwencji jest to wysoce wadliwa konstrukcja, stanowiąca w swej istocie niebezpieczny precedens, otwierający drogę do kolejnych tego rodzaju rozwiązań o populistycznym charakterze. Słusznym jest to, że za oczywiste naruszenia przepisów prawa przez komornika strony nie powinny ponosić kosztów postępowania wywołanego wniesieniem skargi, jednak należy problem ten rozpatrywać w kategoriach odpowiedzialności cywilnej funkcjonariusza publicznego za szkody wyrządzone jego działaniem albo zaniechaniem.

³⁰ Wyrok SA we Wrocławiu z 10.02.2012 r., I ACa 1414/11, Legalis.

³¹ Uchwała SN z 23.05.2012 r., III CZP 11/12, Legalis.

4. Wnioski

Nie ulega wątpliwości, że skarga na czynności komornika jest środkiem zaskarżenia dostosowanym do specyfiki postępowania egzekucyjnego. Z tego względu został on w wielu aspektach ukształtowany odmiennie niż środki zaskarżenia stosowane na etapie postępowania rozpoznawczego, choćby ze względu na szeroki zakres legitymacji do jej złożenia oraz szeroko zakreślone dopuszczalne zarzuty, odnoszące się do naruszenia przepisów prawa procesowego. Wskazane wyżej reguły ogólne, co do których ustawodawca w uzasadnionych przypadkach wprowadził modyfikacje, wskazują na dużą elastyczność skargi na czynności komornika. To czyni ją wysoce uniwersalnym środkiem zaskarżenia, który może być efektywnie stosowany na potrzeby ochrony praw stron oraz innych osób, które zostały naruszone albo zagrożone na skutek naruszenia przepisów prawa procesowego w toku postępowania egzekucyjnego prowadzonego przez komornika sądowego.

Ustawodawca w kolejnych nowelizacjach doprecyzował wiele kwestii istotnych z perspektywy zastosowania skargi na czynności komornika, przede wszystkim odnośnie do podmiotów legitymowanych do jej wniesienia. Z pewnością pozytywnie należy ocenić zmiany dotyczące trybu wnoszenia skargi związane z pominięciem etapu przekazywania skargi przez sąd do komornika sądowego, bowiem w praktyce usprawnia to postępowanie w przedmiocie skargi, eliminując zbędne czynności techniczne. Mieszane oceny dotyczą z kolei kwestii wprowadzenia formularzy skargi będących, co prawda, pożądanym rozwiązaniem, upraszczającym korzystanie z tego środka zaskarżenia osobom, którym sprawia trudność formułowanie rozbudowanych wypowiedzi w formie pism procesowych, ale samo doręczanie formularzy przez komornika sądowego w tak szerokim zakresie w nieuzasadniony sposób zachęca uprawnionych do składania skarg z błahych przyczyn. To doprowadza do obciążenia zbędną pracą zarówno komorników sądowych, jak i sądy rozpoznające nieuwzględnione skargi.

No i wreszcie – rozwiązanie najbardziej kontrowersyjne w aspekcie statusu komornika sądowego jako funkcjonariusza publicznego, dopuszczające obciążanie go kosztami postępowania. Stanowi ono zaprzeczenie idei wykonywania czynności przez funkcjonariusza publicznego w imieniu organów państwa. Jest ono tym bardziej nieuprawnione, że w polskim systemie prawnym efektywnie działa system oparty na regule odpowiedzialności cywilnej funkcjonariuszy publicznych i Skarbu Państwa za szkody wyrządzone ich działaniem względnie zaniechaniem.

Literatura

- Cudak A., *Skarga na czynności komornika*, Warszawa 2015.
- Flaga-Gieruszyńska K., Zieliński A., *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, Warszawa 2022, Legalis.
- Kodeks postępowania cywilnego*, t. II, *Komentarz. Art. 730-1217*, red. J. Jankowski, Warszawa 2019, Legalis.
- Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, red. E. Marszałkowska-Krześ, Warszawa 2021, Legalis.
- Kodeks postępowania cywilnego*, t. IV, *Komentarz. Art. 730-1095¹*, red. A. Marciniak, Warszawa 2020, Legalis.
- Marciniak A., *Postępowanie egzekucyjne w sprawach cywilnych*, Warszawa 2019, Lex.
- Michalska M., *Skarga o stwierdzenie przewlekłości postępowania egzekucyjnego*, „Przegląd Prawa Egzekucyjnego” 2007, nr 12.
- Zamojski Ł., *Skarga na czynność komornika sądowego po nowelizacji Kodeksu postępowania cywilnego dokonanej ustawą z 10.7.2015 r.*, „Monitor Prawniczy” 2016, nr 21.
- Zedler F., *Dopuszczalność skargi na czynności komornika*, „Palestra” 1987, nr 12.
- Zedler F., *Postępowanie zabezpieczające i egzekucyjne. Komentarz*, t. II, Toruń 1995.

Orzecznictwo

- Uchwała SN z 4.05.1972 r., III CZP 24/72, Legalis.
- Wyrok SN z 14.06.1973 r., I CR 250/73, Legalis.
- Uchwała SN z 28.02.1992 r., III CZP 5/92, OSNC 1992, Nr 9, poz. 157.
- Uchwała SN z 6.09.1994 r., III CZP 101/94, Legalis.
- Uchwała SN z 26.01.1999 r., III CZP 58/98, OSNC 1999, Nr 6, poz. 107.
- Wyrok SN z 31.01.2002 r., IV CKN 622/00, Legalis.
- Wyrok SN z 27.03.2003 r., V CKN 18/01, Legalis.
- Postanowienie SN z 21.05.2010 r., III CZP 28/10, OSNC 2011, Nr 1, poz. 10.
- Uchwała SN z 22.11.2011 r., III CZP 38/11, Legalis.
- Uchwała SN z 23.05.2012 r., III CZP 11/12, Legalis.
- Postanowienie SN z 25.01.2017 r., IV CO 173/16, Legalis.
- Postanowienie SA w Krakowie z 2.06.1992 r., I ACz 239/92, Legalis.
- Wyrok SA w Rzeszowie z 12.05.1994 r., I ACr 101/94, LEX nr 1680465.
- Wyrok SA w Lublinie z 21.01.1998 r., I ACz 21/98, OSA w Lublinie 1998, Nr 2, poz. 10.
- Wyrok SA we Wrocławiu z 10.02.2012 r., I ACa 1414/11, Legalis.
- Wyrok SA w Krakowie z 13.03.2013 r., I ACa 1164/12, Legalis.
- Wyrok SA w Łodzi z 12.08.2016 r., I ACa 175/16, Legalis.

Izabella Gil

Uniwersytet Wrocławski

ORCID 0000-0001-9214-5503

izabella.gil@uwr.edu.pl

Zaskarżenie planu podziału w egzekucji prowadzonej przez zarząd przymusowy nad przedsiębiorstwem lub gospodarstwem rolnym dłużnika

Słowa kluczowe: egzekucja, plan podziału, dłużnik, przedsiębiorstwo, gospodarstwo rolne

Streszczenie. Przedmiotem opracowania jest problematyka związana z trybem zaskarżenia planu podziału sporządzanym w egzekucji prowadzonej przez zarząd przymusowy nad przedsiębiorstwem lub gospodarstwem rolnym dłużnika. Przedstawiono, na czym polega specyfika prowadzenia egzekucji przez zarząd przymusowy nad przedsiębiorstwem lub gospodarstwem rolnym dłużnika zarówno w aspekcie przedmiotowym, jak i podmiotowym. W przypadku tego sposobu prowadzenia egzekucji organem egzekucyjnym jest sąd. Natomiast powoływany przez sąd zarządca przymusowy, wykonując czynności, działa jako zastępca pośredni, realizując powierzone mu obowiązki związane z zarządem nad przedsiębiorstwem, a także w związku z podziałem sumy uzyskanej z egzekucji. Omówienie odmienności tego sposobu prowadzenia egzekucji pozwala na zrozumienie specyfiki skargi, która stanowi środek zaskarżenia planu podziału sporządzanego przez zarządcę przymusowego, do której odpowiednio będą miały zastosowanie przepisy o skardze na czynności komornika.

Appealing against the division plan in enforcement carried out by the compulsory administration over the debtor's enterprise or farm

Key words: enforcement, division plan, debtor, enterprise, farm

Summary. The subject of the study is the issue related to the procedure of appealing against the division plan prepared in the execution conducted by the compulsory administration over the enterprise or farm of the debtor. It presents the specificity of carrying out the enforcement by the compulsory administration over the enterprise or farm of the debtor, both in the objective and subjective aspects. In the case of this method of execution, the enforcement authority is the court. On the other hand, a compulsory administrator appointed by the court acts as an indirect deputy, performing the duties entrusted to him related to the management of the enterprise and in connection with the distribution of the sum obtained from the enforcement. The Discussion of the different ways in which enforcement is carried out makes it possible to understand the specificities of the action which constitute an appeal against the plan of division drawn up by the compulsory administrator and to which the provisions on complaint against the actions of the bailiff will apply accordingly.

1. Uwagi wstępne

Jednym ze sposobów prowadzenia egzekucji świadczeń o charakterze pieniężnym jest egzekucja przez zarząd przymusowy nad przedsiębiorstwem lub gospodarstwem rolnym dłużnika egzekwowanego, który został uregulowany w przepisach art. 1064¹ do 1064¹³ Kodeksu postępowania cywilnego¹. Prowadzenie egzekucji w powyższy sposób jest możliwe od dnia 2.05.2005 r., na mocy nowelizacji przepisów k.p.c. wprowadzonej ustawą z dnia 2 lipca 2004 r. o zmianie ustawy – Kodeks postępowania cywilnego oraz niektórych innych ustaw². Specyfika powyższego sposobu prowadzenia egzekucji z udziałem podmiotu, który nie jest organem egzekucyjnym, niejako wymusiła wprowadzenie nowego środka zaskarżenia, celem weryfikacji prawidłowości czynności podejmowanych przez zarządcę przymusowego w związku z podziałem między wierzycieli kwoty uzyskanej z zysku, jaki powstał w wyniku zarządzania przedsiębiorstwem lub gospodarstwem rolnym dłużnika. Wprowadzanie nowych instrumentów prawnych zawsze wiąże się z wieloma wątpliwościami, a także koniecznością przełamania dotychczasowych stereotypów w zakresie stosowania przepisów. Z powyższych względów warto w takich przypadkach całościowo uregulować kwestie związane ze stosowaniem nowego instrumentu prawnego, w tym zwłaszcza korzystania ze środków zaskarżenia lub środków prawnych, które miałyby umożliwić weryfikację prawidłowości wykładni nowych przepisów. Nowe instrumenty prawne, aby ich stosowanie w praktyce nie budziło wątpliwości interpretacyjnych, powinny być uregulowane w sposób kompleksowy, albowiem niepełna regulacja powoduje konieczność odwoływania się do różnego rodzaju wykładni i odpowiedniego stosowania przepisów, które odnoszą się do innych instrumentów prawnych. Odpowiednie stosowanie regulacji służących innym celom w zakresie ochrony prawprocesowej może w praktyce spowodować trudności z wyborem, które z przepisów należy zastosować z uwagi na odmiennosc celów i funkcji poszczególnych instytucji lub instrumentów prawnych. W odniesieniu do egzekucji polegającej na sprawowaniu zarządu przymusowego nad przedsiębiorstwem lub gospodarstwem rolnym dłużnika ustawodawca wprowadził także zdecydował się na wprowadzenie szczególnego środka zaskarżenia na sporządzany przez zarządcę przymusowego plan podziału sumy uzyskanej z egzekucji, ale jednocześnie nie uregulował trybu i sposobu wnoszenia i rozpoznawania tego środka zaskarżenia, lecz zastosował technikę legislacyjną polegającą na odesłaniu w tym zakresie do innych regulacji prawnych. Ten właśnie aspekt spowodował podjęcie

¹ Ustawa z dnia 17 listopada 1964 r. Kodeks postępowania cywilnego (t.j. Dz.U. z 2021 r. poz. 1805 z późn. zm.), dalej w skrócie określanej jako k.p.c.

² Ustawa z dnia 2 lipca 2004 r. o zmianie ustawy – Kodeks postępowania cywilnego oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. z 2004 r. Nr 172, poz. 1804).

tematu związanego z jednoznacznym uregulowaniem zaskarżenia planu podziału sporządzanego przez zarządcę przymusowego.

Pomimo znacznego upływu czasu od wejścia w życie przepisów wprowadzających przedmiotowy sposób prowadzenia egzekucji, a przede wszystkim przepisów innych aktów prawnych regulujących status prawny zarządców, do chwili obecnej nadal nie uregulowano w sposób niebudzący wątpliwości interpretacyjnych trybu związanego z zaskarżeniem planu podziału w egzekucji prowadzonej przez zarząd przymusowy nad przedsiębiorstwem lub gospodarstwem rolnym dłużnika. W związku z powyższym wydaje się celowe, aby zająć się tym zagadnieniem, zwłaszcza że w doktrynie nadal występują rozbieżności w odniesieniu do stosowania przepisów regulujących zarzuty na plan podziału sporządzonego przez zarządcę przymusowego.

2. Specyfika egzekucji przez zarząd przymusowy nad przedsiębiorstwem lub gospodarstwem rolnym dłużnika

Wszczęcie egzekucji przez zarząd przymusowy nad przedsiębiorstwem lub gospodarstwem rolnym dłużnika może nastąpić z inicjatywy wierzyciela egzekwującego. Organem egzekucyjnym w przypadku tego sposobu prowadzenia egzekucji jest sąd. Do prowadzenia egzekucji przez zarząd przymusowy właściwy jest sąd, w którego okręgu znajduje się siedziba przedsiębiorstwa lub w którego okręgu jest położone gospodarstwo rolne. Jeżeli gospodarstwo rolne położone jest w okręgu kilku sądów, wybór należy do wierzyciela. Jeżeli egzekucja ograniczona jest do części przedsiębiorstwa lub gospodarstwa rolnego, właściwy jest sąd, w którego okręgu część ta się znajduje (art. 1064⁴ k.p.c.). Specyfika egzekucji przez zarząd przymusowy nad przedsiębiorstwem dłużnika przejawia się w tym, że powoływany jest zarządca przymusowy. Zarządca przymusowy, wykonując czynności (zarówno związane z zarządem nad przedsiębiorstwem, jak i związane z podziałem sumy uzyskanej z egzekucji), działa jako zastępca pośredni, a więc w żadnym razie nie może być traktowany jako organ egzekucyjny³. Należy zauważyć, że do pełnienia funkcji zarządcy przymusowego sprawującego zarząd nad przedsiębiorstwem lub gospodarstwem rolnym dłużnika sąd powołuje zarządcę spośród osób, które posiadają licencję doradcy restrukturyzacyjnego. Zasady i tryb wydawania licencji doradcy restrukturyzacyjnego, odmowy jej przyznania, cofania i zawieszania praw wynikających z tej ustawy oraz zasady sprawowania nadzoru nad działalnością osób

³ W. Łochowski, [w:] *Kodeks postępowania cywilnego*, t. II, *Komentarz do art. 506-1217*, red. T. Szancilo, Warszawa 2019, Legalis, nb 2; odmiennie: J. Misztal-Konecka, *Postępowanie zabezpieczające i egzekucyjne w sprawach cywilnych*, Warszawa 2019, s. 201; J. Koźmiński, *Sytuacja prawna zarządcy sukcesyjnego w postępowaniu egzekucyjnym*, Sopot 2019, s. 29.

posiadających licencję doradcy restrukturyzacyjnego określone zostały w przepisach ustawy z dnia 15 czerwca 2007 r. o licencji syndyka⁴. Osobę, której przyznano licencję doradcy restrukturyzacyjnego, oraz osobę posiadającą decyzję o uznaniu kwalifikacji w zawodzie regulowanym doradcy restrukturyzacyjnego wydaną na podstawie odrębnych przepisów, wpisuje się na listę osób posiadających licencję doradcy restrukturyzacyjnego prowadzoną przez Ministra Sprawiedliwości (art. 17 ust. 1 u.l.d.r.). Stosownie do przepisu art. 2 ust. 1 pkt. 2 ww. ustawy licencja doradcy restrukturyzacyjnego uprawnia do wykonywania czynności zarządcy w egzekucji przez zarząd przymusowy na podstawie przepisów k.p.c.

Potwierdzeniem tego, że zarządca przymusowy nie jest organem postępowania egzekucyjnego, jest także konieczność skorzystania przez zarządcę przymusowego z pomocy komornika sądowego w przypadku, kiedy napotka przeszkodę ze strony dłużnika w objęciu jego przedsiębiorstwa (gospodarstwa rolnego). Podstawę do wprowadzenia przez komornika zarządcy w posiadanie przedsiębiorstwa dłużnika stanowi postanowienie sądu o ustanowieniu zarządcy i to bez konieczności nadawania klauzuli wykonalności. Przy czym zarządca może wystąpić do komornika z wnioskiem o przymusowe wprowadzenie w posiadanie jedynie majątku dłużnika, znajdującego się w posiadaniu samego dłużnika, nie może natomiast domagać się przymusowego wprowadzenia w posiadanie majątku, znajdującego się wyłącznie u osób trzecich⁵. Komornik dokonuje czynności egzekucyjnych związanych z przymusowym wprowadzeniem w posiadanie majątku dłużnika w zależności od konkretnego przypadku na zasadach przewidzianych dla egzekucji świadczeń niepieniężnych, związanych z wydaniem ruchomości, wydaniem nieruchomości, statku lub opróżnienia pomieszczenia (por. art. 1041-1046 k.p.c.)⁶. Komornik sądowy występuje w przypadku egzekucji przez zarząd przymusowy jedynie w przypadku, kiedy zachodzi konieczność wprowadzenia w posiadanie zarządcy przymusowego⁷.

Stanowisko, że zarządca przymusowy nie posiada statusu organu, potwierdza także pogląd, iż do wszczęcia egzekucji przez zarząd dochodzi wskutek wydania przez sąd postanowienia, w którym następuje także ustanowienie zarządcy. „Skoro sądy nie sprawują zarządu przymusowego, przeto akt powołania zarządcy nie może być uznany za powierzenie mu funkcji z zakresu ich działalności jako organów

⁴ Ustawa z dnia 15 czerwca 2007 r. o licencji syndyka (t.j. Dz.U. z 2022 r. poz. 1007), która w istocie stanowi znowelizowaną ustawę o licencji syndyka, gdyż na mocy art. 440 pkt 1 p.r. zmieniono nazwę dotychczasowej ustawy oraz część jej przepisów, dostosowując ją do nowych regulacji.

⁵ Z. Świeboda, *Komentarz do prawa upadłościowego i prawa o postępowaniu układowym*, Warszawa 1996, s. 141.

⁶ I. Gil, [w:] *Meritum. Postępowanie cywilne, t. II, Postępowanie egzekucyjne, arbitrażowe i międzynarodowe*, red. I. Gil Warszawa 2021, s. 448.

⁷ W. Głodowski, [w:] *Postępowanie zabezpieczające i egzekucyjne. System Postępowania Cywilnego*, red. K. Flaga-Gieruszyńska, Warszawa 2021, s. 1471.

Państwa”⁸. W sprawach związanych ze sprawowaniem zarządu ustanowiony w ramach egzekucji przez zarząd nad przedsiębiorstwem lub gospodarstwem rolnym zarządca korzysta z legitymacji procesowej nadzwyczajnej bezwzględnej (subrogacji). Zarządca od momentu jego powołania staje się podmiotem procesu zamiast dłużnika, jako zastępca pośredni uczestniczy w prowadzonych postępowaniach we własnym imieniu, podejmując czynności w zastępstwie dłużnika, działając w interesie wierzyciela, jak również dłużnika. „Z chwilą poddania nieruchomości zarządowi przymusowemu ustaje zarząd i użytkowanie dłużnika. Zarządca przymusowy nie jest przedstawicielem lub pełnomocnikiem żadnej ze stron”⁹.

Wobec zarządcy przymusowego nie stosuje się również regulacji prawnych odnoszących się do komornika sądowego. Z powyższych względów wnosząc skargę na plan podziału przepisy o skardze na czynności komornika stosuje się jedynie odpowiednio. Strony postępowania egzekucyjnego mogą natomiast wnosić o sprawdzenie przez sąd egzekucyjny, który ustanowił zarządcę, prawidłowości wykonywanych czynności w zakresie zarządu. Należy jednak rozważyć, czy mimo wszystko sąd nie będzie uprawniony do zastosowania odpowiednio przepisu art. 759 § 2 k.p.c.

Z jednej strony nad czynnościami podejmowanymi przez zarządcę przymusowego nadzór sprawuje sąd, ale oprócz tego nadzór nad działalnością osób posiadających licencję doradcy restrukturyzacyjnego sprawuje Minister Sprawiedliwości. Nadzór nie może wkraczać w ocenę zasadności czynności wykonanych bezpośrednio na polecenie, za zezwoleniem lub zgodą sądu (art. 20b ust. 1 u.l.d.r.). Nadzór przez Ministra Sprawiedliwości sprawowany jest osobiście lub za pośrednictwem służby nadzoru, w której skład wchodzi sędziowie i referendarze sądowi delegowani do Ministerstwa Sprawiedliwości w trybie art. 77 § 1 pkt 2 lub art. 151a § 5 pkt 2 u.p.u.s.p., prokuratorzy delegowani do Ministerstwa Sprawiedliwości w trybie art. 106 § 1 pr.p., a także pracownicy Ministerstwa Sprawiedliwości posiadający licencję doradcy restrukturyzacyjnego lub upoważnieni biegli rewidenci. Minister Sprawiedliwości podejmuje czynności z zakresu nadzoru, o którym mowa w ust. 1, w przypadku uzyskania informacji o uchybieniach w wykonywaniu czynności przez osobę posiadającą licencję doradcy restrukturyzacyjnego lub osobę współpracującą z osobą posiadającą licencję doradcy restrukturyzacyjnego, lub gdy uzna to za konieczne dla zapewnienia prawidłowości lub poprawy jakości wykonywania czynności przez osobę posiadającą licencję doradcy restrukturyzacyjnego.

Analizowany sposób prowadzenia egzekucji nie powoduje utraty składników majątkowych należących do dłużnika, albowiem nie dokonuje się ich sprzedaży, ale może zostać zastosowany wyłącznie w stosunku do przedsiębiorców prowadzących przedsiębiorstwo lub dłużników posiadających gospodarstwo rolne. Zaspokojenie

⁸ Wyr. SN z 13.04.1966 r., II CR 24/66, LEX nr 5970.

⁹ Wyr. SN z 13.4.1966r., II CR 24/66, Lex nr 5970.

wierzyciela egzekwującego następuje z zysku wypracowanego przez zarządcę przymusowego w związku z uzyskiwaniem dochodów z prowadzonego przedsiębiorstwa lub gospodarstwa rolnego przez dłużnika. Zarządca przymusowy kontynuuje bowiem prowadzenie przedsiębiorstwa zamiast dłużnika¹⁰. Tym samym nie jest dopuszczalne skorzystanie z takiego sposobu prowadzenia egzekucji, jeśli dłużnik wprawdzie jest przedsiębiorcą, ale jednocześnie nie prowadzi przedsiębiorstwa. Natomiast przepisy k.p.c. nie wyłączają możliwości ustanowienia zarządcy przymusowego nad przedsiębiorstwem, które prowadzi działalność koncesjonowaną. Regulacja prowadzenia egzekucji poprzez sprawowanie zarządu przymusowego nad przedsiębiorstwem lub gospodarstwem rolnym dłużnika zawarta w przepisach k.p.c. jest niepełna, co powoduje wiele wątpliwości interpretacyjnych wskutek odesłania do odpowiedniego stosowania przepisów k.p.c. o zarządzie ustanawianym w przypadku prowadzenia egzekucji z nieruchomości.

3. Plan podziału sporządzany przez zarządcę przymusowego

Brak określenia, na czym polegają czynności związane ze sprawowaniem zarządu przymusowego, utrudnia ustalenie nie tylko, czy istnieją podstawy do zaskarżenia planu podziału sporządzonego przez zarządcę przymusowego, ale także czy plan podziału należy sporządzać w każdym przypadku, czy też dopiero w przypadku, gdy egzekucja prowadzona jest na rzecz kilku wierzycieli egzekwujących bądź w skład przedsiębiorstwa lub gospodarstwa rolnego wchodzi nieruchomość. Plan podziału w przypadku egzekucji z nieruchomości sporządza się obligatoryjnie, z tym że do egzekucji przez zarząd przymusowy nie stosuje się przepisów o egzekucji z nieruchomości, ale stosownie do przepisu art. 1064¹ § 2 k.p.c. do zarządu przymusowego stosuje się przepisy o zarządzie w toku egzekucji z nieruchomości. Mając na względzie funkcję tego sposobu prowadzenia egzekucji, plan podziału dochodu uzyskanego w ramach sprawowanego zarządu przymusowego należy sporządzić zawsze, jeżeli taki dochód zostanie osiągnięty¹¹. Plan podziału powinien być także sporządzony wówczas, gdy egzekucję prowadzi jeden wierzyciel, a uzyskana nadwyżka dochodów pozwala na zaspokojenie tego wierzyciela w całości¹². Plan podziału powinien być sporządzany w przypadku wystąpienia dochodu, który będzie można podzielić pomiędzy wierzycieli egzekucyjnych¹³. Wszelkie wydatki

¹⁰ A. Szymański, *Stanowisko prawne zarządcy przymusowego*, „Polski Proces Cywilny” 1939, nr 9-10, s. 281.

¹¹ I. Gil, [w:] *Meritum. Postępowanie cywilne*, t. II, s. 451.

¹² Tak W. Łochowski, [w:] *Kodeks postępowania cywilnego*, t. II, *Komentarz do art. 506-1217*, red. T. Szancilo, Warszawa 2019, Legalis, Nb 2; odmiennie A. Adamczuk, [w:] *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, t. II, *Art. 478-1217*, red. M. Manowska, Warszawa 2021, s. 1439.

¹³ F. Zedler, *Postępowanie zabezpieczające i egzekucyjne. Komentarz*, Toruń 1995, s. 127-129.

związane z prowadzeniem przedsiębiorstwa pokrywane są z bieżących wpływów (przychodów), a powstała nadwyżka może stanowić podstawę do podziału między wierzycieli, jeżeli racjonalne względy związane z zarządem nad przedsiębiorstwem dłużnika na to pozwalają. Celem wykazania, że uzyskiwane dochody z egzekucji przez zarząd przymusowy pozwalają albo uniemożliwiają zaspokojenie wszystkich wierzycieli w okresie sześciu miesięcy, licząc od dnia przyłączenia się do egzekucji ostatniego wierzyciela, należy sporządzić pierwszy plan podziału (por. przepis art. 1064¹² § 2 k.p.c.). W przypadku, kiedy nie będzie możliwe zaspokojenie wszystkich wierzycieli w okresie sześciu miesięcy, to wierzyciel, który w tym okresie nie będzie zaspokojony, ma prawo żądać wszczęcia egzekucji ze składników mienia wchodzącego w skład przedsiębiorstwa lub gospodarstwa rolnego objętego zarządem przymusowym. Zarządca, sporządzając plan podziału sumy uzyskanej z egzekucji, powinien odpowiednio stosować przepisy ogólne o podziale sumy uzyskanej z egzekucji (art. 1023–1028 k.p.c.), jak również przepisy o podziale sumy uzyskanej z egzekucji z nieruchomości. W związku z tym zarządca przymusowy, sporządzając plan podziału, powinien kierować się zasadą uprzywilejowania egzekucyjnego i kategorii wierzycieli¹⁴, jednakże z zastrzeżeniem wierzycieli wymienionych w kategorii czwartej i piątej w art. 1025 k.p.c. (czyli wierzyciele zabezpieczeni rzeczowo), którzy ze względu na specyfikę egzekucji przez zarząd przymusowy nie korzystają z posiadanych przywilejów w zakresie kategorii zaspokojenia, lecz będą zaspokajani na równi z pozostałymi wierzycielami egzekwującymi¹⁵. Ten sposób prowadzenia egzekucji zwiększa szanse na zaspokojenie wierzycieli, którzy nie posiadają zabezpieczeń rzeczowych na składnikach majątkowych dłużnika wchodzących w skład przedsiębiorstwa lub gospodarstwa rolnego.

Stosując odpowiednio przepis art. 940 k.p.c., z dochodów z nieruchomości zarządca pokrywa w następującej kolejności: 1) koszty egzekucji wraz ze swoim wynagrodzeniem oraz zwrot własnych wydatków; 2) bieżące należności pracowników zatrudnionych w nieruchomości lub w przedsiębiorstwach znajdujących się na niej i należących do dłużnika; 3) bieżąco przypadające w toku zarządu alimenty przyznane wykonanym wyrokiem sądowym od dłużnika (z tym zastrzeżeniem, że uprawnienie to nie przysługuje członkom rodziny dłużnika pozostającym z nim we wspólnym gospodarstwie domowym w chwili wszczęcia egzekucji); 4) bieżące należności podatkowe z nieruchomości oraz bieżące należności z tytułu ubezpieczenia społecznego pracowników wymienionych w pkt 2; 5) zobowiązania związa-

¹⁴ Z. Woźniak, [w:] *Wybrane zagadnienia egzekucji sądowej*, red. J. Gołaczyński, Warszawa 2008, s. 407.

¹⁵ J. Jagieła, [w:] *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, red. A. Marciniak, K. Piasecki, Warszawa 2015, t. III, art. 1064¹³, Nb 2.

ne z wykonywaniem zarządu; 6) należności z tytułu ubezpieczenia nieruchomości, jej przynależności i pożytków.

Zarządca przymusowy celem zaspokojenia wierzycieli zobowiązany jest w każdym przypadku sporządzić plan podziału sumy uzyskanej z egzekucji. Stosownie bowiem do przepisu art. 1064¹³ § 1 k.p.c. – zarządca sporządza plan podziału sumy uzyskanej z egzekucji. Do czynności związanych ze sporządzeniem planu podziału sumy uzyskanej z egzekucji odpowiednio będą miały zastosowanie przepisy ogólne o podziale sumy uzyskanej z egzekucji oraz przepisy o podziale sumy uzyskanej z egzekucji z nieruchomości (art. 1064¹³ § 3 k.p.c.). Natomiast nadwyżkę dochodów po pokryciu wydatków wymienionych w przepisie art. 940 k.p.c., za czas do dnia przejścia własności nieruchomości na nabywcę, zarządca składa na rachunek depozytowy Ministra Finansów (art. 941 k.p.c.).

4. Skarga na plan podziału sporządzany przez zarządcę przymusowego

Natomiast na sporządzony przez zarządcę przymusowego plan podziału przysługuje środek zaskarżenia w postaci skargi, do której stosuje się odpowiednio przepisy o skardze na czynności komornika (art. 1064¹³ § 2 k.p.c.). Odpowiednie zastosowanie przepisów o skardze na czynności komornika musi następować z uwzględnieniem odrębnego charakteru skargi na plan podziału oraz zachodzących pomiędzy tymi środkami różnic¹⁶. Ten szczególny środek zaskarżenia (charakteryzujący się jedynie suspensywnością) został wprowadzony na mocy ustawy z 2 lipca 2004 r. o zmianie ustawy – Kodeks postępowania cywilnego oraz niektórych innych ustaw w związku z wprowadzeniem egzekucji przez zarząd nad przedsiębiorstwem lub gospodarstwem rolnym dłużnika. Skarga na plan podziału sumy uzyskanej z egzekucji przez zarząd nad przedsiębiorstwem dłużnika stanowi środek zaskarżenia o mieszanym charakterze¹⁷.

Należy rozważyć, czy taka regulacja stanowi zabieg celowy ustawodawcy, a także czy wprowadzenie różnicy w sposobie zaskarzania planu podziału sporządzonego na zasadach ogólnych oraz planu podziału sumy uzyskanej z egzekucji przez zarząd przymusowy znajduje uzasadnienie?

Wydaje się, że celowym zabiegiem ustawodawcy było odesłanie do odpowiedniego stosowania przepisów o skardze na czynności komornika sądowego, choć skutek tego pojawiają się wątpliwości interpretacyjne.

Nie do zaaprobowania jest pogląd, że przepisy o skardze na czynności komornika powinny znaleźć zastosowanie dopiero w dalszej kolejności, wówczas gdy niewy-

¹⁶ M. Krakowiak, *Egzekucja przez zarząd przymusowy*, Warszawa 2011, s. 378.

¹⁷ *Ibidem*, s. 373.

starczające będzie odpowiednie zastosowanie przepisów o podziale sumy uzyskanej z egzekucji¹⁸. W pełni natomiast na aprobatę zasługuje pogląd, że ustawodawca, wprowadzając do przepisu art. 1064¹³ k.p.c. podział na paragrafy, ujął w nim, co prawda, powiązane treściowo, ale jednak samodzielne myśli, a w konsekwencji należy zastosować odmienną wykładnię tego przepisu. Kwestia środka zaskarżenia planu podziału sporządzonego w trybie egzekucji przez zarząd przymusowy została uregulowana w § 2 przedmiotowego przepisu. Z kolei przepis art. 1064¹³ § 3 k.p.c. nie jest bezpośrednio powiązany treściowo ze skargą¹⁹. Mieszany charakter prawny skargi na plan podziału sumy uzyskanej z egzekucji przez zarząd nad przedsiębiorstwem przejawia się w tym, że w pewnym zakresie zbliżona jest do skargi na oszacowanie ruchomości (albowiem wnosi się zarzuty, co wynika z treści art. 853 § 2 k.p.c. stanowiącego, że wierzyciel lub dłużnik podnoszą zarzuty na oszacowanie ruchomości dokonane przez komornika²⁰).

W literaturze wyrażono stanowisko, że „skarga przysługuje także na zaniechanie zarządcy w zakresie podejmowania czynności w postępowaniu podziałowym w sytuacji, gdy są one niezbędne ze względu na konieczność zabezpieczenia praw uczestników postępowania lub osób trzecich”²¹. Powyższy pogląd nie zasługuje na aprobatę, ponieważ nie uwzględnia specyfiki funkcji, jaką pełni zarządca przymusowy, który działa jako zastępca pośredni, a nie jako organ postępowania egzekucyjnego. Literalna wykładnia przepisu art. 1064 k.p.c. wskazuje, że skarga przysługuje na plan podziału, a nie „w przedmiocie planu” lub „co do planu”. A zatem niewątpliwie brak jest podstaw do rozszerzenia możliwości zaskarżenia czynności zarządcy również na zaniechanie. Należy pamiętać, że użyty w przepisie art. 767 § 1 zd. 2 k.p.c. termin „zaniechanie dokonania czynności” nie obejmuje zwykłej bezczynności, na którą nie przysługuje skarga²². Ponadto zważywszy na to, że przepis art. 1064¹³ § 3 k.p.c. stanowi, iż przepisy ogólne o podziale sumy uzyskanej z egzekucji oraz przepisy o podziale sumy uzyskanej z egzekucji z nieruchomości stosuje się odpowiednio, to ze swej istoty przedmiotem skargi mogą być jedynie uchybienia o charakterze formalnym (rozrachunkowym).

¹⁸ M. Sorysz, *Nowy system środków zaskarżenia w postępowaniu egzekucyjnym w świetle nowelizacji KPC z 2 lipca 2004 r.*, „Monitor Prawniczy” 2005, nr 2, s. 76.

¹⁹ M. Krakowiak, [w:] *Kodeks postępowania cywilnego*, t. II, *Komentarz do art. 730-1217*, red. J. Jankowski, Warszawa 2019, s. 1405; M. Krakowiak, *Egzekucja...*, s. 378.

²⁰ O. Marcewicz, [w:] A. Jakubecki (red.), *Kodeks postępowania cywilnego*, t. II, *Komentarz do art. 730-1217*, Warszawa 2017, s. 562; A. Sadza, *Zarzuty przeciwko planowi podziału sumy uzyskanej z egzekucji a skarga na plan podziału sumy uzyskanej z egzekucji przez zarząd przymusowy*, PPC z 2012, nr 4, s. 649.

²¹ A. Sadza, *Zarzuty przeciwko planowi podziału sumy uzyskanej z egzekucji a skarga na plan podziału sumy uzyskanej z egzekucji przez zarząd przymusowy*, „Polski Proces Cywilny” 2012, nr 4, s. 649.

²² Wyr. SN z 14.6.1973 r., I CR 250/73, OSNCP 1974, Nr 6, poz. 110.

Specyfika planu podziału sumy uzyskanej z egzekucji przez zarząd przymusowy wymaga zachowania formy pisemnej skargi. Przepisy k.p.c. nie określają wprost, jaki jest termin na zaskarżenie planu podziału, ale skoro do zaskarżenia planu podziału odpowiednio mają zastosowanie przepisy o skardze na czynności komornika, to niezasadny jest pogląd, iż termin na wniesienie skargi wynosi dwa tygodnie²³, gdyż termin na wniesienie skargi wynosi tydzień i należy liczyć od dnia zawiadomienia stron i innych osób uczestniczących w podziale. W przypadku, kiedy nie zostało doręczone zawiadomienie, to termin na wniesienie skargi należy liczyć od dnia dowiedzenia się o planie podziału, ale możliwość jej wniesienia jest ograniczona do momentu wykonania planu podziału²⁴. Odpis planu podziału doręcza się dłużnikowi, osobom uczestniczącym w podziale oraz innym osobom, które zgłosiły swój udział, a ich należności nie zostały uwzględnione w podziale (art. 1027 § 1 w zw. z art. 1064¹³ § 3 k.p.c.).

Plan podziału sporządzany przez zarządcę nie ma formy postanowienia, skoro jest to forma czynności sądu i organów egzekucyjnych. Czynność zarządcy powinna zawierać elementy wymagane przez przepisy dla planu podziału, ale nie może być traktowana jako postanowienie²⁵.

Legitymację do wniesienia skargi na plan podziału sumy uzyskanej z egzekucji przez zarząd przymusowy, podobnie jak w przypadku skargi z art. 767 k.p.c., ma każdy, czyje prawa zostały przez czynności lub zaniechanie zarządcy naruszone lub zagrożone. W związku z odpowiednim stosowaniem przepisów o skardze na czynności komornika sądowego w zakresie opłaty należy zastosować przepis art. 25 ust. 1 pkt. 1 u.k.s.c., zgodnie z którym wynosi ona 50,00 zł.

5. Rozpoznanie skargi na plan podziału

Podstawą skargi nie może być kwestionowanie istnienia prawa objętego planem, jeżeli zostało ono właściwie udokumentowane. Zarządca przymusowy może uwzględnić wniesioną skargę, jeśli uzna zawarte w skardze zarzuty za zasadne. W takim przypadku zarządca przymusowy dokonuje zmiany planu podziału, jednocześnie doręczając zmieniony plan podziału pozostałym zainteresowanym. Na zmieniony plan podziału przysługuje prawo wniesienia skargi na takich samych zasadach, jak w przypadku planu o pierwotnej treści.

²³ M. Sorysz, *Nowy system środków zaskarżenia w postępowaniu egzekucyjnym w świetle nowelizacji Kodeksu postępowania cywilnego z 2.7.2004 r.*, „Monitor Prawniczy” 2005, nr 2, s. 73.

²⁴ H. Pietrzkowski, [w:] *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, t. 4, red. T. Ereciński, Warszawa 2009, s. 670.

²⁵ Tak W. Łochowski, [w:] *Kodeks postępowania cywilnego*, t. II, *Komentarz do art. 506–1217*, red. T. Szancilo, Warszawa 2019, art. 1064¹³ Nb 2; odmiennie A. Adamczuk, [w:] *Kodeks postępowania cywilnego*, red. M. Manowska, t. II, Warszawa 2015, art. 1064¹³, Nb 3.

W sytuacji kiedy zarządca przymusowy uzna, że skarga nie zasługuje na uwzględnienie, to stosując odpowiednio przepisy o skardze na czynności komornika sądowego, należałoby taką skargę wraz z treścią planu podziału oraz stanowiskiem odnośnie do wniesionej skargi przekazać sądowi egzekucyjnemu (art. 767 § 5 w zw. z art. 1064¹³ § 1 k.p.c.). Jak już podkreślano, skoro zarządca przymusowy nie jest organem egzekucyjnym, to nie prowadzi akt egzekucyjnych²⁶. Sąd ocenia zasadność wniesionych zarzutów i rozstrzyga je w formie postanowienia. Wydane przez sąd egzekucyjny postanowienie może zostać zaskarżone w drodze (art. 1028 § 3 w zw. z art. 1064¹³ § 3 k.p.c.). Po uprawomocnieniu się postanowienia w przedmiocie rozpoznania skargi sąd dokonuje zatwierdzenia planu podziału. Sąd może oddalić skargę, a w przypadku uwzględnienia skargi może dokonać zmiany lub uchylić plan podziału w całości lub w części. Należy podzielić stanowisko, że uchylenie planu podziału, choć przepisy wprost nie przewidują takiej formy, należy uznać za dopuszczalne. Uchylenie planu podziału byłoby zasadne w razie stwierdzenia takich wadliwości, których usunięcie nie jest możliwe w inny sposób, np. plan podziału sporządził zarządca przymusowy wyłączony z mocy prawa, czy też pozbawienia możliwości obrony swoich praw uczestnika postępowania, art. 379 pkt 3 w zw. z art. 13 § 2 k.p.c.²⁷, jak też w razie utraty licencji doradcy restrukturyzacyjnego²⁸.

W razie stwierdzenia nieprawidłowości sąd może także wydać stosowne polecenia zarządcy, zarówno odnośnie do zakresu sporządzenia planu podziału, jak również innych czynności podejmowanych przez zarządcę, jeśli mają wpływ na prawidłowość sporządzonego planu podziału sumy uzyskanej z egzekucji. Za zasadny należy uznać wyrażony pogląd, że sąd przed rozpoznaniem skargi powinien wysłuchać osoby zainteresowane, stosownie do okoliczności, bądź to przez spisanie protokołu w obecności lub nieobecności drugiej strony, bądź przez oświadczenie strony na piśmie (art. 1028 § 2 w zw. z art. 1064¹³ § 3 i art. 760 § 2 k.p.c.)²⁹.

Niezależnie od konieczności usunięcia nieprawidłowości zarządca przymusowy, jeśli doszło do wyrządzenia szkody, będzie zobligowany ponieść odpowiedzialność za szkodę wyrządzoną wskutek nienależytego wykonywania obowiązków (art. 938 § 1 k.p.c.). Ponadto, w sytuacji kiedy zarządca nie wykona poleceń sądu, może być skazany na grzywnę (art. 938 § 2 k.p.c.).

²⁶ Odmienne J. Jagieła, [w:] *Kodeks postępowania cywilnego*, red. A. Marciniak, K. Piasecki Warszawa 2015, t. III, art. 1064¹³, Nb 2 II Nb 1.

²⁷ I. Kunicki, *Podział sumy uzyskanej z egzekucji*, Sopot 1999, s. 281; M. Krakowiak, [w:] *Kodeks postępowania cywilnego*, t. II, *Komentarz do art. 730–1217*, red. J. Jankowski, Warszawa 2019, t. II, s. 1406.

²⁸ W razie cofnięcia licencji doradcy restrukturyzacyjnego wpis na liście osób posiadających licencję syndyka podlega wykreśleniu, a od 1.12.2020 r. informację o cofnięciu licencji doradcy restrukturyzacyjnego przekazuje się prezesom sądów okręgowych.

²⁹ M. Krakowiak, [w:] *Kodeks postępowania cywilnego*, t. II, *Komentarz do art. 730–1217*, red. J. Jankowski, Warszawa 2019, t. II, s. 1406.

Powyżej wskazana odpowiedzialność oraz sprawowane formy nadzoru nad zarządcą przymusowym przy jednoczesnej możliwości wniesienia skargi na sporządzany przez zarządcę przymusowego planu podziału stanowią wystarczającą ochronę prawną zarówno dla dłużnika, jak i wierzycieli egzekwujących.

Literatura

- Adamczuk A., [w:] *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, t. II, Art. 478–1217, red. M. Manowska, Warszawa 2021.
- Gil I., [w:] *Meritum postępowanie cywilne*, t. II, *Postępowanie egzekucyjne, arbitrażowe i międzynarodowe*, red. I. Gil, Warszawa 2021.
- Głodowski W., [w:] *Postępowanie zabezpieczające i egzekucyjne. System Postępowania Cywilnego*, red. K. Flaga-Gieruszyńska, Warszawa 2021.
- Jagiela J., [w:] *Kodeks postępowania cywilnego*, red. A. Marciniak, K. Piasecki, t. III, Warszawa 2015, art. 1064¹³.
- Koźmiński J., *Sytuacja prawna zarządcy sukcesyjnego w postępowaniu egzekucyjnym*, Sopot 2019.
- Krakowiak M., *Egzekucja przez zarząd przymusowy*, Warszawa 2011.
- Krakowiak M., [w:] *Kodeks postępowania cywilnego*, t. II, *Komentarz do art. 730–1217*, red. J. Jankowski, Warszawa 2019.
- Kunicki I., *Podział sumy uzyskanej z egzekucji*, Sopot 1999.
- Łochowski W., [w:] *Kodeks postępowania cywilnego*, t. II, *Komentarz do art. 506–1217*, red. T. Szanciło, Warszawa 2019, Legalis.
- Marcewicz O., [w:] *Kodeks postępowania cywilnego*, t. II, *Komentarz do art. 730–1217*, red. A. Jakubecki, Warszawa 2017.
- Misztal-Konecka J., *Postępowanie zabezpieczające i egzekucyjne w sprawach cywilnych*, Warszawa 2019.
- Pietrkowski H., [w:] *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, t. 4, red. T. Ereciński, Warszawa 2009.
- Sadza A., *Zarzuty przeciwko planowi podziału sumy uzyskanej z egzekucji a skarga na plan podziału sumy uzyskanej z egzekucji przez zarząd przymusowy*, „Polski Proces Cywilny” 2012, nr 4.
- Sorys M., *Nowy system środków zaskarżenia w postępowaniu egzekucyjnym w świetle nowelizacji KPC z 2 lipca 2004 r.*, „Monitor Prawniczy” 2005, nr 2.
- Szymański A., *Stanowisko prawne zarządcy przymusowego*, „Polski Proces Cywilny” 1939, nr 9–10.
- Świeboda Z., *Komentarz do prawa upadłościowego i prawa o postępowaniu układowym*, Warszawa 1996.
- Woźniak Z., [w:] *Wybrane zagadnienia egzekucji sądowej*, red. J. Gołaczyński, Warszawa 2008.
- Zedler F., *Postępowanie zabezpieczające i egzekucyjne. Komentarz*, Toruń 1995.

Orzecznictwo

- Wyrok SN z 13.4.1966 r., II CR 24/66, Lex nr 5970.
- Wyrok SN z 14.6.1973 r., I CR 250/73, OSNCP 1974, Nr 6, poz. 110.

Joanna Mucha

Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu

ORCID 0000-0001-5931-6964

mucha@amu.edu.pl

Wyrok kasatoryjny sądu drugiej instancji – między postulatem szybkości a zasadą dwuinstancyjności postępowania

Słowa kluczowe: wyrok kasatoryjny, uchylenie wyroku i przekazanie sprawy do ponownego rozpoznania, postępowanie drugoinstancyjne, apelacja

Streszczenie. Wydanie przez sąd drugiej instancji wyroku kasatoryjnego na podstawie przepisu art. 386 § 4 k.p.c. poprzedzone jest dokonaniem trojakiego rodzaju ocen: co do zasadności apelacji, co do wystąpienia przesłanek wskazanych w przepisie art. 386 § 4 k.p.c., tj. nierozpoznania istoty sprawy lub potrzeby przeprowadzenia postępowania dowodowego w całości, oraz co do zasadności wyboru pomiędzy wydaniem wyroku kasatoryjnego a wydaniem wyroku reformatoryjnego. W orzecznictwie napotkać można wypowiedzi wyodrębniające dwa niezależne od siebie kryteria, którymi winien kierować się sąd drugiej instancji, decydując o treści wyroku w przypadku uznania apelacji za uzasadnioną. Nadanie przeważającego znaczenia kryterium szybkości przemawia za wydaniem wyroku reformatoryjnego, lecz rodzi pytanie o zasadność utrzymywania fakultatywności wyroku kasatoryjnego. Wybór orzekania co do istoty prowadzi także do tego, że merytoryczne rozpoznanie sprawy zachodzi tylko raz, w sądzie w drugiej instancji, co z kolei podaje w wątpliwość drugie wyodrębnianym kryterium, jakim jest wzgląd na zachowanie zasady dwuinstancyjności postępowania. Przeprowadzona analiza pozwala stwierdzić, że priorytetowe znaczenie nadaje się zachowaniu zasady dwuinstancyjności postępowania: szybkość winna ustępować zapewnieniu stronie dostępu do postępowania dwuinstancyjnego, a co za tym idzie, zagrożenie dla zachowania dwuinstancyjności winno eliminować opcję wydania wyroku reformatoryjnego. Oznacza to, że w okolicznościach przewidzianych w przepisie art. 386 § 4 k.p.c. właściwe systemowi apelacji pełnej orzekanie co do istoty sprawy w praktyce zachodzi wyjątkowo. Jednak z uwagi na to, że okoliczności te są zakreślone wąsko i wyczerpująco, nie umniejsza to wskazanej ogólnej zasadzie i zachodzi nieczęsto.

A cassation judgment of a court of second instance – between the postulate of speed and the principle of two-instance proceedings

Key words: cassation judgment, revocation of the judgment and referral of the case for reconsideration, second-instance proceedings, appeal

Summary. The issuance of a cassation judgment by the court of second instance pursuant to Art. 386 § 4 of the Code of Civil Procedure is preceded by three types of assessments: as to the legitimacy of the appeal, as to the occurrence of the premises indicated in the provision of Art. 386 § 4 of the Code of Civil Procedure, i.e. failure to recognize the essence of the case or the need to conduct evidence in its entirety and as to the legitimacy of the choice between issuing a cassation judgment or issuing a reform judgment. In jurisprudence, one may encounter statements distinguishing two independent

criteria, which should be followed by the court of second instance when deciding on the content of the judgment in the event that the appeal is considered justified. Giving the prevailing importance to the criterion of speed argues in favor of issuing a reformatory judgment, but raises the question of the legitimacy of maintaining the optionality of a cassation judgment. The choice of deciding on the substance also leads to the fact that the substantive examination of the case takes place only once, in the court of second instance, which in turn calls into question the second separate criterion, which is the consideration of the principle of two-instance proceedings. The conducted analysis shows that the priority is given to maintaining the principle of two-instance proceedings: speed should be inferior to providing a party with access to two-instance proceedings, and thus, the threat to maintaining two-instance proceedings should eliminate the option of issuing a reform judgment. This means that in the circumstances provided for in Art. 386 § 4 of the Code of Civil Procedure, appropriate to the full appeal system deciding on the merits of the case is exceptional in practice. However, due to the fact that these circumstances are narrowly and exhaustively delineated, it does not diminish the indicated general rule and it happens infrequently.

1. Uwagi wprowadzające

Na mocy ustawy nowelizującej z dnia 20 maja 2000 r. nastąpiła zmiana w przepisach regulujących kasatoryjne rozstrzyganie przez sąd drugiej instancji w przedmiocie apelacji. Przed wskazaną nowelizacją obligatoryjne uchylenie wyroku i przekazanie sprawy do ponownego rozpoznania następowało nie tylko w przypadku stwierdzenia przez sąd odwoławczy nieważności postępowania, ale także nierozpoznania przez sąd pierwszej instancji istoty sprawy. Natomiast przyczyną fakultatywnego uchylenia wyroku była sytuacja, w której wydanie wyroku co do istoty sprawy wymagało przeprowadzenia postępowania dowodowego w całości lub w znacznej części.

Zmiana przepisów stała się asumptem do przeprowadzenia badań w Instytucie Wymiaru Sprawiedliwości mających ukazać proporcje pomiędzy poszczególnymi rodzajami rozstrzygnięć zapadłych w funkcjonujących dziesięciu sądach apelacyjnych w kraju. Rezultaty badań dokonanych w 2003 r. pokazują, że procentowy udział orzeczeń kasatoryjnych w ogólnej liczbie wydanych rozstrzygnięć prezentował się na poziomie pomiędzy 4,6 a 12,1%, przy czym wartość ta, w porównaniu z ustaleniami z roku 1998, uległa zmniejszeniu¹, co wiązano z wcześniej sygnalizowaną zmianą stanu prawnego².

Również w danych statystycznych Ministerstwa Sprawiedliwości pochodzących ze zbliżonego okresu, bo z lat 2008-2009, liczba orzeczeń innych niż wyroki oddalające apelację i reformatoryjne (a więc uchylających) odpowiadała 14-15%

¹ E. Warzocha, *Orzecznictwo sądów apelacyjnych w zakresie stosowania artykułów 385 i 386 § 1 i 4 Kodeksu postępowania cywilnego*, Materiały Instytutu Wymiaru Sprawiedliwości, Warszawa 2005, s. 18.

² T. Ereciński, *Apelacja w postępowaniu cywilnym*, Warszawa 2012, s. 186-197.

ogólnej ich liczby³. Obydwa powołane źródła danych statystycznych cechują się jednak dużym poziomem ogólności, nie obejmując różnicowania wyników w zależności od podstaw wydania orzeczeń kasatoryjnych.

Dopiero wyniki badań opublikowanych w roku 2011 obejmujące lata 2006–2007 cechują się szczegółowym charakterem, zawierając nie tylko analizę ilościową, ale też jakościową, odnoszącą się do przyczyn uchylenia. Celem tych badań nie było jednak ustalenie ogólnej liczby orzeczeń kasatoryjnych, lecz udział nierozpoznania istoty sprawy jako podstawy uchylenia w praktyce orzeczniczej sądów powszechnych (choć tę ogólną liczbę wyroków uchylających oceniono na poziomie 10%)⁴. Wyniki przeprowadzonej kwerendy skłoniły do wniosków, że uchylenie wyroków na podstawie nierozpoznania istoty sprawy zachodzi zbyt często, a samo to pojęcie interpretowane jest zbyt dowolnie, co doprowadziło do sformułowania tezy o potrzebie poddania orzeczeń kasatoryjnych kontroli Sądu Najwyższego. Ten postulat został zrealizowany w ustawie nowelizującej z 2011 r.⁵ poprzez wprowadzenie nowego wówczas przepisu art. 394¹ § 1¹ k.p.c. przewidującego zażalenie od wyroku sądu drugiej instancji uchylającego wyrok sądu pierwszej instancji i przekazującego sprawę do ponownego rozpoznania. Wprowadzenie nieprzewidywanego dotąd w przepisach środka zaskarżenia uzasadniano nadużywaniem instytucji uchylenia wyroku sądu drugiej instancji wraz z przekazaniem sprawy do ponownego rozpoznania oraz zróżnicowanym w judykaturze sposobem interpretowania zwrotu „nierozpoznanie istoty sprawy”, jako jednego z warunków upoważniających do uchylenia orzeczenia i przekazania sprawy do ponownego rozpoznania.

Wydawać by się mogło, że w wyniku już ponad dziesięcioletniego obowiązywania przepisów dopuszczających kontrolę Sądu Najwyższego nad wyrokami kasatoryjnymi wykładnia problematycznych pojęć „nierozpoznanie istoty sprawy” i „potrzeba przeprowadzenia postępowania dowodowego w całości”, a stąd stopień ich poznania winny być utrwalone, a w konsekwencji jakość ocen co do wystąpienia przewidzianych w przepisach art. 386 § 4 k.p.c. przesłanek wyższa. Jednak dokonane na potrzeby niniejszego opracowania krótkie badanie statystyczne w Sądzie Okręgowym w Poznaniu łącznie za lata 2019–2021⁶ pokazuje, że wartości odzwierciedlające udział wyroków kasatoryjnych w ogólnej liczbie wyroków uwzględniających apelację (a więc obejmującej również wyroki reformatoryjne, natomiast

³ Dane zaczerpnięte z opracowania: P. Rylski, *Nierozpoznanie istoty sprawy jako podstawa uchylenia orzeczenia w postępowaniu cywilnym*, [w:] *Stosowanie prawa. Księga jubileuszowa z okazji XX-lecia Instytutu Wymiaru Sprawiedliwości*, red. A. Siemaszko, Warszawa 2011, Lex/el.

⁴ P. Rylski, *Nierozpoznanie...*

⁵ Ustawa z dnia 16 września 2011 roku o zmianie ustawy – Kodeks postępowania cywilnego oraz niektórych innych ustaw, Dz.U. z 2011 r. Nr 233, poz. 1381.

⁶ Na podstawie danych uzyskanych z wydziałów odwoławczych Sądu Okręgowego w Poznaniu, tj. II Cywilnego Odwoławczego, X Gospodarczego Odwoławczego i XV Cywilnego Odwoławczego.

niewuwzględniającej wyroków oddalających i postanowień sądu drugiej instancji) plasują się na poziomie 22%, co w zestawieniu z wynikami wskazanymi powyżej pozwala przynajmniej w przybliżeniu szacować, że liczba ta nie uległa drastycznemu zmniejszeniu.

W niniejszym opracowaniu – ze względu na ograniczenia objętościowe – zostanie pominięta kwestia uchylania wyroków w razie stwierdzenia nieważności postępowania. Uwaga zostanie skoncentrowana na tych przypadkach, które w piśmiennictwie zyskały określenie jako fakultatywne. Jak pokazują wyniki badań, zagadnienie to ciągle warto jest naukowego zainteresowania.

2. Przedmiot oceny poprzedzającej wydanie przez sąd II instancji wyroku kasatoryjnego na podstawie art. 368 par. 4 k.p.c.

Spoglądając na postępowanie drugoinstancyjne, w którym zapadł wyrok uchylający i przekazujący sprawę do ponownego rozpoznania retrospektywnie, to znaczy z perspektywy chwili wydania orzeczenia, odnotować trzeba, że kasatoryjne wyrokowanie jest zawsze poprzedzone koniecznością dokonania przez sąd odwoławczy trojkiego rodzaju ocen podejmowanych według następującej chronologii: co do zasadności apelacji, co do wystąpienia przesłanek wskazanych w przepisie art. 386 § 4 k.p.c. (co można także określić jako ocenę co do zasadności zarzutów nierozpoznania istoty sprawy lub potrzeby przeprowadzenia postępowania dowodowego w całości) oraz co do zasadności wyboru pomiędzy wydaniem wyroku kasatoryjnego a wydaniem wyroku reformatoryjnego. Konieczność dokonania oceny określonej w pierwszej kolejności jest oczywista. Nie może bowiem umykać uwadze, że wyrok uchylający rozstrzygnięcie sądu pierwszej instancji i przekazujący sprawę do ponownego rozpoznania jest wyrazem pozytywnego ustosunkowania się do apelacji, jest więc wyrokiem uwzględniającym apelację. Nie może być wydany w sytuacji, gdy sąd uzna apelację za nieuzasadnioną. Z kolei szczegółowe rozważanie przedmiotu oceny oznaczonej jako druga w kolejności zostanie pominięte z uwagi na to, że przesłanki dające sądowi drugiej instancji możliwość wydania wyroku kasatoryjnego doczekały się bogatego omówienia w piśmiennictwie i orzecznictwie o podstawowym dostępie, co odnosi się zwłaszcza do podstawy nierozpoznania istoty sprawy. Co prawda, zasadniczo przypadki objęte tym terminem sprowadza się najczęściej do oparcia wyroku pierwszoinstancyjnego na braku legitymacji procesowej, na stwierdzeniu przedawnienia czy upływie terminów zawitych, jednak w literaturze wykazano, że w istocie nierozpoznanie istoty sprawy obejmuje sytuacje znacznie liczniejsze i różnorodnie⁷. Mniej uwagi poświęca się przesłance

⁷ Zob. przede wszystkim P. Ryłski, *Nierozpoznanie...*

opartej na potrzebie przeprowadzenia postępowania dowodowego w całości podkreślając, że jest ona oczywista i w praktyce z pewnością łatwa do zastosowania⁸.

Natomiast głębszych rozważań nie poświęcano dotychczas przedmiotowi oceny dokonywanej w kolejności ostatniej, podkreślając jedynie, że „nieodzowne jest wypracowanie przez doktrynę oraz praktykę ogólnych kryteriów, które pozwoliłyby zarówno na odpowiedź, czy mimo potrzeby przeprowadzenia postępowania dowodowego w całości można się obejść bez uchylenia zaskarżonego wyroku i przekazania sprawy do ponownego rozpoznania, jak i na odpowiedź, kiedy celowe jest przekazanie sprawy do ponownego rozpoznania ze względu na równoczesną konieczność rozpoznania istoty sprawy”⁹. Skoro ustawodawca dopuszcza możliwość rozstrzygnięcia o apelacji poprzez uchylenie zaskarżonego wyroku i przekazanie sprawy do ponownego rozpoznania, pozostawiając sądowi w tym zakresie wybór („sąd może uchylić”), to musi pojawić się pytanie, czy wybór ten jest swobodny, czy może determinowany kryteriami, które, co prawda, nie zostały w omawianym przepisie wyrażone wprost, ale których zastosowanie nie powinno budzić wątpliwości.

3. Ekonomia postępowania jako okoliczność warunkująca realizację przez sąd II instancji uprawnień do uchylenia zaskarżonego wyroku

O postępowaniu apelacyjnym jakże trafnie mówi się, że spletają się w nim wszystkie zagadnienia związane z prawem dostępu do sądu, instancyjnością i z szybkością postępowania¹⁰, zaś sama apelacja i jej prawidłowe funkcjonowanie stanowi istotny element zapewniający realizację zasady dwuinstancyjnego postępowania cywilnego i prawa do rzetelnego procesu cywilnego¹¹. Powyższe wypowiedzi wpisują zatem apelację w konstytucyjną zasadę prawa do sprawiedliwego (rzetelnego) procesu sądowego. Wydaje się, że ta inspirująca myśl nabiera szczególnej doniosłości właśnie na etapie wyrokowania i ma bezpośrednie przełożenie na rozważaną tutaj kwestię uzasadnienia dla podjęcia przez sąd drugiej instancji decyzji w przedmiocie wyboru pomiędzy rozstrzygnięciem co do istoty sprawy a orzekaniem kasatoryjnym. W związku z tym warta jest wnikliwszego prześledzenia w poszukiwaniu odpowiedzi na pytanie, czym winien kierować się sąd, korzystając z uprawnień

⁸ T. Wiśniewski, [w:] *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz. Tom II. Artykuły 367–505 (39)*, red. T. Wiśniewski, WKP 2021, Lex/el.

⁹ T. Wiśniewski, [w:] *System Prawa Procesowego Cywilnego*, t. III, *Środki zaskarżenia*, red. T. Ereciński, J. Gudowski, LexisNexis 2013, Lex/el.

¹⁰ P. Ryłski, *Nierozpoznanie...*

¹¹ M. Pilich, *Wpływ orzeczeń Trybunału Konstytucyjnego na Kodeks postępowania cywilnego*, [w:] *Orzecznictwo Trybunału Konstytucyjnego a Kodeks postępowania cywilnego. Materiały Ogólnopolskiego Zjazdu Katedr i Zakładów Postępowania Cywilnego, Serock k. Warszawy, 24–26 września 2009 r.*, red. T. Ereciński, K. Weitz, Warszawa 2010, s. 353 i n.

do wydania wyroku kasatoryjnego w sytuacji, w której zachodzą okoliczności przewidziane w przepisie art. 386 § 4 k.p.c.

Jak wiadomo, rolę sądu II instancji nie jest jedynie ustosunkowanie się do wniesionego środka zaskarżenia, lecz rozpoznanie sprawy. Wypływający z treści przepisu art. 386 § 1 k.p.c. nakaz wydania wyroku reformatoryjnego jest więc konsekwencją przyjmowania systemu apelacji pełnej.

Równocześnie nie ulega wątpliwości, że – z rozważanego tu punktu widzenia – system apelacji pełnej wpisujący jest w ramy postulatu ekonomii procesowej¹². I rzeczywiście, wzgląd na ekonomię procesową, utożsamianą – jak się wydaje – z szybkością postępowania i czasem rozpoznawania sprawy¹³, jest powoływany jako element przemawiający za zasadnością wyboru rodzaju rozstrzygnięcia uwzględniającego apelację, przy czym w części orzecznictwa nadaje się temu elementowi znaczenie priorytetowe dla oceny sądu w tym zakresie¹⁴. Trudno bowiem dyskutować ze stwierdzeniem, że wydanie wyroku reformatoryjnego jest równoznaczne z natychmiastowym zakończeniem postępowania w toku instancji, zatem z punktu widzenia kryterium czasu trwania postępowania realizuje postulat ekonomii procesowej. Natomiast wobec uchylenia zaskarżonego wyroku i przekazania sprawy do ponownego rozpoznania podnosi się jako oczywiste, że przedłuża czas oczekiwania na ostateczne rozstrzygnięcie sprawy co do istoty¹⁵, przy czym niekiedy wskazuje się w sposób generalizujący, że przedłużenie tego czasu jest znaczne¹⁶. Powyższe stanowisko doprowadziło do poglądu, w myśl którego w sytuacji wydawania przez sąd drugiej instancji niezasadnych orzeczeń kasatoryjnych dochodzi do naruszenia prawa do rozpoznania sprawy bez nieuzasadnionej zwłoki, a zatem przepisu art. 45 ust. 1 Konstytucji RP, ponieważ orzeczenia takie wydłużają w sposób nieuzasadniony postępowanie sądowe¹⁷. Rozpatrzenie sprawy przez sąd w rozsądnym terminie i bez nieuzasadnionej zwłoki jest zaś jednym z elementów rzetelnego procesu sądowego, gwarantującego jednostce realizację przyznanego jej na mocy Konstytucji RP prawa do sądu (art. 45, 77 ust. 2 i 78 Konstytucji), a zatem jest jednym z elementów prawa do sądu¹⁸.

¹² Wyrok SN z dnia 13 listopada 2002 roku, I CKN 1149/00, Lex nr 75293; postanowienie SN z dnia 23 maja 2014 roku, II CZ 21/14, LEX nr 1495839.

¹³ Postanowienie SN z dnia 23 października 2014 roku, I CZ 63/14, Lex nr 1554254; z dnia 27 października 2005 roku, III SPP 142/04, Lex nr 180319; T. Ereciński, *Apelacja w postępowaniu cywilnym*, 2020, Lex/el.

¹⁴ Oprócz powołanych w poprzednim przypisie orzeczeń także wyrok SN z dnia 13 listopada 2002 roku, I CKN 1149/00, LEX nr 75293.

¹⁵ Postanowienie SN z dnia 20 czerwca 2006 roku, III SPP 27/06, Lex nr 1101682.

¹⁶ Postanowienie SN z dnia 27 października 2005 roku, III SPP 142/04, Lex nr 180319; T. Ereciński, *Apelacja...*, 2020, Lex/el.

¹⁷ Stanowisko Rzecznika Praw Obywatelskich przytoczone w uzasadnieniu uchwały 7 sędziów SN z dnia 13 lutego 2008 roku, III SPŻP 2/07, Lex nr 342345.

¹⁸ Postanowienie SN z dnia 20 czerwca 2006 roku, III SPP 27/06, Lex nr 1101682.

W konsekwencji z przytoczonych wypowiedzi wyłania się kryterium, które pozostając w zgodzie z założeniami systemu apelacji pełnej co do zasady, powinno decydować o wyborze pomiędzy ewentualnym uchyleniem wyroku i przekazaniem sprawy do ponownego rozpoznania lub jej merytorycznym rozpoznaniem w postępowaniu drugoinstancyjnym. Kryterium tym jest czas rozpoznawania sprawy.

Nie ujmując zasadności tego kryterium, trzeba jednak postawić pytanie, czy jest to kryterium wystarczające – także z punktu widzenia akcentowanego tu zagwarantowania stronom prawa do sądu. Już bowiem na pierwszy rzut oka można odnieść wrażenie, że poprzestanie na elemencie ekonomiczności postępowania stawiałoby pod znakiem zapytania sens utrzymywania fakultatywności regulacji wyrażonej w przepisie art. 386 § 4 k.p.c., prowokując pytanie, dlaczego sąd drugiej instancji miałby uchylić zaskarżony wyrok, skoro uchylenie zawsze będzie wiązać się ze znaczniejszym zaangażowaniem czasowym aniżeli rozstrzygnięcie co do istoty.

Wydaje się, że opieranie się tylko na konieczności zapewnienia szybkości postępowania jako czynnika przesądzającym o zasadności wydania wyroku zmieniającego powinno wzbudzić wątpliwości.

Pomijając nawet fakt, że funkcją powoływanego postulatu ekonomii procesowej jest zapewnienie raczej sprawnego przebiegu postępowania, a nie jego szybkości, oraz że to nie szybkość, a raczej nieutożsamiana z nią sprawność postępowania stanowią przeciwieństwo przewlekłości¹⁹, podkreślić trzeba, że w konstytucyjnej dyrektywie nakazującej wydać wyrok bez nieuzasadnionej zwłoki nie chodzi wcale o rozstrzygnięcie szybkie, to znaczy dokonane w obrębie możliwie niewielkiej liczby jednostek czasowych. Rozpatrzenie sprawy „bez nieuzasadnionej zwłoki” i rozpatrzenie sprawy „szybko” to nie są – także z lingwistycznego punktu widzenia – wyrażenia synonimiczne. Wypływająca z konstytucji reguła rozpoznawania spraw „bez nieuzasadnionej zwłoki” winna raczej być rozumiana jako prowadzenie postępowania w czasie adekwatnym do sytuacji, w czasie, który jest niezbędny dla prawidłowego rozpoznania sporu, bez nieuzasadnionego wydłużania procesu²⁰, współmiernym do stopnia skomplikowania sprawy i zarazem umożliwiającym rzetelne, dokładne jej rozpoznanie²¹. Znajduje to potwierdzenie w orzecznictwie Trybunału Konstytucyjnego, gdzie wskazuje się, że „strony postępowania sądowego mają prawo do bezzwłocznego rozpatrzenia sprawy, ale równocześnie przysługuje

¹⁹ P. Wiliński, *Recenzja książki pt. Zagubiona szybkość procesu karnego. Jak ją przywrócić?*, red. S. Waltoś, J. Czapska, Warszawa 2005, „Prokuratura i Prawo” 2006, nr 9, s. 142.

²⁰ Pogląd taki został wyrażony przede wszystkim w doktrynie postępowania karnego, zob. P. Wiliński, *Konstytucyjny standard prawa do sądu a proces karny*, [w:] *Węzłowe problemy procesu karnego*, red. P. Hofmański, Warszawa 2010, s. 211-212; pozostaje jednak, rzecz jasna, aktualny również w odniesieniu do treści prawa do sądu w sprawach cywilnych.

²¹ A. Orfin, *Sprawność postępowania karnego w świetle zasady prawdy materialnej i zasady bezpośrodkowości*, „Ius Novum” 2012, nr 3, s. 73.

im prawo do uzyskania prawidłowego rozstrzygnięcia, odpowiadającego normom prawa materialnego [...]. Zasada szybkości postępowania nie powinna prowadzić do konfliktu z dochodzeniem prawdy w procesie ani ograniczać uprawnień procesowych ustawowo zagwarantowanych uczestnikom postępowania”²². Stwierdzenie to jest podstawą do konstatacji, że szybkość postępowania nie jest samoistną jego wartością, co zresztą istotnie potwierdza analiza nielicznych wypowiedzi na temat aksjologicznych podstaw procesu, gdzie co najwyżej do ich katalogu zalicza się „prowadzenie procesu bez opóźnień, lecz również bez pośpiechu”²³, nie zaś szybkość postępowania rozumiana jako krótki czas rozpoznania sprawy. O tym, że wzgląd na szybkie zakończenie postępowania nie powinien być decydujący, mówi się też w orzecznictwie sądów powszechnych, gdzie podnosi się, że nie można rezygnować z dążenia do realizacji zasady prawdy, rozumianej jako rozstrzyganie na podstawie prawdziwych ustaleń faktycznych jedynie dla spełnienia postulatu szybkości postępowania, a w razie konfliktu między tymi regułami pierwszeństwo ma dotarcie wszelkimi dostępnymi środkami procesowymi do prawdy²⁴.

Równocześnie jednak nie można zapominać, że sąd drugiej instancji, decydując się w omawianej sytuacji na rozpoznanie sprawy i wydanie wyroku reformatoryjnego, przeprowadza przecież postępowanie dowodowe w całości (co ma miejsce zazwyczaj także wtedy, gdy zachodzi przesłanka nierozpoznania istoty sprawy). A zatem spełnione jest powołane, wyrażone w judykaturze wymaganie, by stronie zapewnić – obok rozpatrzenia sprawy bez nieuzasadnionej zwłoki – owo eksponowane w powołanym orzecznictwie rozstrzyganie na podstawie prawdziwych ustaleń faktycznych, w zgodzie z zasadami sprawiedliwości materialnej i formalnej, a tym samym z zasadą prawdy²⁵. Skoro tak, to w tym aspekcie wydanie przez sąd drugiej instancji wyroku reformatoryjnego realizuje prawo do sądu w sposób modelowy. Czy zatem faktycznie oznacza to, że kryterium czasu postępowania winno być decydującym czynnikiem na etapie decydowania przez sąd drugiej instancji o treści wyroku uwzględniającego apelację? Pozytywna odpowiedź na to pytanie ponownie jednak kieruje uwagę na sygnalizowany problem zasadności utrzymywania fakultatywnego charakteru legislacyjnego rozwiązania przyjętego w analizowanym przepisie.

Prowadzi to do wniosku, że powyższe rozważania nie są z punktu widzenia przedmiotu niniejszych badań wystarczające.

²² Wyrok TK z dnia 18 lutego 2009 roku, Kp 3/08, OTK nr 2A/ 2009, poz. 9.

²³ R.S. Summers, *Evaluating and improving legal processes – a plea for “process values”*, „Cornell Law Review” 1974, 60, s. 20 i n. (w tłumaczeniu przyjętym przez A. Łazarską, *Rzetelny proces cywilny*, Warszawa 2012, s. 125).

²⁴ Wyrok SA w Łodzi z dnia 22 stycznia 2001 roku, II Aka 249/00, Lex nr 55375.

²⁵ Szerzej na ten temat J. Mucha, *Pisemne zeznania świadka w kontekście dążenia sądu do ustalenia prawdy i postulatu szybkości postępowania cywilnego*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny” 2020, z. 3, s. 82–86.

4. Zachowanie dwuinstancyjności postępowania jako okoliczność rozstrzygająca o realizacji przez sąd II instancji uprawnienia do uchylenia zaskarżonego wyroku

Nie budzi wątpliwości, że rozpoznanie sprawy bez nieuzasadnionej zwłoki (co zasadniczo gwarantuje wydanie wyroku reformatoryjnego) jest nieodzowną częścią składową prawa do sądu, co wynika wprost z konstytucyjnej zasady wyrażonej w art. 45 ust. 1 i co było już podnoszone. Jak się wskazuje, iluzoryczna byłaby przecież ochrona, która zapewniałaby prawo do uruchomienia procedury sądowej bez zatroszczenia się o uzyskanie jej wyniku w rozsądnym terminie („bez nieuzasadnionej zwłoki”)²⁶. Tyle że rozpoznanie sprawy bez nieuzasadnionej zwłoki, będąc ową częścią składową prawa do sądu, jest tylko jednym, a nie jedynym z jego elementów. W orzecznictwie zwraca się uwagę, że zauważając oczywistą ważkość sprawności postępowania sądowego, należy równocześnie pamiętać o pozostałych aspektach prawa do sądu; baczyć, by koncentracja uwagi na problematyce zapobiegania zbędnej zwłoce w rozpatrywaniu sprawy przez sądy nie pomniejszyła znaczenia innych określonych w Konstytucji i ustawowym systemie wartości prawa do sądu. W ujęciu art. 45 ust. 1 Konstytucji RP czas postępowania sądowego („bez nieuzasadnionej zwłoki”) jest wymaganym komponentem prawa do sprawiedliwego i jawnego rozpatrzenia sprawy przez właściwy, niezależny, bezstronny i niezawisły sąd²⁷.

Jak zatem wynika z przytoczonej normy konstytucyjnej, równowartościowym warunkiem zachowania prawa do sądu jest także rozpoznanie sprawy przez organ, któremu można przypisać przymiot sądu i który ma charakteryzować się m.in. cechą właściwości: w kontekście prawa do sądu sprawa ma być rozpoznana przez sąd właściwy. Nie ma przy tym powodu, by ograniczać pojęcie sądu właściwego jedynie do sądu właściwego rzeczowo czy miejscowo: sąd właściwy to również sąd właściwy funkcjonalnie. A stąd już o krok od innej konstytucyjnej zasady, która w podjęciu decyzji co do sposobu rozstrzygnięcia apelacji w przypadku uznania jej za zasadną ma niebagatelne znaczenie. Jako oczywisty mianowicie jawi się w rozważanym kontekście związek właściwości funkcjonalnej sądu z konstytucyjną zasadą dwuinstancyjności postępowania sądowego, wyrażoną w przepisie art. 176 Konstytucji. Przecież w dwuinstancyjność wpisuje się rozpoznanie sprawy przez sąd, którego usytuowanie daje gwarancję, że jego wyrok zostanie poddany kontroli instancyjnej, co oznacza, że wyposażenie w zasadniczą kompetencję do rozpoznawania istoty spraw, czyli czynienia ustaleń w oparciu o przeprowadzone dowody, jest objęte właściwością funkcjonalną sądów pierwszej instancji.

²⁶ Uchwała 7 sędziów SN z dnia 13 lutego 2008 roku, III SPZP 2/07, Lex nr 342345.

²⁷ *Ibidem*.

Potrzeba uregulowania relacji pomiędzy założeniami kształtującymi apelację pełną i zasadą dwuinstancyjności była dostrzegana w orzecznictwie. I tak Sąd Najwyższy stwierdził przede wszystkim, że system apelacji pełnej bez wątpienia nie narusza zasady dwuinstancyjności postępowania – uzupełnienie postępowania dowodowego przez sąd drugiej instancji, nawet w przeważającym zakresie, nie prowadzi do osądzenia sprawy w jednej instancji – odwoławczej²⁸. W żaden sposób nie zmienia istoty tej wypowiedzi zapatrywanie, zgodnie z którym w zasadzie dwuinstancyjności postępowania (art. 45 Konstytucji RP) upatruje się przełamania zasady apelacji pełnej w ten sposób, że ten konstytucyjny nakaz nie pozwala sądowi drugiej instancji jako sądowi o pełnej jurysdykcji na merytoryczne rozpoznanie po raz pierwszy sprawy²⁹. W gruncie rzeczy te dwie wypowiedzi są ostatecznie zbieżne.

Z drugiej jednak strony zauważa się, że możliwość uzupełnienia czy ponowienia dowodów w postępowaniu drugoinstancyjnym w modelu apelacji pełnej nie może zastąpić obowiązku przeprowadzenia przez sąd pierwszej instancji postępowania dowodowego w zakresie niezbędnym do prawidłowego ustalenia podstawy faktycznej orzeczenia oraz rozważenia całego zebranego materiału bez pomijania jakiegokolwiek jego części z uwagi na powstanie niebezpieczeństwa jednoinstancyjnego rozpoznania sprawy³⁰. Należy pamiętać, że w okolicznościach ujętych w przepisie art. 386 § 4 k.p.c. wydanie przez sąd drugiej instancji wyroku reformatoryjnego oznacza, że postępowanie dowodowe zostało przeprowadzone tylko raz. W przypadku tej z przesłanek wymienionych w przepisie art. 386 § 4 k.p.c., która bezpośrednio odnosi się do potrzeby przeprowadzenia postępowania dowodowego w całości, jest to oczywiste. Natomiast z drugą ze wskazanych tam przesłanek przeprowadzenie dowodów przez sąd odwoławczy po raz pierwszy wiąże się pośrednio: skoro sąd pominął rozpoznanie istoty sprawy, to z reguły nie przeprowadził także dowodów potwierdzających fakty istotne dla rozstrzygnięcia w tym zakresie. W tej sytuacji merytoryczna wypowiedź co do przedmiotu sporu ma miejsce faktycznie po raz pierwszy dopiero w instancji odwoławczej. Udostępniona sądowi drugiej instancji generalna możliwość rozstrzygnięcia sprawy nie zmienia zasady, że funkcjonalnie właściwym do ustalenia podstawy faktycznej roszczenia jest sąd pierwszej instancji. Poczynienie odnośnych ustaleń po raz pierwszy w postępowaniu przed sądem drugiej instancji oznaczałoby zastąpienie sądu pierwszej instancji w prawidłowym rozpoznaniu sprawy co do jej istoty i byłoby równoznaczne z tym, że proces stałby się w rzeczywistości jednoinstancyjny, strona zaś byłaby pozbawiona prawa do dwuinstancyjnego postępowania sądowego³¹.

²⁸ Postanowienie SN z dnia 20 maja 2015 roku, I CZ 43/15, Lex nr 1764799.

²⁹ Wyrok SN z dnia 18 grudnia 2018 roku, II UK 433/17, Lex nr 2609202.

³⁰ Postanowienie SN z dnia 1 kwietnia 2015 roku, III SZ 1/15, Lex nr 1710379.

³¹ Postanowienia SN z dnia 26 listopada 2014 roku, III CZ 49/14, Lex nr 1565772 i z dnia 24 czerwca 2014 roku, I CZ 29/14, Lex nr 1521229.

Realizacja zasady pełnej apelacji, polegająca na skontrolowaniu prawidłowości rozstrzygnięcia sprawy przez sąd pierwszej instancji i – jeżeli to potrzebne – przeprowadzeniu pełnego postępowania dowodowego, a następnie wydaniu orzeczenia merytorycznego, nie może zdaniem Sądu Najwyższego prowadzić do zastąpienia przez sąd apelacyjny sądu pierwszej instancji w takim zakresie, w jakim rozstrzygnięcie sprawy staje się w rezultacie jednoinstancyjne³². W doktrynie uzupełnia się te wypowiedzi poprzez kategoryczną ocenę, że „dyrektywy szybkości postępowania i ekonomiki procesowej muszą wówczas zejść na drugi plan”³³.

Powyższe ustalenia doprowadziły Sąd Najwyższy do sformułowania ważkich dla niniejszych rozważań wniosków, że przewidziane w art. 386 § 4 k.p.c. przesłanki uchylenia wyroku sądu pierwszej instancji i przekazanie sprawy temu sądowi do ponownego rozpoznania wyznaczają granice, poza którymi rozpoznawanie sprawy w postępowaniu drugoinstancyjnym oznaczałoby naruszenie zasady dwuinstancyjności postępowania, ponieważ sprawa zostałaby w istocie osądzona w jednej instancji, tyle że byłaby to instancja odwoławcza³⁴. Co więcej, z uwagi na to, że nierozpoznanie istoty sprawy następuje w sytuacji dokonania przez sąd pierwszej instancji oceny prawnej roszczenia bez oparcia jej o właściwie ustaloną podstawę faktyczną i konieczności czynienia przez sąd odwoławczy po raz pierwszy ustaleń faktycznych, uchylenie wyroku sądu pierwszej instancji z uwagi na obowiązek respektowania konstytucyjnej zasady dwuinstancyjności postępowania sądowego jest wówczas w ocenie Sądu Najwyższego konieczne³⁵. W innej wypowiedzi wskazuje się natomiast wprost, że w omawianej sytuacji sąd drugiej instancji musi uchylić wyrok sądu pierwszej instancji i przekazać sprawę temu sądowi do ponownego rozpoznania³⁶.

Z tej ostatniej wypowiedzi wyłania się zatem pytanie, czy Sąd Najwyższy w istocie nadaje użytej w przepisie modalności „może” znaczenie odpowiadające modalności „musi”. Sprowadzałoby się to do takiej wykładni treści przepisu art. 386 § 4 k.p.c., że jeśli wydanie wyroku reformatoryjnego powodowałoby naruszenie zasady dwuinstancyjności postępowania, sąd drugiej instancji musi uchylić wyrok i przekazać sprawę do ponownego rozpoznania. Z jednej strony za taką konstatacją przemawiałyby niekwestionowane w piśmiennictwie³⁷ stanowisko, zgodnie z którym

³² Postanowienie SN z dnia 21 maja 2014 roku, II CZ 21/14, Lex nr 1495839.

³³ T. Wiśniewski, [w:] *System...*

³⁴ Postanowienie SN z dnia 21 maja 2014 roku, II CZ 8/14, Lex nr 1483949.

³⁵ Postanowienie SN z dnia 20 lutego 2015 roku, V CZ 112/14, Lex nr 1677146.

³⁶ Wyrok SN z dnia 18 grudnia 2018 roku, II UK 433/17, Lex nr 2609202.

³⁷ Np. T. Wiśniewski, [w:] *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, t. II, *Artykuły 367–505(39)*, red. T. Wiśniewski, 2021, Komentarz do przepisu art. 386 § 4 k.p.c., Lex/el.; także wyroki SN z dnia 20 lipca 2006 roku, V CSK 140/06, Lex nr 1101691; z dnia 16 marca 2009 roku, III PK 63/08, Lex nr 707904; z dnia 20 marca 2009 roku, I PK 195/08, Lex nr 621551 oraz z dnia 9 stycznia 2014 roku, V CSK 84/13, Lex nr 1446461.

skorzystanie z przewidzianego w art. 286 § 4 k.p.c. sposobu rozstrzygnięcia sądu drugiej instancji ustawodawca pozostawił uznaniu tego sądu, ale tylko w sytuacji uprzedniego uznania przezeń apelacji za zasadną merytorycznie i zarazem stwierdzenia braku podstaw do wydania orzeczenia reformatoryjnego³⁸. Można by zatem powiedzieć, że wyłaniające się z treści przepisu uznanie sądu w zakresie wydania wyroku kasatoryjnego jest warunkowane uprzednim stwierdzeniem braku podstaw do rozstrzygnięcia zmieniającego. Jest zatem ograniczone. Inną sprawą jest przy tym to, kiedy zachodzi ku temu brak podstaw. Wydaje się, że trafniejszym, choć równoważnym sformułowaniem jest wyrażenie „procesowe przeciwwskazania do wydania wyroku reformatoryjnego”, przy czym odstępianie od wydania takiego orzeczenia traktowane jest jako wyjątek³⁹. Takim przeciwwskazaniem będzie z pewnością wzgląd na zachowanie zasady dwuinstancyjności postępowania.

Według odmiennego, kwestionującego fakultatywność uchylenia wyroku i przekazania sprawy do ponownego rozpoznania na podstawie omawianego przepisu poglądu, słowo „może” zostało użyte w art. 386 § 4 k.p.c. w celu stworzenia sądowi drugiej instancji, w drodze wyjątku, możliwości odstąpienia od merytorycznego rozpoznania sprawy i obligatoryjne wydanie wyroku kasatoryjnego w razie stwierdzenia, że istota sprawy nie została rozpoznana⁴⁰. Przywołane zapatrywanie o obligatoryjnym charakterze uchylenia przewidzianego w analizowanym przepisie ma jednak znaczenie mniejszościowe. Przy dominującej zgodzie w kwestii fakultatywności uchylenia różnice objawiają się jedynie w próbach uzasadnienia tej oceny. Obok wskazanego już powoływania się na „brak procesowych przeciwwskazań do wydania wyroku reformatoryjnego” pojawiają się argumenty odnoszące się do rozróżnienia w ustawie sytuacji, w których sąd wyrok „uchyla”, od sytuacji, w których sąd wyrok „może uchylić”, zatem do odmienności w brzmieniu art. 386 § 4 k.p.c. przy uwzględnieniu § 2, zawierającego wyraźny nakaz uchylenia wyroku. Z brzmienia tego pierwszego przepisu wynika zaś, że jest on tylko źródłem możliwości (uprawnienia), a nie obowiązku określonego zachowania sądu i brak jest argumentów przekonujących, że słowo „może” znaczy tyle, co „powinien” albo „musi”. Równocześnie podnosi się, że nieuzasadnione byłoby bagatelizowanie przyczyny użycia w dwóch jednostkach redakcyjnych art. 386 k.p.c. wyrażnie różnych formuł i przyjęcie, że pomimo tej różnicy znaczenie przepisów w obu sytuacjach jest tożsame i zawiera nakaz wydania orzeczenia określonej treści. Przeciwno takiej wykładni przemawia także to, że wydanie orzeczenia kasatoryjnego ma cha-

³⁸ Postanowienie SN z dnia 5 czerwca 1998 roku, III CKN 550/97, niepublikowane, cyt. w wyroku SO w Gliwicach z dnia 12 października 2017 roku, VIII Pa 67/17, Lex nr 2421230.

³⁹ T. Wiśniewski, [w:] *Kodeks...*

⁴⁰ Wyroki SN z dnia 24 stycznia 2013 roku, II CSK 279/12, Lex nr 1294226 oraz z dnia 17 kwietnia 2013 roku, I CSK 457/12, Lex nr 1341648.

rakter wyjątkowy, a zatem nie należy poszerzać pola jego stosowania ponad to, co jednoznacznie wynika z przepisu⁴¹.

W konsekwencji w piśmiennictwie przyjmuje się, że wydanie wyroku reformatorskiego może nastąpić w sytuacji, w której „nie może istnieć nawet małe ryzyko wydania nietrafnego wyroku”⁴². Podkreśla się przy tym, że sąd powinien uwzględnić interes stron i ich oświadczenia, a nie kierować się jedynie chęcią przyspieszenia postępowania⁴³, co zresztą potwierdza poczynione tu ustalenia wcześniejsze. Jako przykłady takich uzasadniających wydanie wyroku reformatorskiego przypadków wskazuje się przeprowadzenie przez sąd pierwszej instancji rozbudowanego postępowania dowodowego i poczynienie obszernych ustaleń faktycznych przy równoczesnym ostatecznym oddaleniu powództwa ze względu na przedawnienie roszczenia objętego żądaniem pozwu czy niebudzące zastrzeżeń z punktu widzenia zgodności z prawem, z zasadami współżycia społecznego czy niezmiernie ważne do obejścia prawa uznanie powództwa w postępowaniu drugoinstancyjnym⁴⁴.

Godząc się z przypisywaniem cechy wyjątkowości, sporadyczności takim sytuacjom, trzeba jednak zauważyć, że stanowiąca podłoże dla decyzji o wydaniu wyroku zmieniającego wspomniana wyżej pozytywna ocena sądu drugiej instancji w przedmiocie braku ryzyka nietrafności tego wyroku nie jest jednoznaczna z wyeliminowaniem uprawnienia strony do jego zaskarżenia. Strona może wszak zaskarżyć wyrok także wówczas, gdy jej ocena co do zasadności wniesionego środka zaskarżenia, a zatem co do poprawności zaskarżonego orzeczenia okaże się niesłuszna. Trafna w ocenie sądu drugiej instancji decyzja co do wydania wyroku reformatorskiego zamiast kasatorskiego może zatem być kwestionowana jako wątpliwa w kontekście zasady dwuinstancyjności. Z drugiej strony możliwość taka jest przecież ustawowo dopuszczalna.

W konsekwencji wzgląd na zachowanie dwuinstancyjności jest kolejnym z kryteriów, jakie winien brać pod uwagę sąd odwoławczy, podejmując decyzję co do rodzaju wyroku w przypadku stwierdzenia nierozpoznania istoty sprawy lub konieczności przeprowadzenia postępowania dowodowego w całości.

W judykaturze stosunkowo rzadko zauważana jest jeszcze jedna okoliczność. Wskazuje się mianowicie, że w przypadku wydania wyroku reformatorskiego, z uwagi na ograniczenia możliwości zaskarżenia wyroku sądu drugiej instancji skargą kasacyjną, przeniesienie całości postępowania dowodowego, jego oceny i ustalenia podstawy faktycznej orzeczenia do sądu drugiej instancji powodowa-

⁴¹ Postanowienie SN z dnia 30 maja 2017 roku, IV CZ 11/17, Lex nr 2327872.

⁴² T. Wiśniewski, [w:] *Kodeks...*

⁴³ M. Fruchs, *Nowe zasady postępowania apelacyjnego wedle Kpc a praktyka małopolska*, „Głos Prawa” 1934, s. 235 i n., cyt. za T. Wiśniewski, [w:] *Kodeks...*

⁴⁴ T. Wiśniewski, [w:] *Kodeks...*

łoby wyłączenie kontroli podstawy faktycznej sprawy⁴⁵. Rekonstruowanie całości istotnych faktów przez sąd drugiej instancji ze względu na specyfikę postępowania kasacyjnego wykluczałoby przewidziany zwłaszcza w przepisach art. 398³ § 3 oraz art. 398¹³ § 2 k.p.c. instancyjny system kontroli prawidłowości tych ustaleń⁴⁶. Jeszcze bardziej kategorycznie wybrzmiewa wypowiedź, zgodnie z którą przyjęcie powinności wydania przez sąd drugiej instancji orzeczenia co do meritum, prowadzące do zamknięcia całego postępowania dowodowego wraz z oceną prawną realnie w ramach jednej instancji, jest niewłaściwe tym bardziej, że pozbawiałoby uczestników możliwości kwestionowania oceny dowodów i ustalenia faktów ze względu na wyłączenie zarzutów dotyczących tej sfery w postępowaniu kasacyjnym⁴⁷.

Jak bowiem wiadomo, podstawą skargi kasacyjnej nie mogą być zarzuty dotyczące ustalenia faktów lub oceny dowodów, nadto w postępowaniu kasacyjnym nie jest dopuszczalne powołanie nowych faktów i dowodów, a Sąd Najwyższy jest związany ustaleniami faktycznymi stanowiącymi podstawę zaskarżonego orzeczenia. Mogłoby to oznaczać, że przynajmniej w niektórych przypadkach w sprawie, w której wniesienie skargi kasacyjnej jest dopuszczalne, strona byłaby faktycznie pozbawiona możliwości jej wniesienia.

5. Przesłanki zażalenia a okoliczności rozstrzygające o realizacji przez sąd II instancji uprawnienia do uchylenia zaskarżonego wyroku

W aktualnym stanie prawnym dopuszcza się zażalenie do Sądu Najwyższego w razie uchylenia przez sąd drugiej instancji wyroku sądu pierwszej instancji i przekazania sprawy do ponownego rozpoznania, co przewiduje przepis art. 394¹ § 1¹ k.p.c. Wprowadzenie funkcjonującego od dziesięciu lat zażalenia uzasadniano trzema względami: uznaniem na podstawie wyników przeprowadzonych podówcześnie badań instytucji uchylenia wyroku sądu drugiej instancji wraz z przekazaniem sprawy do ponownego rozpoznania za nadużywaną, wypaczeniem poprzez jej stosowanie założenia o merytorycznym charakterze postępowania drugoinstancyjnego i przedłużaniem postępowania oraz zróżnicowanym w judykaturze sposobem interpretowania warunków upoważniających do uchylenia orzeczenia i przekazania sprawy do ponownego rozpoznania, zwłaszcza zaś sformułowania „nierozpoznania istoty sprawy”⁴⁸. Powołany przepis nie konstruuje w sposób wyraźny przesłanek,

⁴⁵ Postanowienie SN z dnia 21 maja 2014 roku, II CZ 21/14, Lex nr 1495839.

⁴⁶ Postanowienie SN z dnia 14 czerwca 2017 roku, V CZ 25/17, Lex nr 2340608.

⁴⁷ Postanowienie SN z dnia 14 czerwca 2017 roku, IV CZ 17/17, Lex nr 2340602.

⁴⁸ Uzasadnienie projektu ustawy z dnia 16 września 2011 roku o zmianie ustawy – Kodeks postępowania cywilnego oraz niektórych innych ustaw, Dz.U. z 2011 r. Nr 233, poz. 1381, dostępny: Lex/el.

na jakich winno być oparte zażalenie, a obszerne ilościowo orzecznictwo ukazuje, że kwestia ta wymaga jednoznacznego ustosunkowania się.

Analiza wspomnianego orzecznictwa prowadzi do wniosku, że kontrola dokonywana przez Sąd Najwyższy w tych granicach nie zmierza ani do oceny zasadności żądania pozwu, ani także apelacji i nie polega na merytorycznym badaniu stanowiska sądu II instancji co do przepisów prawa materialnego mających zastosowanie w sprawie. Zażalenie na orzeczenie kasacyjne sądu II instancji ma służyć jedynie poddaniu kontroli, czy zostało ono prawidłowo wydane, to znaczy, czy stwierdzone przez sąd odwoławczy okoliczności są tymi, które w świetle art. 386 § 4 k.p.c. usprawiedliwiają wydanie orzeczenia kasacyjnego zamiast reformatoryjnego⁴⁹.

Z tej ważkiej wypowiedzi zdają się wynikać istotne wnioski. Po pierwsze należy mieć na uwadze, że podlegającym zaskarżeniu zażaleniem uchybieniem nie jest wybór przez sąd drugiej instancji wyroku kasacyjnego, gdyż taki wybór jest w ustawie dopuszczalny. Wybór ten może stanowić uchybienie podlegające zaskarżeniu zażaleniem o tyle, o ile jest nietrafny. Ta nietrafność wyboru ma być natomiast konsekwencją nieprawidłowej oceny przesłanek uchylenia wyroku sądu pierwszej instancji i przekazania sprawy do ponownego rozpoznania wyczerpująco wskazanych w przepisie art. 386 § 4 k.p.c. Po drugie ocena, do jakiej uprawnia Sąd Najwyższy ustawodawca, ma charakter formalny: skupiać się ma wyłącznie na ustanowionych we wskazanym przepisie przesłankach uchylenia orzeczenia sądu pierwszej instancji. Zatem w zażaleniu skarżący może zarzucać jedynie błędne uchylenie wyroku i przekazanie sprawy do ponownego rozpoznania na skutek nietrafnej oceny, że nie nastąpiło rozpoznanie przez sąd istoty sprawy oraz że wydanie wyroku przez sąd drugiej instancji wymagałoby przeprowadzenia postępowania dowodowego w całości. Sąd Najwyższy bada więc jedynie, czy powołana przez sąd drugiej instancji przyczyna uchylenia odpowiada wskazanej w uzasadnieniu podstawie ustawowej i czy rzeczywiście wystąpiła w sprawie. Ocena ta nie może natomiast wkraczać nie tylko w ocenę merytorycznego stanowiska sądu drugiej instancji w kwestii materialnoprawnych podstaw rozstrzygnięcia, lecz także w ocenę prawidłowości zastosowania przez ten sąd innych przepisów prawa procesowego, niezwiązanych bezpośrednio ze wskazaną przyczyną uchylenia wyroku sądu pierwszej instancji⁵⁰. Sąd Najwyższy nie bada, czy stanowisko sądu było zasadne merytorycznie, ale czy – przy przyjęciu założenia o jego zasadności – usprawiedliwiał ono uchylenie zaskarżonego orzeczenia. Wydane na skutek zażalenia rozstrzygnięcie ma znaczenie formalne, a dokonana przez Sąd Najwyższy przy rozpoznaniu zażalenia ocena przesłanek z art. 386 § 4 k.p.c. nie powinna determinować oceny sądów *meriti* od-

⁴⁹ Zamiast wielu postanowienie SN z dnia 27 lipca 2021 roku, IV CZ 23/21, Lex nr 3327272.

⁵⁰ Zamiast wielu postanowienie SN z dnia 30 czerwca 2021 roku, I CZ 38/21, Lex nr 3213567.

noszącej się do materialnoprawnych podstaw roszczenia⁵¹. Poza zakresem oceny pozostaje prawidłowość stanowiska co do meritum wyrażonego przez sąd drugiej instancji⁵². Oznacza to, że kontrolą nie jest objęta kwestia prawidłowego zakwalifikowania przez sąd drugiej instancji apelacji za uzasadnioną. Takie merytoryczne badanie stanowiska sądu drugiej instancji i kontrola materialnoprawnej podstawy wyroku jest bowiem przedmiotem oceny wyłącznie w postępowaniu kasacyjnym i nie jest dopuszczalne w postępowaniu zażaleniowym⁵³. Zażalenie przewidziane w przepisie art. 394¹ § 1¹ k.p.c. nie może być bowiem traktowane jako alternatywa dla skargi kasacyjnej. Przyjęcie w tej sytuacji powinności wydania przez sąd drugiej instancji orzeczenia co do meritum prowadziłoby do zamknięcia całego postępowania dowodowego wraz z oceną prawną realnie w ramach jednej instancji. Jest to niewłaściwe tym bardziej, że pozbawiałoby uczestników możliwości kwestionowania oceny dowodów i ustalenia faktów ze względu na wyłączenie zarzutów dotyczących tej sfery w postępowaniu kasacyjnym (art. 398³ § 3 i art. 398¹³ § 13 k.p.c.)⁵⁴.

6. Podsumowanie

Powyższa analiza prowadzi do kilku wniosków. Po pierwsze decyzję sądu drugiej instancji na trzecim etapie oceny, zatem dotyczącej treści wyroku, jaki ma zapaść w przypadku uwzględnienia apelacji, determinują dwojakiego rodzaju kryteria: wzgląd na szybkość postępowania oraz konieczność zachowania zasady dwuinstancyjności. Zarówno wtedy, gdy sąd wydaje wyrok reformatoryjny, jak i wówczas gdy zapada orzeczenie kasatoryjne, strona nie jest pozbawiona rzetelnego, tj. służącego poznaniu prawdy na podstawie popartych dowodami kompleksowych ustaleń faktycznych postępowania, gdyż w jednym i drugim przypadku nastąpi zbadanie istoty sprawy i przeprowadzenie postępowania dowodowego w całości, tyle że przed sądami różnych instancji. Wzgląd na czas trwania postępowania przemawia za wydaniem wyroku reformatoryjnego, ale z uwagi na ustawowe wyposażenie sądu drugiej instancji w kompetencję do orzekania kasatoryjnego, a przede wszystkim na brak podstaw do upatrywania w szybkości postępowania samoistnej wartości aksjologicznej, nie może to być kryterium rozstrzygające. Przeprowadzona powyżej analiza pozwala stwierdzić, że priorytetowe znaczenie należy nadać zachowaniu zasady dwuinstancyjności postępowania: szybkość winna ustępować zapewnieniu stronie dostępu do postępowania dwuinstancyjnego, a co za tym idzie, zagrożenie dla zachowania dwuinstancyjności winno eliminować opcję wydania wyroku reformatoryjnego. Za interpretowaniem przepisu art. 386 § 4 k.p.c. „w kierunku zgod-

⁵¹ Postanowienie SN z dnia 15 grudnia 2021 roku, V CZ 35/21, Lex nr 3324502.

⁵² Postanowienie SN z dnia 9 września 2021 roku, I CZ 56/21, Lex nr 3261152.

⁵³ Postanowienie SN z dnia 22 września 2020 roku, II CZ 38/20, Lex nr 3130097.

⁵⁴ Postanowienie SN z dnia 14 czerwca 2017 roku, IV CZ 17/17, Lex nr 2340602.

nym z zasadą dwuinstancyjnego postępowania” opowiada się także doktryna, przy czym podkreśla się, że „zasada dwóch instancji merytorycznych zmusza do tego, aby postępowanie wyjaśniające wraz z odpowiednimi dowodami było przeprowadzone – przynajmniej w jakiejś części – przez obie te instancje. Zobligowanie sądu drugiej instancji do uchylenia zaskarżonego wyroku w rozważanej sytuacji ma być zatem gwarancją, że uchybienie procesowe sądu pierwszej instancji w postaci całkowitego zaniechania wyjaśnienia istnienia lub treści spornego stosunku prawnego nie zostanie konwalidowane w drugiej instancji”⁵⁵. Takie rozwiązanie nie tylko sprzyja konstytucyjnej zasadzie dwuinstancyjności postępowania, ale także nie uwłacza prawu strony do sprawiedliwego postępowania sądowego, gdyż przeprowadzenie postępowania dowodowego i rozpoznanie istoty sprawy, niezależnie od tego, w jakim sądzie ma miejsce, zapewnia rzetelność procesu, faktycznie dłuższe trwanie postępowania zaś w następstwie przekazania sprawy do ponownego rozpoznania nie godzi, jeżeli jest zasadne, w prawo strony do uzyskania rozstrzygnięcia bez nieuzasadnionej zwłoki. Ta ostatnia konstytucyjna przesłanka prawa do sądu nie oznacza bowiem konieczności szybkiego zakończenia postępowania, lecz wydania rozstrzygnięcia w czasie adekwatnym do sytuacji, z zachowaniem innych uprawnień przysługujących stronie, w tym uprawnienia do dwuinstancyjności postępowania.

W konsekwencji w rozważanym przypadku korelująca z systemem apelacji pełnej zasada wydawania przez sąd drugiej instancji wyroków reformatoryjnych przy wyjątkowości orzekania kasatoryjnego powiązanego z przekazaniem sprawy do ponownego rozpoznania doznaje w praktyce odwrócenia: przypadki, w których zapadnie wyrok reformatoryjny, w sytuacji nierozpoznania istoty sprawy lub potrzeby przeprowadzenia postępowania dowodowego w całości jawią się jako sporadyczne.

Równocześnie analiza orzecznictwa pozwala stwierdzić, że zażalenia kierowane do Sądu Najwyższego na podstawie art. 394¹ § 1¹ k.p.c. oparte są na zarzutach nieprawidłowej kwalifikacji przesłanek wymienionych w art. 386 § 4 k.p.c. Wśród licznych wypowiedzi Sądu Najwyższego poddanych kwerendzie brak jest odniesienia do trafności oceny ujętej w niniejszym opracowaniu jako dokonywanej w trzeciej, ostatniej kolejności jako ustosunkowania się na potencjalnie podniesiony w zażaleniu zarzut. Nie uprawnia to jednak do twierdzenia, że sama kwestia trafności wyboru przez sąd drugiej instancji pomiędzy wyrokiem reformatoryjnym a kasatoryjnym jest z punktu widzenia Sądu Najwyższego obojętna. Wymaga wszakże podkreślenia, że przytaczany pogląd był wypowiedzany w konfrontacji do podnoszonych w zażaleniach żądań w zakresie weryfikacji oceny merytorycznej. Przeciwnie więc, również rozpoznając zażalenia wnoszone na podstawie art. 394¹ § 1¹ k.p.c. Sąd Najwyższy, koncentrując się na weryfikacji ewentualnego narusze-

⁵⁵ T. Wiśniewski, [w:] *System...*

nia przez sąd drugiej instancji przesłanek wymienionych w przepisie art. 386 § 4 k.p.c., zwraca uwagę na prymat zasady dwuinstancyjności, podkreślając, że uchylenie orzeczenia ze względu na respektowanie uprawnień stron (uczestników) wynikających z zasady dwuinstancyjności postępowania sądowego jest uzasadnione⁵⁶.

Trzeba także wyraźnie zaznaczyć, że słusznie szeroko eksponowana w orzecznictwie wyjątkowość orzeczeń kasatoryjnych w stosunku do wyroków reformatoryjnych odnosi się wyłącznie do ograniczenia przesłanek uchylenia, a nie do przełamania standardów konstytucyjnych. Zredukowanie do minimum funkcji kasacyjnej sądu drugiej instancji, łączone z użyciem w przepisie art. 386 § 4 k.p.c. zwrotu „tylko w razie”, oznacza, że katalog przypadków uzasadniających uchylenie zaskarżonego wyroku i przekazanie sprawy do ponownego rozpoznania jest zamknięty i obejmuje wyłącznie sytuacje, w których stwierdzono nieważność postępowania (art. 386 § 2 k.p.c.), nierozpoznanie istoty sprawy przez sąd pierwszej instancji albo że wydanie wyroku wymaga przeprowadzenia postępowania dowodowego w całości (art. 386 § 4 k.p.c.)⁵⁷, przy czym wszystkie te przypadki winny być interpretowane ściśle. Ta założona przez ustawodawcę wyjątkowość nie jest natomiast rozumiana w taki sposób, że zwalnia sąd drugiej instancji z dbałości o respektowanie konstytucyjnych standardów. Potwierdza to tezę o znaczeniu zasady dwuinstancyjności w decydowaniu przez sąd drugiej instancji o treści rozstrzygnięcia w przypadku uznania apelacji za uzasadnioną.

Literatura

- Ereciński T., *Apelacja w postępowaniu cywilnym*, Warszawa 2012.
 Ereciński T., *Apelacja w postępowaniu cywilnym*, 2020, Lex/el.
 Fruchs M., *Nowe zasady postępowania apelacyjnego wedle Kpc a praktyka małopolska*, „Głos Prawa” 1934.
Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz, t. II, Artykuły 367–505(39), red. T. Wiśniewski, 2021.
 Orfin A., *Sprawność postępowania karnego w świetle zasady prawdy materialnej i zasady bezpośredniości*, „Ius Novum” 2012, nr 3.
 Pilich M., *Wpływ orzeczeń Trybunału Konstytucyjnego na Kodeks postępowania cywilnego*, [w:] *Orzecznictwo Trybunału Konstytucyjnego a Kodeks postępowania cywilnego. Materiały Ogólnopolskiego Zjazdu Katedr i Zakładów Postępowania Cywilnego, Serock k. Warszawa, 24–26 września 2009 r.*, red. T. Ereciński, K. Weitz, Warszawa 2010.
 Mucha J., *Pisemne zeznania świadka w kontekście dążenia sądu do ustalenia prawdy i postulatu szybkości postępowania cywilnego*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny” 2020, z. 3.

⁵⁶ Postanowienie SN z dnia 14 czerwca 2017 roku, IV CZ 17/17, Lex nr 2340602; z dnia 5 grudnia 2012 roku, I CZ 168/12, Lex nr 1313709; z dnia 23 września 2016 roku, II CZ 73/16, Lex nr 2151416.

⁵⁷ Uchwała SN 7 sędziów – zasada prawna z dnia 31 stycznia 2008 roku, III CZP 49/07, Lex nr 341125; postanowienie SN z dnia 10 grudnia 2015 roku, V CZ 77/15, Lex nr 1957331; postanowienie SN z dnia 14 czerwca 2017 roku, IV CZ 17/17, Lex nr 2340602; postanowienie SN z dnia 15 grudnia 2021 roku, V CZ 35/21, Lex nr 3324502; zob. także postanowienia SN z dnia 6 grudnia 2017 roku, I CZ 104/17, Lex nr 2426565; z dnia 28 marca 2018 roku, V CZ 19/18, Lex nr 2488961.

- Rylski P., *Nierozpoznanie istoty sprawy jako podstawa uchylecia orzeczenia w postępowaniu cywilnym*, [w:] *Stosowanie prawa. Księga jubileuszowa z okazji XX-lecia Instytutu Wymiaru Sprawiedliwości*, red. A. Siemaszko, Warszawa 2011.
- Summers R.S., *Evaluating and improving legal processes – a plea for “process values”*, „Cornell Law Review” 1974, s. 60.
- System Prawa Procesowego Cywilnego*, t. III, *Środki zaskarżenia*, red. T. Ereciński, J. Gudowski, LexisNexis 2013, Lex/el.
- Warzocha E., *Orzecznictwo sądów apelacyjnych w zakresie stosowania artykułów 385 i 386 § 1 i 4 Kodeksu postępowania cywilnego*, Materiały Instytutu Wymiaru Sprawiedliwości, Warszawa 2005.
- Wiliński P., *Konstytucyjny standard prawa do sądu a proces karny*, [w:] *Węzłowe problemy procesu karnego*, red. P. Hofmański, Warszawa 2010.
- Wiliński P., *Recenzja książki pt. Zagubiona szybkość procesu karnego. Jak ją przywrócić?*, red. S. Waltoś, J. Czapska, Warszawa 2005, „Prokuratura i Prawo” 2006, nr 9.

Orzecznictwo

- Wyrok TK z dnia 18 lutego 2009 roku, Kp 3/08, OTK nr 2A/ 2009, poz. 9.
- Postanowienie SN z dnia 5 czerwca 1998 roku, III CKN 550/97, niepublikowane, cyt. w wyroku SO w Gliwicach z dnia 12 października 2017 roku, VIII Pa 67/17, Lex nr 2421230.
- Wyrok SN z dnia 13 listopada 2002 roku, I CKN 1149/00, Lex nr 75293.
- Postanowienie z dnia 27 października 2005 roku, III SPP 142/04, Lex nr 180319.
- Postanowienie SN z dnia 20 czerwca 2006 roku, III SPP 27/06, Lex nr 1101682.
- Wyrok SN z dnia 20 lipca 2006 roku, V CSK 140/06, Lex nr 1101691.
- Uchwała 7 sędziów SN – zasada prawna z dnia 31 stycznia 2008 roku, III CZP 49/07, Lex nr 341125.
- Uchwała 7 sędziów SN z dnia 13 lutego 2008 roku, III SPZP 2/07, Lex nr 342345.
- Wyrok SN z dnia 16 marca 2009 roku, III PK 63/08, Lex nr 707904.
- Wyrok SN z dnia 20 marca 2009 roku, I PK 195/08, Lex nr 621551.
- Postanowienie SN z dnia 5 grudnia 2012 roku, I CZ 168/12, Lex nr 1313709.
- Wyrok SN z dnia 24 stycznia 2013 roku, II CSK 279/12, Lex nr 1294226.
- Wyrok SN z dnia 17 kwietnia 2013 roku, I CSK 457/12, Lex nr 1341648.
- Wyrok SN z dnia 9 stycznia 2014 r., V CSK 84/13, Lex nr 1446461.
- Postanowienie SN z dnia 21 maja 2014 roku, II CZ 8/14, Lex nr 1483949.
- Postanowienie SN z dnia 21 maja 2014 roku, II CZ 21/14, Lex nr 1495839.
- Postanowienie SN z dnia 24 czerwca 2014 roku, I CZ 29/14, Lex nr 1521229.
- Postanowienie SN z dnia 23 października 2014 roku, I CZ 63/14, Lex nr 1554254.
- Postanowienia SN z dnia 26 listopada 2014 roku, III CZ 49/14, Lex nr 1565772.
- Postanowienie SN z dnia 20 lutego 2015 roku, V CZ 112/14, Lex nr 1677146.
- Postanowienie SN z dnia 1 kwietnia 2015 roku, III SZ 1/15, Lex nr 1710379.
- Postanowienie SN z dnia 20 maja 2015 roku, I CZ 43/15, Lex nr 1764799.
- Postanowienie SN z dnia 10 grudnia 2015 roku, V CZ 77/15, Lex nr 1957331.
- Postanowienie SN z dnia 23 września 2016 roku, II CZ 73/16, Lex nr 2151416.
- Postanowienie SN z dnia 30 maja 2017 roku, IV CZ 11/17, Lex nr 2327872.
- Postanowienie SN z dnia 14 czerwca 2017 roku, V CZ 25/17, Lex nr 2340608.
- Postanowienie SN z dnia 14 czerwca 2017 roku, IV CZ 17/17, Lex nr 2340602.
- Postanowienia SN z dnia 6 grudnia 2017 roku, I CZ 104/17, Lex nr 2426565.
- Postanowienie z dnia 28 marca 2018 roku, V CZ 19/18, Lex nr 2488961.
- Wyrok SN z dnia 18 grudnia 2018 roku, II UK 433/17, Lex nr 2609202.
- Postanowienie SN z dnia 22 września 2020 roku, II CZ 38/20, Lex nr 3130097.
- Postanowienie SN z dnia 30 czerwca 2021 roku, I CZ 38/21, Lex nr 3213567.
- Postanowienie SN z dnia 27 lipca 2021 roku, IV CZ 23/21, Lex nr 3327272.
- Postanowienie SN z dnia 9 września 2021 roku, I CZ 56/21, Lex nr 3261152.
- Postanowienie SN z dnia 15 grudnia 2021 roku, V CZ 35/21, Lex nr 3324502.
- Wyrok SA w Łodzi z dnia 22 stycznia 2001 roku, II Aka 249/00, Lex nr 55375.

Magdalena Skibińska

Uniwersytet Zielonogórski

ORCID 0000-0003-1676-1157

m.skibinska@wpa.uz.zgora.pl

Problematyka dopuszczalności skargi kasacyjnej w sprawach z zakresu ubezpieczeń społecznych rozpoznawanych w postępowaniu uproszczonym

Słowa kluczowe: skarga kasacyjna, sprawa z zakresu ubezpieczeń społecznych, postępowanie uproszczone, nowelizacja k.p.c. z 4 lipca 2019 r., zasada równości, interes publiczny

Streszczenie. Na mocy nowelizacji Kodeksu postępowania cywilnego z dnia 4 lipca 2019 r. ustawodawca dopuścił rozpoznawanie niektórych spraw z zakresu ubezpieczeń społecznych w postępowaniu uproszczonym. W konsekwencji, o ile sąd nie skorzysta z możliwości pominięcia przy rozpoznawaniu tych spraw z przepisów o postępowaniu uproszczonym, niedopuszczalne będzie – stosownie do treści przepisu art. 398² § 2 pkt 3 k.p.c. – wniesienie skargi kasacyjnej w tych sprawach. Przedmiotem niniejszego artykułu jest ocena skutków tego rozwiązania, które, jak wykazano, jest nieprawidłowe co najmniej z trzech względów. Po pierwsze jest to sprzeczne z podstawowym celem skargi kasacyjnej, jakim jest realizacja interesu publicznego wyrażającego się w ujednolicaniu orzecznictwa. Po drugie rozwiązanie to pozostaje także w sprzeczności z celem wyodrębnienia postępowania w sprawach z zakresu ubezpieczeń społecznych wyrażającym się w ochronie osoby wnoszącej odwołanie do sądu cywilnego. Po trzecie narusza ono konstytucyjną zasadę równości, albowiem dopuszczalność wniesienia skargi kasacyjnej w tej samej kategorii spraw uzależnia od decyzji sądu o rozpoznaniu lub nierozpoznaniu sprawy według przepisów o postępowaniu uproszczonym. W efekcie wyrażono postulat konieczności dopuszczenia wniesienia skargi kasacyjnej we wszystkich sprawach z zakresu ubezpieczeń społecznych na zasadach ogólnych zawartych w art. 398² § 1 k.p.c. niezależnie od tego, czy sprawa taka została rozpoznana lub nie w postępowaniu uproszczonym.

The issue of admissibility of a cassation complaint in social insurance cases heard in simplified proceedings

Key words: cassation complaint, social insurance case, simplified proceedings, amendment of July 4, 2019 to the CCP, principle of equality, public interest

Summary. Pursuant to the amendment of July 4, 2019 to the Code of Civil Procedure the legislator allowed the examination of certain social insurance cases in simplified proceedings. Therefore, unless the court makes use of the possibility of omitting the provisions on simplified proceedings when examining these cases, lodging a cassation complaint in these cases will be inadmissible pursuant to Article 398² § 2 point 3 of the Code of Civil Procedure. The subject of this article is an assessment of the effects of this solution, which has been shown to be incorrect for at least three reasons. Firstly, it is contrary to the basic objective of a cassation complaint, i.e. the implementation of the public interest expressed in the unification of jurisprudence. Secondly, this solution is also inconsistent with the purpose of distinguishing proceedings in social insurance cases, expressed in the protection of the person lodging an appeal to a civil court. Thirdly, it violates the constitutional principle of equality, because the admissibility of lodging a cassation complaint in the same category of cases

depends on the court's decision to hear or not hear the case in accordance with the provisions on simplified proceedings. As a result, a postulate to allow the lodging of a cassation complaint in all social insurance cases in accordance with the general principles contained in Article 398² § 1 of the Code of Civil Procedure was expressed irrespective of whether such a case has been heard or not in the simplified proceedings.

1. Wprowadzenie

Ustawą z dnia 4 lipca 2019 r. o zmianie ustawy – Kodeks postępowania cywilnego oraz niektórych innych ustaw¹ ustawodawca zmodyfikował katalog spraw rozpoznawanych i wyłączonych z rozpoznania w postępowaniu uproszczonym². W wyniku nowelizacji zakresem postępowania uproszczonego objęto także niektóre sprawy z zakresu ubezpieczeń społecznych. Zgodnie z przepisem art. 505¹ § 1 *ab initio* Kodeksu postępowania cywilnego³ w postępowaniu uproszczonym rozpoznaje się sprawy o świadczenie, jeżeli wartość przedmiotu sporu nie przekracza dwudziestu tysięcy złotych. Z kolei w myśl przepisu art. 505¹ § 2 pkt 4 k.p.c. w postępowaniu uproszczonym nie rozpoznaje się spraw z zakresu ubezpieczeń społecznych, z wyjątkiem spraw wymienionych w przepisie art. 477⁸ § 2 i spraw o rentę. Biorąc pod uwagę brzmienie przepisu art. 505¹ § 1 i § 2 pkt 4 k.p.c., przyjąć należy, że spośród spraw wymienionych w przepisie art. 477⁸ § 2 k.p.c. objęte postępowaniem uproszczonym będą jedynie powództwa o świadczenie⁴ (wymienione w art. 477⁸ § 2 pkt 1-3 k.p.c.). Natomiast wyłączone z rozpoznania w tym postępowaniu będą powództwa o ustalenie niepełnosprawności lub o ustalenie stopnia niepełnosprawności. W konsekwencji w postępowaniu uproszczonym podlegać będą rozpoznaniu następujące sprawy z zakresu ubezpieczeń społecznych: 1) o zasiłek chorobowy, wyrównawczy, opiekuńczy, macierzyński oraz pogrzebowy; 2) o świadczenie rehabilitacyjne;

¹ Dz.U. z 2019 r. poz. 1469. Zwana dalej: nowelizacją z 4 lipca 2019 r. Nowelizacja ta weszła w życie 7 listopada 2019 r.

² Zob. szerzej R. Flejszar, [w:] *Kodeks postępowania cywilnego. Koszty sądowe w sprawach cywilnych. Dochodzenie roszczeń w postępowaniu grupowym. Przepisy przejściowe. Komentarz do zmian*, red. T. Zembrzusi, Warszawa 2020, t. II, s. 1290-1299; A. Ołaś, *Postępowanie uproszczone po zmianach wprowadzonych na mocy ustawy z 4.7.2019 r. o zmianie ustawy – Kodeks postępowania cywilnego oraz niektórych innych ustaw*, [w:] *Reforma czy kolejna nowelizacja? Uwagi na tle ustawy z 4.7.2019 r. zmieniającej KPC*, red. P. Ryłski, Warszawa 2020, s. 224-239; M. Skibińska, *Zakres przedmiotowy postępowania uproszczonego a sprawność postępowania w świetle znnowelizowanego art. 505¹ k.p.c.*, „Polski Proces Cywilny” 2021, nr 3, s. 398.

³ Ustawa z dnia 17 listopada 1964 r. – Kodeks postępowania cywilnego (t.j. Dz.U. z 2020 r. poz. 1575 ze zm.), zwana dalej: k.p.c.

⁴ Szerzej na ten temat zob. np. M. Manowska, [w:] *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, t. II, Art. 478-1217, red. M. Manowska, Warszawa 2021, s. 282-283; O.M. Piaskowska, [w:] *Kodeks postępowania cywilnego. Postępowanie procesowe. Komentarz*, red. O.M. Piaskowska, Warszawa 2020, s. 1412; P. Telenga, [w:] *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz do wybranych przepisów nowelizacji 2019*, red. A. Jakubecki, Gdańsk 2019, LEX 2019, komentarz do art. 505¹, nb. 1; P. Osowy, *Powództwo o świadczenie*, Warszawa 2006, s. 19.

3) o odszkodowanie z tytułu wypadku przy pracy rolniczej, wypadku w drodze do pracy lub z pracy, wypadku przy pracy lub choroby zawodowej, wypadku lub choroby zawodowej pozostającej w związku z czynną służbą wojskową albo służbą w Policji, Agencji Bezpieczeństwa Wewnętrznego, Agencji Wywiadu, Służbie Kontrwywiadu Wojskowego, Służbie Wywiadu Wojskowego, Centralnym Biurze Antykorupcyjnym, Straży Granicznej, Straży Marszałkowskiej, Biurze Ochrony Rządu, Służbie Ochrony Państwa, Służbie Więziennej, Państwowej Straży Pożarnej i Służbie Celno-Skarbowej – bez względu na wartość przedmiotu sporu; 4) o rentę.

Należy przyjąć, że omówiona wyżej nowelizacja wpływa na sposób interpretacji przepisów regulujących dopuszczalność skargi kasacyjnej w sprawach z zakresu ubezpieczeń społecznych. Ze względu na charakter skargi kasacyjnej, która stanowi nadzwyczajny środek zaskarżenia, przepisy k.p.c. przewidują liczne ograniczenia *rationae valoris* i *rationae materiae* co do dopuszczalności wniesienia tego środka. Oznacza to, że nie w każdej sprawie środek ten jest dopuszczalny. Co do zasady w myśl przepisu art. 398² § 1 k.p.c. skarga kasacyjna jest niedopuszczalna w sprawach o prawa majątkowe, w których wartość przedmiotu zaskarżenia jest niższa niż pięćdziesiąt tysięcy złotych, a w sprawach z zakresu prawa pracy i ubezpieczeń społecznych – niższa niż dziesięć tysięcy złotych. Jednakże w sprawach z zakresu ubezpieczeń społecznych skarga kasacyjna przysługuje niezależnie od wartości przedmiotu zaskarżenia w sprawach o przyznanie i o wstrzymanie emerytury lub renty oraz o objęcie obowiązkiem ubezpieczenia społecznego. Z kolei stosownie do treści przepisu art. 398² § 2 pkt 3 k.p.c. skarga kasacyjna jest niedopuszczalna w sprawach rozpoznawanych w postępowaniu uproszczonym. Wyłączenie to podyktowane było drobnym i nieskomplikowanym charakterem spraw rozpoznawanych w postępowaniu uproszczonym⁵, a także masowym charakterem tego typu spraw⁶, choć – jak wskazuje Tadeusz Zembrzusi – ocena tego rozwiązania nie może być jednoznaczna, gdyż już samo założenie, że w postępowaniu uproszczonym rozpoznawane są jedynie nieskomplikowane sprawy, może być wątpliwe⁷. Jednocześnie przyjmuje się, że o niedopuszczalności wniesienia skargi kasacyjnej w tych sprawach decyduje nie tyle sam zakres przedmiotowy postępowania uproszczonego, lecz rzeczywiste rozpoznanie danej sprawy w tym postępowaniu⁸. Jeśli zatem dojdzie do rozpoznania przez sąd sprawy pierwotnie należącej do postępowania uproszczonego z pominięciem przepisów o tym postępowaniu odrębnym, niezależnie od tego, czy to na skutek zastosowania przepisu art. 505¹ § 3 k.p.c., czy

⁵ Zob. T. Erciński, [w:] *System Prawa Procesowego Cywilnego*, t. III, cz. 2, *Środki zaskarżenia*, red. T. Erciński, J. Gudowski, Warszawa 2013, s. 926, 927.

⁶ T. Zembrzusi, *Skarga kasacyjna. Dostępność w postępowaniu cywilnym*, Warszawa 2011, s. 194-195.

⁷ Za: *ibidem*, s. 196.

⁸ *Ibidem*, s. 196; T. Erciński, [w:] *System...*, s. 927; D. Mróz-Szarmach, *Skarga kasacyjna a sprawy zakwalifikowane do postępowania uproszczonego*, „Acta Iuridica Resoviensia” 2021, nr 1, s. 140.

też z powodu niewydania przez przewodniczącego zarządzenia albo sąd postanowienia o skierowaniu do rozpoznania sprawy w tym postępowaniu odrębnym, to o dopuszczalności wniesienia skargi kasacyjnej rozstrzygać należy na podstawie przepisu art. 398² § 1 k.p.c. Wynika to z wykładni językowej przepisu art. 398² § 2 pkt 3 k.p.c., w którym mowa jest o sprawie „rozpoznawanej” w postępowaniu uproszczonym w formie trybu dokonanego imiesłowu przymiotnikowego⁹.

Wobec powyższego powstaje wątpliwość co do możliwości wniesienia skargi kasacyjnej w sprawach z zakresu ubezpieczeń społecznych, które sąd rozpoznaje w postępowaniu uproszczonym. Z uwagi na fakt krzyżowania się obydwu postępowań odrębnych oraz ich co do zasady obligatoryjny charakter¹⁰ rozważenia wymaga kwestia dopuszczalności wniesienia skargi kasacyjnej w sprawach z zakresu ubezpieczeń społecznych, które od 7.11.2019 r. rozpoznawane są także w postępowaniu uproszczonym. Z jednej bowiem strony przepisy wyłączają wniesienie skargi kasacyjnej w sprawach rozpoznawanych w tym postępowaniu. Z drugiej natomiast przepisy wprost przewidują możliwość wniesienia skargi kasacyjnej w sprawach z zakresu ubezpieczeń społecznych. Ustawodawca, nowelizując treść art. 505¹ k.p.c., nie dostrzegł tej sprzeczności ani nie wskazał żadnych reguł kolizyjnych, które pozwoliłyby na jednoznaczną odpowiedź w tej materii. Nie odniósł się także do tego zagadnienia w uzasadnieniu projektu ustawy nowelizującej¹¹. Rozstrzygnięcie tej kwestii, a także jego ocena ma przy tym nie tylko znaczenie teoretyczne, ale przede wszystkim praktyczne. Następnie należy dokonać oceny prawidłowości przyjętego rozwiązania z punktu widzenia zarówno celu skargi kasacyjnej, jak i celu postępowania w sprawach z zakresu ubezpieczeń społecznych.

2. Sprawy z zakresu ubezpieczeń społecznych, które mogą być rozpoznawane w postępowaniu uproszczonym, a ocena dopuszczalności wniesienia skargi kasacyjnej zgodnie z przepisem art. 398² § 1 k.p.c.

W sprawach o prawa majątkowe z zakresu ubezpieczeń społecznych, które mogą być rozpoznawane na mocy przepisu art. 505¹ § 2 pkt 4 k.p.c. w postępowaniu uprosz-

⁹ D. Mróz-Szarmach, *op. cit.*, s. 140.

¹⁰ Przyjmuje się, że postępowanie uproszczone ma charakter obligatoryjny (względnie) z uwagi na możliwość pominięcia przepisów o postępowaniu uproszczonym na podstawie art. 505¹ § 3 k.p.c. Zob. szerzej A. Ołaś, *Postępowanie...*, s. 218-223; M. Skibińska, *Zakres...*, s. 409. Por. K. Flaga-Gieruszyńska, [w:] A. Zieliński, K. Flaga-Gieruszyńska, *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, Warszawa 2019, s. 1093; J. Derlatka, *Świadek – ekspert na tle projektowanych przepisów o dowodach w postępowaniu uproszczonym*, „Monitor Prawniczy” 2019, nr 7, s. 365.

¹¹ Zob. uzasadnienie projektu ustawy nowelizującej, Sejm VIII Kadencji, druk sejmowy nr 3137, dostępne pod adresem: <http://orka.sejm.gov.pl/Druki8ka.nsf/0/166CCC44490F3965C-1258384003CD40A/%24File/3137-uzas.pdf> [dostęp 15.04.2022].

czonym, tj. w sprawach 1) o zasiłek chorobowy, wyrównawczy, opiekuńczy, macierzyński oraz pogrzebowy; 2) o świadczenie rehabilitacyjne; 3) o odszkodowanie z tytułu wypadku przy pracy rolniczej, wypadku w drodze do pracy lub z pracy, wypadku przy pracy lub choroby zawodowej, wypadku lub choroby zawodowej pozostającej w związku z czynną służbą wojskową albo służbą w Policji, Agencji Bezpieczeństwa Wewnętrznego, Agencji Wywiadu, Służbie Kontrwywiadu Wojskowego, Służbie Wywiadu Wojskowego, Centralnym Biurze Antykorupcyjnym, Straży Granicznej, Straży Marszałkowskiej, Biurze Ochrony Rządu, Służbie Ochrony Państwa, Służbie Więziennej, Państwowej Straży Pożarnej i Służbie Celno-Skarbowej; 4) o rentę, dopuszczalność skargi kasacyjnej zależy co do zasady od kryterium *rationae valoris*. Oznacza to, że skarga ta przysługuje, jeśli wartość przedmiotu zaskarżenia wynosi co najmniej dziesięć tysięcy złotych (art. 398² § 1 zd. 1 k.p.c.). Regulacja ta odnosi się jednak do tych spraw z zakresu ubezpieczeń społecznych jedynie wówczas, gdy sprawy te *de facto* nie zostały rozpoznane w postępowaniu uproszczonym. Jednocześnie w sprawach o przyznanie i o wstrzymanie emerytury lub renty skarga kasacyjna przysługuje wtedy niezależnie od wartości przedmiotu sporu (art. 398² § 1 zd. 2 k.p.c.). W kwestii interpretacji tego ostatniego przepisu wielokrotnie wypowiadał się Sąd Najwyższy, przyjmując m.in., że:

- 1) w sprawie z zakresu ubezpieczeń społecznych toczącej się na skutek odwołania od decyzji odmawiającej prawa do emerytury skarga kasacyjna przysługuje niezależnie od wartości przedmiotu zaskarżenia, choćby przedmiotem zaskarżenia była wyłącznie data, od której ubezpieczonemu przysługuje prawo do świadczenia (art. 398² § 1 k.p.c.)¹²;
- 2) sprawa o ustalenie wysokości kapitału początkowego nie jest sprawą o przyznanie ani o wstrzymanie emerytury lub renty, ani też sprawą o objęcie obowiązkiem ubezpieczenia społecznego, w których skarga kasacyjna przysługuje niezależnie od wartości przedmiotu zaskarżenia. Sprawa mająca taki przedmiot jest sprawą o prawa majątkowe i wobec tego skarga kasacyjna przysługuje podstawie art. 398² § 1 k.p.c. tylko wówczas, gdy wartość spornego prawa nie jest niższa niż dziesięć tysięcy złotych¹³;
- 3) na podstawie art. 398² § 1 zdanie drugie k.p.c. skarga kasacyjna przysługuje niezależnie od wartości przedmiotu zaskarżenia tylko wtedy, gdy przedmiot decyzji organu rentowego obejmuje sprawę o przyznanie emerytury lub renty, o ich wstrzymanie albo o objęcie obowiązkiem ubezpieczenia społecznego i gdy taka sprawa jest objęta odwołaniem do sądu ubezpieczeń społecznych oraz stanowi przedmiot rozstrzygnięcia w pierwszej i drugiej instancji. W sprawie dotyczącej wymiaru i poboru składki z tytułu podlegania obowiązkowi ubezpieczenia

¹² Postanowienie SN z dnia 28 października 2009 r., II UZ 37/09, OSNP 2011 nr 13-14, poz. 195.

¹³ Postanowienie SN z dnia 20 stycznia 2011 r., II UZ 38/10, Legalis nr 496777.

społecznego w określonej kwocie dopuszczalność kasacji zależy od wartości przedmiotu zaskarżenia – art. 392¹ § 1 zdanie pierwsze k.p.c.¹⁴;

- 4) w sprawie o przyznanie emerytury kasacja przysługuje niezależnie od wartości przedmiotu zaskarżenia, chociażby zaskarżono wyłącznie wysokość przyznanego świadczenia¹⁵.

W świetle powyższego uznać należy, że skarga kasacyjna jest także dopuszczalna bez względu na wartość przedmiotu zaskarżenia, jeżeli przedmiotem zaskarżenia jest: 1) wyłącznie data, od której ubezpieczonemu przysługuje prawo do renty; 2) wysokość przysługującej ubezpieczonemu renty.

3. Niedopuszczalność wniesienia skargi kasacyjnej w sprawach z zakresu ubezpieczeń społecznych rozpoznanych w postępowaniu uproszczonym

Do tej pory w przedmiocie dopuszczalności wniesienia skargi kasacyjnej w sprawach z zakresu ubezpieczeń społecznych rzeczywiście rozpoznanych w postępowaniu uproszczonym w literaturze przedmiotu wypowiedziała się bezpośrednio Dominika Mróz-Szarmach. Autorka przyjęła, że *de lege lata* skarga kasacyjna będzie wówczas niedopuszczalna. Natomiast w razie pominięcia przez sąd przepisów o postępowaniu uproszczonym na podstawie przepisu art. 505¹ § 3 k.p.c. przy rozpoznawaniu takiej sprawy zdaniem tej przedstawicielki doktryny dopuszczalne będzie wywiedzenie takiej skargi¹⁶. Na uzasadnienie swojego stanowiska D. Mróz-Szarmach podniosła, że przepis art. 398² § 2 k.p.c. stanowi *lex specialis* wobec § 1 tego artykułu¹⁷. Dostrzegając komplikacje wynikające z tej interpretacji, autorka wskazała, że rozwiązanie to nie jest pożądane, ponieważ obrazuje ono dużą zależność uprawnień danej osoby od woli sądu oraz strategii w konkretnej sprawie i może prowadzić do nieuzasadnionego uprzywilejowania jednych stron wobec innych¹⁸. W efekcie autorka słusznie zauważyła, że skutkować to może lawinowym składaniem przez strony wniosków o pominięcie przepisów o postępowaniu uproszczonym w tych sprawach albo stosowaniem przez sądy regulacji art. 505¹ § 3 k.p.c. w celu zapewnienia im dostępu do ochrony prawnej, co niewątpliwie prowadziłoby do wypaczenia sensu stosowania przepisów o postępowaniu

¹⁴ Postanowienie SN z dnia 4 lutego 2014 r., II UZ 73/13, Legalis nr 993253. Aktualnie kwestię tę reguluje art. 398² § 1 k.p.c. Zob. także postanowienie SN z dnia 17 września 2008 r., I UZ 14/08, OSNP 2010, nr 3-4, poz. 54.

¹⁵ Postanowienie SN z dnia 28 listopada 2001 r., II UZ 82/01, OSNP 2003, nr 19, poz. 474.

¹⁶ D. Mróz-Szarmach, *op. cit.*, s. 143.

¹⁷ *Ibidem*, s. 146.

¹⁸ *Ibidem*, s. 143.

uproszczonym do spraw z zakresu ubezpieczeń społecznych (oraz spraw z zakresu prawa pracy)¹⁹. W konsekwencji autorka wskazuje, że *de lege ferenda* postulować należy wprowadzenie przez ustawodawcę odpowiedniego przepisu, który wyjaśni powyższe rozbieżności, lub znowelizowanie dotychczasowych przepisów (*per exemplum* poprzez dodanie do art. 398² § 2 pkt 3 k.p.c. słów: „z wyjątkiem spraw z zakresu prawa pracy i ubezpieczeń społecznych”)²⁰. Zresztą już wcześniej w literaturze zasadnie podnoszono, że ten sam problem dotyczy spraw z zakresu prawa pracy, które zostały rozpoznane w postępowaniu uproszczonym, co powoduje niedopuszczalność wniesienia skargi kasacyjnej w takim przypadku²¹. Tym samym podkreślić jeszcze raz należy, że chodzi wyłącznie o sytuacje, gdy sprawy z zakresu prawa pracy lub ubezpieczeń społecznych zostały rzeczywiście rozpoznane w postępowaniu uproszczonym, a nie samą potencjalną możliwość rozpoznania tych spraw w takim postępowaniu²².

Podzielając stanowisko wyrażone przez D. Mróz-Szarmach w przedmiocie niedopuszczalności wniesienia skargi kasacyjnej w sprawach z zakresu ubezpieczeń społecznych rozpoznanych w postępowaniu uproszczonym ze wskazanych przez nią przyczyn, należy rozważyć także konsekwencje takiego stanu rzeczy oraz z tej perspektywy dokonać oceny przyjętego rozwiązania. Pozwoli to na dostarczenie dalszych argumentów przemawiających za koniecznością zmiany obecnego rozwiązania tej kwestii.

4. Konsekwencje niedopuszczalności wniesienia skargi kasacyjnej w sprawach z zakresu ubezpieczeń społecznych rozpoznanych w postępowaniu uproszczonym

Wyróżnić można co najmniej trzy zasadnicze skutki niemożności wniesienia skargi kasacyjnej w sprawach z zakresu ubezpieczeń społecznych rozpoznanych w postępowaniu uproszczonym. Po pierwsze, prowadzi to do niemożliwości zrealizowania głównego celu skargi kasacyjnej, jakim jest obrona interesu publicznego polegającego na zapewnieniu prawidłowej wykładni i jednolitego stosowania prawa przez

¹⁹ *Ibidem*, s. 146-147.

²⁰ *Ibidem*, s. 147.

²¹ Zob. np. J. Studzińska, [w:] *Kodeks postępowania cywilnego. Koszty sądowe w sprawach cywilnych. Dochodzenie roszczeń w postępowaniu grupowym. Przepisy przejściowe. Komentarz do zmian*, red. T. Zembrzusi, Warszawa 2020, t. I, s. 943.

²² Dlatego jeśli sprawa nie została rozpoznana z zastosowaniem przepisów o postępowaniu uproszczonym, to skarga kasacyjna jest dopuszczalna. Zob. np. uchwałę SN z dnia 16 czerwca 2004 r., I PZP 1/04, OSNP 2005, nr 5, poz. 67, s. 212; wyrok SN z dnia 25 września 2008 r., II PK 45/08, OSNP 2010, nr 5-6, poz. 59, s. 184.

sądy niższego rzędu²³. Szczególnymi regulacjami odzwierciedlającymi ten cel są przepisy art. 398¹⁷ i 398²⁰ k.p.c. Choć ostatni z wymienionych przepisów przewiduje związanie dokonaną przez Sąd Najwyższy interpretacją jedynie tego sądu, któremu sprawa została przekazana do rozstrzygnięcia, to jednak ze względu na zawartą w orzeczeniach Sądu Najwyższego siłę argumentacji i płynący stąd aurytetyt Sądu Najwyższego przyjmuje się, że rozstrzygnięcia tego Sądu wpływają także na orzekanie przez inne sądy²⁴. Co więcej, poprzez realizację tego celu Sąd Najwyższy spełnia zadania przewidziane w przepisach art. 175 i 183 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r.²⁵, art. 1 pkt 1 lit. a ustawy z dnia

²³ Zob. postanowienie SN z dnia 4 lutego 2000 r., II CZ 178/99, OSNC 2000, nr 7-8, poz. 147 z głosem S. Ciesłaka, „Przegląd Sądowy” 2002, nr 1, s. 154 i n.; uzasadnienie wyroku SN z dnia 23 lutego 2006 r., II CSK 126/05, Legalis nr 112120; uzasadnienie uchwały SN (7) z dnia 5 czerwca 2008 r., III CZP 142/07, OSNC 2008, nr 11, poz. 122; postanowienie SN z dnia 6 lutego 2019 r., IV CSK 324/18, Legalis nr 1872426; postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 29 września 2020 r., III UK 496/19, LEX nr 3077153; uzasadnienie postanowienia TK z dnia 3 kwietnia 2002 r., Ts 32/02, OTK-B 2002, nr 4, poz. 278; T. Ereciński, *Ograniczenia w dostępności do kasacji w sprawach cywilnych*, [w:] *Prace z prawa prywatnego. Księga pamiątkowa ku czci Sędziego Janusza Pietrzykowskiego*, red. Z. Banaszczyk, Warszawa 2000, s. 76; J. Gudowski, [w:] *Komentarz do Prawa o ustroju sądów powszechnych i ustawy o Krajowej Radzie Sądownictwa*, red. J. Gudowski, Warszawa 2002, s. 38; tenże, *Pogląd na kasację*, [w:] *Proces cywilny. Nauka. Kodyfikacja. Praktyka. Księga jubileuszowa dedykowana profesorowi Feliksowi Zedlerowi*, red. P. Grzegorzczak, K. Knoppek, M. Walasik, Warszawa 2012, s. 155-159; tenże, [w:] *System Prawa Procesowego Cywilnego*, t. III, cz. 2, *Środki zaskarżenia*, red. T. Ereciński, J. Gudowski, Warszawa 2013, s. 902 i n.; W. Sanetra, *Sąd Najwyższy w systemie wymiaru sprawiedliwości*, „Przegląd Sądowy” 1999, nr 7-8, s. 7 i n.; tenże, *O roli Sądu Najwyższego w zapewnianiu zgodności z prawem oraz jednolitości orzecznictwa sądowego*, „Przegląd Sądowy” 2006, nr 9, s. 16 i n.; B. Szmulik, *Pozycja ustrojowa Sądu Najwyższego w Rzeczypospolitej Polskiej*, Warszawa 2008, s. 289; T. Zembrzowski, *Ewolucja charakteru skargi kasacyjnej w polskim postępowaniu cywilnym*, [w:] *Ewolucja polskiego postępowania cywilnego wobec przemian politycznych, społecznych i gospodarczych. Materiały konferencyjne Ogólnopolskiego Zjazdu Katedr Postępowania Cywilnego (Szczecin-Niechorze 28-30.9.2007 r.)*, red. H. Dolecki, K. Flaga-Gieruszyńska, Warszawa 2009, s. 337; tenże, *Skarga...*, s. 42, 53 i n.; T. Wiśniewski, *Przebieg procesu cywilnego*, Warszawa 2009, s. 352-353; tenże, *O swoistości postępowania kasacyjnego w sprawach cywilnych (zagadnienia wybrane)*, [w:] *Proces cywilny. Nauka. Kodyfikacja. Praktyka. Księga jubileuszowa dedykowana profesorowi Feliksowi Zedlerowi*, red. P. Grzegorzczak, K. Knoppek, M. Walasik, Warszawa 2012, s. 386; tenże, [w:] *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, t. II, *Artykuły 367-505*³⁹, red. T. Wiśniewski, Warszawa 2021, s. 241; A. Góra-Błaszczkowska, *Środki zaskarżenia w postępowaniu cywilnym. Komentarz do art. 367-424*¹² KPC, Warszawa 2020, s. 167; też, [w:] *Kodeks postępowania cywilnego*, t. IA, *Komentarz. Art. 1-424*¹², red. A. Góra-Błaszczkowska, Warszawa 2020, s. 1178-1179; L. Bagińska, *Skarga kasacyjna i nadzwyczajna w postępowaniu cywilnym. Komentarz praktyczny z orzecznictwem. Wzory pism procesowych i kasusy*, Warszawa 2020, s. 22 i n.; K. Sadowski, [w:] *Skarga kasacyjna. Zażalenie do Sądu Najwyższego na podstawie art. 394*¹ § 1¹ KPC, red. D.E. Kotłowski, Warszawa 2016, s. 22-23. Zob. także M. Pilich, *Zakaz oparcia skargi kasacyjnej na zarzutach dotyczących ustalenia faktów lub oceny dowodów (art. 398*³ k.p.c.), „Przegląd Sądowy” 2008, nr 2, s. 17-18; T. Domińczyk, *Formalne ograniczenia wnoszenia środków odwoławczych do Sądu Najwyższego w kontekście art. 398*⁶ oraz art. 424⁸ k.p.c., *Studia i analizy Sądu Najwyższego*, t. II, Warszawa 2008, s. 53. Por. P. Sarnecki, *Recenzja książki B. Szmulika Pozycja ustrojowa Sądu Najwyższego w Rzeczypospolitej Polskiej*, „Przegląd Sejmowy” 2010, nr 2, s. 194.

²⁴ Zob. W. Sanetra, *O roli...*, s. 17.

²⁵ Dz.U. Nr 78, poz. 483 ze zm.; zwana dalej: Konstytucją RP.

8 grudnia 2017 r. o Sądzie Najwyższym²⁶ i art. 7 ustawy z dnia 27 lipca 2001 r. – Prawo o ustroju sądów powszechnych²⁷. Postępowanie w sprawach z zakresu ubezpieczeń społecznych zaliczane jest do tzw. postępowań odrębnych uprzywilejowanych ze względu na szczególny interes publiczny przy ich rozpoznawaniu. Z tej perspektywy realizacja interesu indywidualnego ma znaczenie drugorzędne, choć i tak przyjąć należy, że ze względu na specyfikę spraw z zakresu ubezpieczeń społecznych dążenie do uwzględnienia tego interesu ma w tych sprawach o wiele większe znaczenie niż w innych kategoriach spraw cywilnych, o czym będzie jeszcze mowa szerzej w dalszych rozważaniach. Niemniej jednak i w tym przypadku należy podkreślić przeważający element interesu publicznego w skardze kasacyjnej oraz fakt, że służy ona kontroli prawidłowości stosowania prawa, nie będąc instrumentem weryfikacji trafności ustaleń faktycznych stanowiących podstawę zaskarżonego orzeczenia²⁸. Nie oznacza to jednak, że Sąd Najwyższy nie bierze pod uwagę także interesu indywidualnego. Wszak ochrona interesu publicznego jest etapem realizacji interesu indywidualnego²⁹. Dotyczy to zarówno tej sprawy, która została przedstawiona Sądowi Najwyższemu do rozstrzygnięcia, jak i innych (podobnych) spraw, w których sądy mogą zastosować wykładnię prawa dokonaną przez Sąd Najwyższy przy rozstrzyganiu tej sprawy. W tym jednak znaczeniu można mówić o tym, że Sąd Najwyższy realizuje także interes prywatny. Ma to miejsce jednak tylko o tyle, o ile służy to realizacji celu nadrzędnego, jakim jest ochrona interesu publicznego³⁰. W tym sensie należy utożsamiać zapewnienie jednolitości judykatury jako elementu prawa do sądu oraz sprawiedliwego rozpatrzenia sprawy, gdyż jak słusznie zauważa Jacek Gudowski – „każdy bowiem powinien mieć prawo do tego, aby jego sprawa została rozstrzygnięta przez sąd tak samo (podobnie), jak identyczna (podobna) sprawa wytoczona przez inną osobę, a także aby nikt, wytaczając sprawę przed sądem «X», nie miał więcej (mniej) szans jej wygrania (przegrania) niż przed sądem «Y»”³¹.

Po drugie, skutkuje to niemożliwością zrealizowania celu postępowania w sprawach z zakresu ubezpieczeń społecznych. Nie można zaprzeczyć, że postępowa-

²⁶ T.j. z 2021 r. poz. 1904 ze zm.

²⁷ T.j. z 2020 r. poz. 2072 ze zm.

²⁸ Stanowisko to zostało wyrażone przez SN przy rozpoznawaniu kwestii przyjęcia skargi kasacyjnej do rozpoznania w sprawie z zakresu ubezpieczeń społecznych w postanowieniu SN z dnia 10 kwietnia 2008 r., III UK 6/08, LEX nr 469183.

²⁹ W. Jakimowicz, *Publiczne prawa podmiotowe*, Warszawa 2002, s. 120.

³⁰ W tym znaczeniu J. Gudowski podkreśla, że interes publiczny tkwiący w kasacji (obecnie: skardze kasacyjnej – uwaga własna) to zarówno interes zbiorowy obywateli, uwzględniający interesy indywidualne, jak i interes zbiorowości, tożsamy z interesem władz publicznych; tenże, *Pogląd...*, s. 159.

³¹ J. Gudowski, [w:] *System...*, s. 903.

nie to wykazuje swoją specyfikę, a szczególne rozwiązania prawne³², np. w zakresie uregulowania właściwości miejscowej, zdolności sądowej i procesowej, osób mogących być pełnomocnikami ubezpieczonego, niedopuszczalności odrzucenia pozwu, możliwości ustnego złożenia odwołania przez ubezpieczonego, który działa bez adwokata lub radcy prawnego, mają na celu ułatwienie dochodzenia roszczeń osobom uprawnionym³³. Z tego zresztą względu zostało ono wyodrębnione przez ustawodawcę i przewidziane jako jedno z postępowań odrębnych. Z jednej bowiem strony dotyczy ono praw szczególnego rodzaju i szczególnej wagi, a z drugiej strony poprzedzone jest ono etapem postępowania administracyjnego³⁴. Celem tego postępowania jest przede wszystkim ochrona praw indywidualnych (osób starszych, chorych, często także nieporadnych³⁵), co widoczne jest m.in. w ustawowym zwolnieniu od kosztów sądowych strony wnoszącej odwołanie od decyzji organu rentowego lub orzeczenia wojewódzkiej komisji do spraw orzekania o niepełnosprawności (art. 96 ust. 1 pkt 4 ustawy z 28.07.2005 r. o kosztach sądowych w sprawach cywilnych³⁶), a następnie zwolnieniu tej strony od opłaty od skargi kasacyjnej (art. 36 u.k.s.c.)³⁷, niestosowaniu przepisów ograniczających dopuszczalność dowodu ze świadków i z przesłuchania stron (art. 473 k.p.c.), możliwości ustanowienia kuratora, o którym mowa w art. 69 k.p.c. z urzędu (art. 460 k.p.c.), niedopuszczalności zawarcia ugody (art. 477¹² k.p.c.), a także szerszym uprawnieniem sądu do dokonywania kontroli aktów dyspozycyjnych stron (art. 469 k.p.c.). Co więcej, wszystkie wydatki w toku postępowania w sprawach z zakresu ubezpieczeń społecznych ponosi Skarb Państwa (art. 98 u.k.s.c.). Ponadto od prawidłowości wydanego rozstrzygnięcia zależy często egzystencja człowieka³⁸, dlatego

³² Zob. szczegółowo E. Marszałkowska-Krzes, I. Gil, *Specyfika postępowania w sprawach z zakresu prawa pracy i ubezpieczeń społecznych*, [w:] *Z zagadnień prawa pracy i prawa socjalnego. Księga jubileuszowa Profesora Herberta Szurgacza*, red. Z. Kubot, T. Kuczyński, Warszawa 2011, s. 414-423.

³³ Tak np. K. Kolański, *Rozpoznawanie spraw z zakresu ubezpieczeń społecznych*, Warszawa 1989, s. 36; M. Manowska, *Postępowania odrębne w procesie cywilnym*, Warszawa 2010, s. 84-85. Wiąże się to z obowiązującą w tym postępowaniu, obok takich zasad jak zasada bezpłatności postępowania, zasadą ograniczonego formalizmu oraz zasadą ochrony słusznego interesu ubezpieczonego. Szerzej na temat tych zasad zob. M. Cholewa-Klimek, *Postępowanie sądowe w sprawach z zakresu ubezpieczeń społecznych*, Warszawa 2010, s. 63 i n.

³⁴ Zob. M. Manowska, *Postępowania...*, s. 88.

³⁵ Z tego nawet względu dopuszcza się szersze działanie sądu w tym postępowaniu z korzyścią dla takich osób, a wbrew obowiązującej w postępowaniu cywilnym zasadzie równości czy zasadzie formalizmu procesowego, zob. M. Klimas, *Postępowanie sądowe w sprawach z zakresu ubezpieczeń społecznych*, Warszawa 2013, s. 123 i 133-134.

³⁶ T.j. Dz.U. z 2022 r. poz. 1125, zwana dalej: u.k.s.c.

³⁷ Szerzej na temat regulacji kosztów sądowych w sprawach z zakresu ubezpieczeń społecznych zob. Z. Miczek, *Koszty sądowe w sprawach z zakresu prawa pracy i ubezpieczeń społecznych*, „Praca i Zabezpieczenie Społeczne” 2006, nr 7, s. 29 i n.

³⁸ Może zależeć także prawidłowe obciążenie zakładu pracy (pracodawcy) albo pracownika obowiązkiem wnoszenia składek ubezpieczeniowych, zob. T. Szymanek, [w:] J. Bról, T. Szymanek, *Postępowanie w sprawach z zakresu prawa pracy i ubezpieczeń społecznych*, Warszawa 1989, s. 187.

też ustawodawca zdecydował się na dopuszczalność wniesienia skargi kasacyjnej³⁹ w tych sprawach bez względu na wartość przedmiotu zaskarżenia⁴⁰. Tym samym nieprawidłowości związane z wydanym rozstrzygnięciem mają w tych sprawach bardziej bolesny wydźwięk, gdyż od przyznanych świadczeń zależy jakość życia ubezpieczonego, a nawet jego byt. Jak wskazuje Kamil Antonów sprawy te przejawiają doniosły aspekt społeczny i aksjologiczny, gdyż „dotyczą realizacji uprawnień do świadczeń socjalnych stanowiących niejednokrotnie jedyne źródło utrzymania i zaspokajających bieżące potrzeby konsumpcyjne czy lekarskie osób ze zmniejszonymi zdolnościami adaptacyjnymi ze względu na śmierć żywiciela, podeszły wiek lub naruszoną sprawność organizmu”⁴¹.

Po trzecie, konsekwencją jest także zróżnicowanie sytuacji prawnej stron w zależności od tego, czy sąd zastosował przepis art. 505¹ § 3 k.p.c., czy też z możliwości takiej nie skorzystał. Zgodnie z tym przepisem sąd może rozpoznać sprawę z pominięciem przepisów o postępowaniu uproszczonym, jeżeli może to przyczynić się do sprawniejszego rozwiązania sporu⁴². Jeśli bowiem sąd pominął przepisy o postępowaniu uproszczonym, to strona uprawniona będzie do wniesienia skargi kasacyjnej na zasadach ogólnych. Z kolei w przypadku niezastosowania tego przepisu i w konsekwencji rozpoznania sprawy w postępowaniu uproszczonym wniesienie skargi kasacyjnej będzie niedopuszczalne. Rozwiązania takiego nie sposób pogodzić z zasadą równości obowiązującą w postępowaniu cywilnym na mocy zarówno przepisów krajowych, jak i międzynarodowych. Przypomnieć w tym miejscu wypada, że zasada ta ma swoje umocowanie w przepisach konstytucyjnych. Zgodnie z przepisem art. 32 Konstytucji RP wszyscy są wobec prawa równi. Wszyscy mają prawo do równego traktowania przez władze publiczne. Ponadto nikt nie może być dyskryminowany w życiu politycznym, społecznym lub gospodarczym z jakiegokolwiek przyczyny. Jeśli chodzi o przepisy prawa międzynarodowego to na uwzględnienie zasługuje przede wszystkim przepis art. 14 ust. 1 Międzynarodowego Paktu Praw Obywatelskich i Politycznych⁴³, w świetle którego wszyscy ludzie są

³⁹ We wcześniejszym ustawodawstwie funkcję tę spełniała rewizja nadzwyczajna (art. 417 k.p.c. w brzmieniu do dnia 30.06.1996 r.) oraz kasacja (art. 392 k.p.c. w brzmieniu od 1.07.1996 r. do 30.06.2000 r., a następnie art. 392¹ § 1 k.p.c. w brzmieniu od 1.07.2000 r. do 5.02.2005 r.). Szerzej na temat tych instytucji w odniesieniu do spraw z zakresu ubezpieczeń społecznych zob. np. K. Kolasieński, *Rozpoznawanie...*, s. 134 i n.; T. Szymanek, [w:] *Postępowanie...*, s. 213 i n.

⁴⁰ Rozwiązanie to jest aprobowane w literaturze przedmiotu, obszernie na temat przyczyn takiego stanowiska zob. np. M. Cholewa-Klimek, *op. cit.*, s. 235.

⁴¹ K. Antonów, [w:] *Kodeks postępowania cywilnego. Postępowanie odrębne w sprawach z zakresu prawa pracy i ubezpieczeń społecznych. Komentarz*, red. K. Antonów, A. Jabłoński, Warszawa 2014, s. 46.

⁴² Szerzej na temat tej regulacji zob. M. Skibińska, *Pominięcie przepisów o postępowaniu uproszczonym a sprawniejsze rozwiązanie sporu – próba oceny możliwości zastosowania art. 505¹ § 3 KPC*, „Monitor Prawniczy” 2021, nr 14, s. 738 i n.

⁴³ Otwarty do podpisu w Nowym Jorku dnia 19 grudnia 1966 r. (Dz.U. z 1977 r. Nr 38, poz. 167).

równi przed sądami i trybunałami⁴⁴. Jak się przyjmuje w doktrynie, zasada równości „oznacza w szczególności obowiązek prawodawcy takiego tworzenia norm prawnych, aby podmioty uznane za podobne były poddane podobnym sytuacjom prawnym”⁴⁵. Dlatego wydaje się, że nie można uzależniać dopuszczalności skargi kasacyjnej od tego, czy sąd zastosuje przepis art. 505¹ § 3 k.p.c. i pominie przy rozpoznawaniu sprawy z zakresu ubezpieczeń społecznych przepisy o postępowaniu uproszczonym. Dopuszczalność wniesienia skargi kasacyjnej w sprawach z zakresu ubezpieczeń społecznych powinna być oceniana *a priori* ze względu na charakter sprawy, a nie być uzależniana od tego, czy sprawa została rozpoznana w postępowaniu uproszczonym. Za poglądem tym mogą przemawiać także inne zmiany dokonane w obrębie postępowania uproszczonego dokonane na mocy nowelizacji z 4.07.2019 r., które pozbawiły to postępowanie wielu istotnych jego cech leżących u podstaw wprowadzenia przepisów o tym postępowaniu do k.p.c.

Zakwalifikowanie sprawy do rozpoznania według przepisów o postępowaniu uproszczonym nie niweczy charakteru prawnego sprawy jako sprawy z zakresu ubezpieczeń społecznych. Wydaje się zatem, że z punktu widzenia dopuszczalności skargi kasacyjnej w przypadku nakładania się postępowań odrębnych decydujący powinien pozostać charakter sprawy. Tylko takie podejście gwarantuje jednostkom równość w dostępie do instytucji procesowych i równe traktowanie przez prawo procesowe w podobnych okolicznościach⁴⁶. Odmienna interpretacja musiałaby prowadzić do uznania, że w tym przypadku mamy odstępstwo od zasady równości stron. Takie zróżnicowanie sytuacji procesowej strony nie mogłoby się – jak należy przyjąć – opierać wyłącznie na decyzji organu procesowego o zastosowaniu przepisów o postępowaniu uproszczonym lub nie. Przeciwny pogląd prowadziłby do nieprzewidywalności przysługujących stronom instytucji prawnych

⁴⁴ Zob. także art. 1 Powszechnej Deklaracji Praw Człowieka uchwalonej przez Zgromadzenie Ogólne ONZ dnia 10 grudnia 1948 r. (rezolucja 217/III A), art. 2 ust. 2 Międzynarodowego Paktu Praw Gospodarczych, Społecznych i Kulturalnych z 19 grudnia 1966 r. (Dz.U. z 1977 r. Nr 38, poz. 169) oraz art. 14 Konwencji o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności sporządzonej w Rzymie 4 listopada 1950 r. (Dz.U. z 1993 r. Nr 61, poz. 284 ze zm.).

⁴⁵ K. Complak, [w:] *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz*, red. M. Haczkowska, Warszawa 2014, s. 51. Podobnie zob. B. Banaszak, *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz*, Warszawa 2012, s. 226 i n.; P. Tuleja, [w:] *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz*, red. P. Tuleja, Warszawa 2019, s. 120. Zob. także uzasadnienie wyroku TK z dnia 15 lipca 2010 r. (K 63/07, OTK-A 2010, Nr 6, poz. 60), w którym TK podkreślił, że: „Równość w stanowieniu prawa oznacza nakaz kierowany do prawodawcy w procesie tworzenia norm prawnych generalnych i abstrakcyjnych dotyczący kształtowania w sposób jednakowy (podobny) sytuacji prawnej podmiotów, które uznaje się za podobne według kryteriów przyjętych przez prawodawcę. Równość w stanowieniu prawa oznacza zatem wyróżnianie poszczególnych klas (kategorii) podobnych podmiotów prawa w treści norm prawnych. Z kolei równość w stosowaniu prawa oznacza nakaz równego traktowania przez władzę publiczną w indywidualnych przypadkach adresatów norm prawnych, uznanych przez prawodawcę za podmioty podobne, czyli zaliczone do danej klasy (kategorii) istotnej”.

⁴⁶ Argument ten słusznie podnosi także D. Mróz-Szarmach, *op. cit.*, s. 144.

w zależności od jednostronnej decyzji organu procesowego. W końcu należy również zauważyć, że przyjęte obecnie przez ustawodawcę rozwiązanie może w określonych przypadkach prowadzić także do naruszenia konstytucyjnego prawa do zabezpieczenia społecznego (art. 67 Konstytucji RP), a to z kolei prowadzić może do uznania, że regulacja ta narusza również przepis art. 2 Konstytucji RP, zgodnie z którym Rzeczpospolita Polska jest demokratycznym państwem prawnym, urzeczywistniającym zasady sprawiedliwości społecznej. Jak podkreśla się w doktrynie, nakaz realizacji zasad sprawiedliwości społecznej ma szczególne znaczenie dla prawa zabezpieczenia społecznego, albowiem ta dziedzina zajmuje się przede wszystkim zagadnieniem sprawiedliwego podziału⁴⁷.

5. Podsumowanie

Przeprowadzone rozważania prowadzą do wniosku, że objęcie zakresem przedmiotowym postępowania uproszczonego niektórych spraw z zakresu ubezpieczeń społecznych wyłączyło możliwość wniesienia skargi kasacyjnej w tych sprawach (art. 398² § 1 k.p.c., art. 398² § 2 pkt 3 k.p.c. i art. 505¹ k.p.c.), o ile zostały one rzeczywiście rozpoznane w tym postępowaniu. Wynika to z faktu, że przepis art. 398² § 2 k.p.c. stanowi *lex specialis* wobec § 1 tego artykułu. W konsekwencji regulacja ta prowadzi do naruszenia praw osób starszych, chorych i ubogich, które miały być chronione w postępowaniu z zakresu ubezpieczeń społecznych. Powoduje to wątpliwości co do prawidłowości rozszerzenia postępowania uproszczonego na te sprawy oraz spójności tej regulacji. Taki stan rzeczy budzi wątpliwości aksjologiczne, biorąc pod uwagę, że postępowanie uproszczone miało być w pierwotnym założeniu ustawodawcy postępowaniem przyspieszonym, przeznaczonym do rozstrzygania spraw nieskomplikowanych, w których skarga kasacyjna w związku z tym powinna być wyłączona. Tym samym przyjąć należy, że zagadnienie to powinno zostać rozwiązane w drodze ingerencji ustawodawczej. Zresztą zmiana postępowania uproszczonego dokonana nowelizacją z 4.07.2019 r. budzi zastrzeżenia nie tylko w tym aspekcie. Stąd na przyszłość ustawodawca powinien rozważyć w sposób gruntowny charakter tego postępowania oraz celowość jego dalszego utrzymywania, skoro podstawowe cele tego postępowania, które przyświecały jego wprowadzeniu, nie mogą być aktualnie osiągnięte.

Podsumowując, skarga kasacyjna w sprawach z zakresu ubezpieczeń społecznych powinna być dopuszczalna zawsze wtedy, gdy spełnione zostają ogólne kryteria przewidziane w przepisie art. 398² § 1 k.p.c. ze względu na szczególny cel postępowania w sprawach z zakresu ubezpieczeń społecznych, jak również nadrzędny cel

⁴⁷ M. Cholewa-Klimek, *op. cit.*, s. 31.

skargi kasacyjnej oraz konieczność zapewnienia konstytucyjnej zasady równości. Tym samym dopuszczalność wniesienia skargi kasacyjnej w sprawach z zakresu ubezpieczeń społecznych powinna być oceniana *a priori* ze względu na charakter sprawy, a nie być uzależniana od tego, czy sprawa została rozpoznana w postępowaniu uproszczonym, czy też nie.

Literatura

- Antonów K., [w:] *Kodeks postępowania cywilnego. Postępowanie odrębne w sprawach z zakresu prawa pracy i ubezpieczeń społecznych. Komentarz*, red. K. Antonów, A. Jabłoński, Warszawa 2014.
- Bagińska L., *Skarga kasacyjna i nadzwyczajna w postępowaniu cywilnym. Komentarz praktyczny z orzecnictwem. Wzory pism procesowych i kazus*, Warszawa 2020.
- Banaszak B., *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz*, Warszawa 2012.
- Cholewa-Klimek M., *Postępowanie sądowe w sprawach z zakresu ubezpieczeń społecznych*, Warszawa 2010.
- Cieślak S., *Glosa do postanowienia z dnia 4 lutego 2000 r.*, II CZ 178/99, „Przegląd Sądowy” 2002, nr 1.
- Complak K., [w:] *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz*, red. M. Haczkowska, Warszawa 2014.
- Derlatka J., *Świadek – ekspert na tle projektowanych przepisów o dowodach w postępowaniu uproszczonym*, „Monitor Prawniczy” 2019, nr 7.
- Dominińczyk T., *Formalne ograniczenia wnoszenia środków odwoławczych do Sądu Najwyższego w kontekście art. 398⁶ oraz art. 424⁸ k.p.c.*, *Studia i analizy Sądu Najwyższego*, t. II, Warszawa 2008.
- Ereciński T., *Ograniczenia w dostępności do kasacji w sprawach cywilnych*, [w:] *Prace z prawa prywatnego. Księga pamiątkowa ku czci Sędziego Janusza Pietrzykowskiego*, red. Z. Banaszczyk, Warszawa 2000.
- Flaga-Gieruszyńska K., [w:] A. Zieliński, K. Flaga-Gieruszyńska, *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, Warszawa 2019.
- Flejszar R., [w:] *Kodeks postępowania cywilnego. Koszty sądowe w sprawach cywilnych. Dochodzenie roszczeń w postępowaniu grupowym. Przepisy przejściowe. Komentarz do zmian*, t. II, red. T. Zembrzusi, Warszawa 2020.
- Góra-Błaszczakowska A., *Środki zaskarżenia w postępowaniu cywilnym. Komentarz do art. 367–424¹² KPC*, Warszawa 2020.
- Góra-Błaszczakowska A., [w:] *Kodeks postępowania cywilnego*, t. IA, *Komentarz. Art. 1–424¹²*, red. A. Góra-Błaszczakowska, Warszawa 2020.
- Gudowski J., *Pogląd na kasację*, [w:] *Proces cywilny. Nauka. Kodyfikacja. Praktyka. Księga jubileuszowa dedykowana profesorowi Feliksowi Zedlerowi*, red. P. Grzegorzczak, K. Knoppek, M. Walasik, Warszawa 2012.
- Jakimowicz W., *Publiczne prawa podmiotowe*, Warszawa 2002.
- Klimas M., *Postępowanie sądowe w sprawach z zakresu ubezpieczeń społecznych*, Warszawa 2013.
- Kolasiński K., *Rozpoznawanie spraw z zakresu ubezpieczeń społecznych*, Warszawa 1989.
- Komentarz do Prawa o ustroju sądów powszechnych i ustawy o Krajowej Radzie Sądownictwa*, red. J. Gudowski, Warszawa 2002.
- Manowska M., [w:] *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, t. II, *Art. 478–1217*, red. M. Manowska, Warszawa 2021.
- Manowska M., *Postępowania odrębne w procesie cywilnym*, Warszawa 2010.
- Marszałkowska-Krzes E., Gil I., *Specyfika postępowania w sprawach z zakresu prawa pracy i ubezpieczeń społecznych*, [w:] *Z zagadnień prawa pracy i prawa socjalnego. Księga jubileuszowa Profesora Herberta Szurgacza*, red. Z. Kubot, T. Kuczyński, Warszawa 2011.
- Miczek Z., *Koszty sądowe w sprawach z zakresu prawa pracy i ubezpieczeń społecznych*, „Praca i Zabezpieczenie Społeczne” 2006, nr 7.

- Mróz-Szarmach D., *Skarga kasacyjna a sprawy zakwalifikowane do postępowania uproszczonego*, „Acta Iuridica Resoviensia” 2021, nr 1.
- Olaś A., *Postępowanie uproszczone po zmianach wprowadzonych na mocy ustawy z 4.7.2019 r. o zmianie ustawy – Kodeks postępowania cywilnego oraz niektórych innych ustaw*, [w:] *Reforma czy kolejna nowelizacja? Uwagi na tle ustawy z 4.7.2019 r. zmieniającej KPC*, red. P. Rylski, Warszawa 2020.
- Osowy P., *Porództwo o świadczenie*, Warszawa 2006.
- Piaskowska O.M., [w:] *Kodeks postępowania cywilnego. Postępowanie procesowe. Komentarz*, red. O.M. Piaskowska, Warszawa 2020.
- Pilich M., *Zakaz oparcia skargi kasacyjnej na zarzutach dotyczących ustalenia faktów lub oceny dowodów (art. 398³ k.p.c.)*, „Przegląd Sądowy” 2008, nr 2.
- Sadowski K., [w:] *Skarga kasacyjna. Zażalenie do Sądu Najwyższego na podstawie art. 394¹ § 1¹ KPC*, red. D.E. Kotłowski, Warszawa 2016.
- Sanetra W., *O roli Sądu Najwyższego w zapewnianiu zgodności z prawem oraz jednolitości orzecznictwa sądowego*, „Przegląd Sądowy” 2006, nr 9.
- Sanetra W., *Sąd Najwyższy w systemie wymiaru sprawiedliwości*, „Przegląd Sądowy” 1999, nr 7-8.
- Sarnecki P., *Recenzja książki B. Szmulika Pozycja ustrojowa Sądu Najwyższego w Rzeczypospolitej Polskiej*, „Przegląd Sejmowy” 2010, nr 2.
- Skibińska M., *Pominięcie przepisów o postępowaniu uproszczonym a sprawniejsze rozwiązanie sporu – próba oceny możliwości zastosowania art. 505¹ § 3 KPC*, „Monitor Prawniczy” 2021, nr 14.
- Skibińska M., *Zakres przedmiotowy postępowania uproszczonego a sprawność postępowania w świetle znówelizowanego art. 505¹ k.p.c.*, „Polski Proces Cywilny” 2021, nr 3.
- Studzińska J., [w:] *Kodeks postępowania cywilnego. Koszty sądowe w sprawach cywilnych. Dochodzenie roszczeń w postępowaniu grupowym. Przepisy przejściowe. Komentarz do zmian*, t. I, Warszawa 2020.
- System Prawa Procesowego Cywilnego*, t. III, cz. 2, *Środki zaskarżenia*, red. T. Ereciński, J. Gudowski, Warszawa 2013.
- Szmulik B., *Pozycja ustrojowa Sądu Najwyższego w Rzeczypospolitej Polskiej*, Warszawa 2008.
- Szymanek T., [w:] J. Brol, T. Szymanek, *Postępowanie w sprawach z zakresu prawa pracy i ubezpieczeń społecznych*, Warszawa 1989.
- Telenga P., [w:] *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz do wybranych przepisów nowelizacji 2019*, red. A. Jakubecki, Gdańsk 2019, LEX 2019.
- Tuleja P., [w:] *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz*, red. P. Tuleja, Warszawa 2019.
- Wiśniewski T., *O swoistości postępowania kasacyjnego w sprawach cywilnych (zagadnienia wybrane)*, [w:] *Proces cywilny. Nauka. Kodyfikacja. Praktyka. Księga jubileuszowa dedykowana profesorowi Feliksowi Zedlerowi*, red. P. Grzegorzczak, K. Knoppek, M. Walasik, Warszawa 2012.
- Wiśniewski T., *Przebieg procesu cywilnego*, Warszawa 2009.
- Wiśniewski T., [w:] *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, t. II, *Artykuły 367-505³⁹*, red. T. Wiśniewski, Warszawa 2021.
- Zembrzusi T., *Ewolucja charakteru skargi kasacyjnej w polskim postępowaniu cywilnym*, [w:] *Ewolucja polskiego postępowania cywilnego wobec przemian politycznych, społecznych i gospodarczych. Materiały konferencyjne Ogólnopolskiego Zjazdu Katedr Postępowania Cywilnego (Szczecin-Niechorze 28-30.9.2007 r.)*, red. H. Dolecki, K. Flaga-Gieruszyńska, Warszawa 2009.
- Zembrzusi T., *Skarga kasacyjna. Dostępność w postępowaniu cywilnym*, Warszawa 2011.

Marcin Uliasz

Sąd Rejonowy Lublin-Zachód w Lublinie

ORCID 0000-0001-6845-0153

ulfia@wp.pl

Zażalenie poziome w sądowym postępowaniu egzekucyjnym – blaski i cienie

Słowa kluczowe: sądowe postępowanie egzekucyjne, zażalenie, środki odwoławcze

Streszczenie. W sądowym postępowaniu egzekucyjnym zażalenie jest rozpoznawane przez sąd, który wydał zaskarżone postanowienie w innym składzie. Jest ono tzw. zażaleniem poziomym. Taki model zażalenia sprawia, że uległa osłabieniu funkcja kontrolna. Uniemożliwia to sądowi drugiej instancji realizację zadania polegającego na ujednoliceniu orzecznictwa. Potrzebne jest wprowadzenie zmian ustawowych, które przywrócą poprzedni model zażalenia rozpoznawanego przez sąd drugiej instancji. Zażalenie poziome powinno przysługiwać tylko od niektórych postanowień sądu.

A horizontal complaint in court enforcement proceedings – lights and shadows

Key words: court enforcement proceedings, complaints, appeals

Summary. In court enforcement proceedings, a complaint is examined by the court which issued the decision under appeal, in a different composition. It is called horizontal complaint. This model of grievance weakens the control function. This makes it impossible for the court of second instance to perform the task of standardizing the jurisprudence. It is necessary to introduce statutory changes that will restore the previous model of a complaint examined by a court of second instance. A horizontal objection should be allowed only against some court decisions.

Ustawą z dnia 4 lipca 2019 roku o zmianie ustawy – Kodeks postępowania cywilnego oraz niektórych innych ustaw¹ wprowadzono w sądowym postępowaniu egzekucyjnym zasadniczą zmianę modelu zażalenia. W miejsce dotychczasowej konstrukcji dewolutywnego zażalenia na postanowienie sądu pierwszej instancji wprowadzono model tzw. zażalenia poziomego. Dodany przepis art. 767⁴ § 1¹ k.p.c. przewiduje, że zażalenie rozpoznaje sąd, który wydał zaskarżone postanowienie, w składzie trzech sędziów. Niniejsze opracowanie jest próbą oceny zasadności powyższej zmiany oraz zdiagnozowania wynikających z niej konsekwencji.

¹ Dz.U. z 2019 r. poz. 1469 z późn. zm.

1. Zażalenie poziome – rys historyczny

Zażalenia rozpoznawane przez inny skład sądu, który wydał zaskarżone postanowienie (zażalenia poziome), zostały wprowadzone do polskiego postępowania cywilnego z dniem 20 lipca 2011 roku². Zmiana ta była określana mianem rewolucji³, ale zakres zastosowania tego rozwiązania był bardzo ograniczony. Przepis art. 394² k.p.c. dopuszczał zażalenie poziome w odniesieniu do niektórych postanowień wydawanych po raz pierwszy przez sąd drugiej instancji. Przyczyną jej wprowadzenia były orzeczenia Trybunału Konstytucyjnego stwierdzające niekonstytucyjność braku możliwości zaskarżania niektórych postanowień wydanych po raz pierwszy przez sąd drugiej instancji. Dotyczyło to postanowień o zwrocie kosztów procesu, oddaleniu wniosku o wyłączenie sędziego oraz wniosku pełnomocnika z urzędu o przyznanie kosztów nieopłaconej pomocy prawnej udzielonej w postępowaniu drugoinstancyjnym⁴.

Ta innowacja była skutkiem poszukiwania kompromisu pomiędzy koniecznością zapewnienia konstytucyjności regulacji procesowych oraz dążeniem do nieobciążania Sądu Najwyższego czynnościami związanymi z rozpoznawaniem zażaleń na postanowienia dotyczące zagadnień incydentalnych. Czynności te pozostają bowiem poza zakresem ustawowych zadań Sądu Najwyższego związanych z zapewnieniem zgodności z prawem i jednolitości orzecznictwa sądów powszechnych⁵.

Zażalenia poziome przewidziane w art. 394² k.p.c. były jednak wyjątkiem w systemie środków odwoławczych. Zasadniczy model zażalenia zakładał dewolutywność zażalenia, a zakres wyjątków od tej reguły był bardzo wąski.

2. Założenia nowelizacji

Nowelizacja z dnia 4 lipca 2019 roku istotnie zmodyfikowała ten stan, gdyż poważnie rozszerzyła zakres tych wyjątków. Zażalenie poziome zostało przewidziane także w odniesieniu do niektórych postanowień sądu pierwszej instancji wydawanych w postępowaniu rozpoznawczym (art. 394^{1a} § 1 k.p.c.). W uzasadnieniu projektu ustawy, na podstawie którego uchwalono nowelizację z 4 lipca 2019 roku, wskazano, że „ponowna ocena kwestii incydentalnej nie powinna co do zasady łączyć się z przeniesieniem sprawy do sądu wyższej instancji. Wprowadzona zostaje zasada

² Na podstawie ustawy z dnia 28 kwietnia 2011 r. o zmianie ustawy – Kodeks postępowania cywilnego (Dz.U. Nr 138, poz. 806).

³ M. Dziurda, *Charakter zażalenia na postanowienie sądu I instancji po nowelizacji k.p.c.*, „Monitor Prawniczy” 2021, nr 11, s. 604.

⁴ Por. wyroki Trybunału Konstytucyjnego: z 9 lutego 2009 r. (SK 10/09, OTK-A Nr 2/2010, poz. 10), z 2 czerwca 2010 r. (SK 38/09, OTK-A Nr 5/2010, poz. 46) i z 30 października 2012 r. (SK 20/11, OTK-A Nr 9/2012, poz. 110).

⁵ Wynika to z art. 1 pkt 1 lit. a) ustawy z dnia 8 grudnia 2017 r. o Sądzie Najwyższym (Dz.U. z 2021 r. poz. 154 z późn. zm.).

rozpoznawania spraw incydentalnych przez sąd tej samej instancji – z wyjątkiem dla orzeczeń w taki czy inny sposób kończących postępowanie lub przerywających bieg postępowania w danym sądzie. Pozwoli to wyraźnie rozgraniczyć kompetencje sądu pierwszej i drugiej instancji, temu drugiemu pozostawiając merytoryczną kontrolę wyniku postępowania sądowego i odciążając go od rozstrzygania kwestii drobnych. Jednocześnie rozszerzenie zażalenia poziomego obniża koszty postępowania (przekazywanie akt sądowych) oraz redukuje trudności organizacyjne”.

Założenie to zostało zrealizowane tylko w odniesieniu do postanowień wydawanych w postępowaniu rozpoznawczym. W art. 394 § 1 k.p.c. określono katalog postanowień, które podlegają zaskarżeniu zażaleniem do sądu drugiej instancji. Są to zarządzenia przewodniczącego i postanowienia sądu kończące postępowanie oraz te, które „przerywają bieg postępowania” (np. postanowienie o zawieszeniu postępowania). Pozostałe zaskarżalne postanowienia wydawane w procesie zostały wymienione w art. 394^{1a} § 1 k.p.c. Zażalenia od tych postanowień są rozpoznawane przez sąd, który wydał zaskarżone postanowienie, ale w innym składzie.

Powyższego założenia nie przyjęto w odniesieniu do przepisów o postępowaniu zażaleniowym w postępowaniu zabezpieczającym i egzekucyjnym. Przepisy art. 741 § 2 k.p.c. oraz art. 767⁴ § 1¹ k.p.c. wskazują bowiem, że w tych sprawach zażalenie jest zawsze rozpoznawane przez sąd, który wydał zaskarżone postanowienie, ale w innym składzie (zażalenie poziome).

3. Dewolutywność zażalenia

W doktrynie zgodnie przyjmowano, że cechą zażalenia, jako środka odwoławczego, jest jego dewolutywność. Skutek dewolutywny polega na przeniesieniu postępowania wywołanego wniesieniem zażalenia przed sąd wyższej instancji w celu rozstrzygnięcia o bycie (losie) zaskarżonego postanowienia. Skutek ten wywierają tylko środki odwoławcze⁶.

Dewelutywność jest związana z instancyjnością, czyli taką cechą postępowania, w którym występują określone stadia (fazy) tego postępowania, czyli stadium postępowania przed sądem pierwszej instancji i stadium postępowania przed sądem drugiej instancji⁷.

W stanie prawnym obowiązującym przed dniem 7 listopada 2019 roku wyłączenie skutku dewolutywnego dopuszczano tylko w wyjątkowych przypadkach. Należała do nich sytuacja, w której zażalenie zarzuca nieważność postępowania

⁶ T. Ereciński, [w:] *System prawa procesowego cywilnego*, red. J. Gudowski, Warszawa 2013, t. III, cz. 1, s. 108-109.

⁷ Szerzej: T. Wiśniewski, *Problematyka instancyjności postępowania cywilnego w sprawach cywilnych*, [w:] *Ars et usus. Księga pamiątkowa ku czci Sędziego Stanisława Rudnickiego*, Warszawa 2005, s. 293 i nast.

lub jest oczywiście uzasadnione. Sąd, który wydał zaskarżone postanowienie, może wówczas je uchylić i w miarę potrzeby sprawę rozpoznać na nowo, nie przesyłając już akt sprawy sądowi drugiej instancji (art. 395 § 2 k.p.c.). Do takich wyjątków należały też zażalenia poziome przewidziane w art. 394² k.p.c.⁸

Wyjątki te nie były liczne i nie przekreślały zasadniczego modelu zażalenia jako środka odwoławczego, czyli środka o charakterze suspensywnym i dewolutywnym. W świetle aktualnie obowiązujących regulacji zażalenie należy do środków odwoławczych⁹. Co do zasady rodzi ono skutek dewolutywny. Przypadki, w których jest przewidziane zażalenie poziome (niedewolutywne), są wyjątkami od zasadniczego modelu zażalenia¹⁰.

Takie ukształtowanie relacji między zażaleniami dewolutywnymi (zasada) i niedewolutywnymi (wyjątek) znajduje potwierdzenie w art. 394^{1b} k.p.c., który dotyczy zaskarżenia takich postanowień, które mogą być zakwalifikowane do katalogu z art. 394 § 1 k.p.c. i jednocześnie z art. 394^{1a} § 1 k.p.c. (np. oddalenie wniosku o uzasadnienie wyroku, które jednocześnie kończy postępowanie w sprawie). Przepis art. 394^{1b} k.p.c. stanowi, że jeżeli zaskarżono postanowienie, o którym mowa w art. 394 § 1 k.p.c. i zarazem w art. 394^{1a} § 1 k.p.c., zażalenie rozpoznaje sąd drugiej instancji. Priorytetową rolę przypisano zatem zażaleniu dewolutywnemu.

Założenie, według którego zażalenie dewolutywne jest zasadą, a zażalenia poziome to wyjątki od tej zasady, należy brać pod uwagę w ramach rozwiązywania problemów związanych z wykładnią niejednoznacznych przepisów o dopuszczalności zażalenia. Katalog wyjątków nie może być rozszerzany na takie przypadki, które nie są wprost unormowane w przepisach. Charakter niedewolutywny (poziomy) mają tylko te zażalenia, co do których ustawodawca wyraźnie przewidział, że są rozpoznawane przez inny skład sądu, który wydał zaskarżone postanowienie.

Sąd Najwyższy w uzasadnieniu uchwały z dnia 27 listopada 2020 r.¹¹ przyjął, że przewidziane ustawą przypadki zażalenia, do którego rozpoznania jest właściwy inny skład sądu wydającego zaskarżone orzeczenie, należy kwalifikować jako odstępstwa od modelowej konstrukcji zażalenia wyrażonej w art. 394 w związku z art. 395-397 k.p.c. Podkreślono przy tym, że zażalenie poziome nie jest odrębnym rodzajowo środkiem zaskarżenia. Założenie to pozwala sformułować jasną wskazówkę interpretacyjną co do reżimu procesowego licznych przypadków zażalenia na postanowienie sądu pierwszej instancji, w których ustawa nie wskazuje, jaki

⁸ Szerzej na temat innych wyjątków: por. T. Zembrzusi, [w:] *System prawa procesowego cywilnego*, red. J. Gudowski, Warszawa 2013, t. III, cz. 1, s. 388-390.

⁹ Świadczy o tym tytuł Działu V („Środki odwoławcze”), w którym są zamieszczone przepisy o postępowaniu w zażaleniowym.

¹⁰ Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 30 września 2021 r., III CZP 47/20, Legalis nr 2630675.

¹¹ III CZP 12/20, OSNC 2021, nr 4, poz. 25.

sąd jest właściwy do jego rozpoznania. W uzasadnieniu uchwały zasygnalizowano, że powyższa reguła interpretacyjna ma znacznie szerszy zakres zastosowania. Podobny pogląd Sąd Najwyższy wyraził w uzasadnieniu uchwały z dnia 25 lutego 2021 roku¹², która dotyczyła zażalenia na przewidziane w art. 598¹⁶ § 3 k.p.c. postanowienie sądu opiekuńczego w przedmiocie nakazania zapłaty oznaczonej sumy pieniężnej osobie, która nie wypełnia swego obowiązku w zakresie zapewnienia kontaktów z dzieckiem. W tym przypadku również przyjęto, że zażalenie na to postanowienie jest rozpoznawane przez sąd drugiej instancji.

4. Zażalenie poziome w postępowaniu egzekucyjnym – wady regulacji

Prawidłowe stosowanie omówionej wyżej reguły interpretacyjnej wymaga należytej oceny zakresu oddziaływania unormowania, w którym przewidziano dopuszczalność zażalenia poziomego. Jest to szczególnie istotne w przypadku przepisu art. 767⁴ § 1¹ k.p.c. Przepis ten przewiduje zażalenie poziome na postanowienie sądu pierwszej instancji. Jest on umieszczony w części trzeciej („Postępowanie egzekucyjne”), tytule pierwszym („Przepisy ogólne”), dziale pierwszym („Organy egzekucyjne, ich właściwość i postępowanie w ogólności”). Nie budzi wątpliwości, że regulacja dotycząca zażalenia mieści się w zakresie desygnatów końcowego fragmentu tytułu tego działu („postępowanie w ogólności”).

Przepis ten znajduje zastosowanie we wszystkich rodzajach postępowań egzekucyjnych unormowanych w przepisach części trzeciej Kodeksu postępowania cywilnego (tzw. postępowanie egzekucyjne *sensu largo*). Chodzi tu zarówno o postępowania w przedmiocie wydania tytułu wykonawczego (np. postępowanie klauzulowe, postępowanie o wydanie dalszego tytułu wykonawczego, postępowanie o wydanie tytułu wykonawczego w zamian za utracony), jak też właściwe postępowanie egzekucyjne (postępowanie egzekucyjne w znaczeniu ścisłym). Przepis ten nie znajduje zastosowania w procesach wszczętych wskutek powodztw przeciwegzekucyjnych, gdyż są to postępowania rozpoznawcze, a nie egzekucyjne.

Już w poprzednim stanie prawnym pojawiały się wątpliwości dotyczące stosowania art. 767⁴ k.p.c. (i niektórych innych przepisów działu pierwszego) w postępowaniach klauzulowych. W orzecznictwie Sądu Najwyższego konsekwentnie przyjmowano, że przepisy zawarte w art. 767⁴ k.p.c. znajdują zastosowanie we wszystkich postępowaniach egzekucyjnych unormowanych w części trzeciej Kodeksu, w tym także w postępowaniu klauzulowym¹³. Są to regulacje szczególne w stosunku do

¹² III CZP 17/20, OSNC 2021, nr 10, poz. 64.

¹³ Por. np. postanowienia SN: z 20 października 2005 r., II CZ 90/05, niepubl.; z 14 stycznia 2010 r., IV CZ 113/09, niepubl.; z 10 grudnia 2010 r. II CNP 76/10, niepubl., z 25 stycznia 2012 r.

przepisów o procesie, których usytuowanie przemawia za przyznaniem im uniwersalnego charakteru w całym postępowaniu egzekucyjnym (*sensu largo*).

Po zmianie wprowadzonej nowelizacją z dnia 4 lipca 2019 roku nie uległ zawężeniu ten szeroki zasięg oddziaływania regulacji zawartych w art. 767⁴ k.p.c. Sąd Najwyższy w uchwale z 20 sierpnia 2021 r.¹⁴ stwierdził, że w wyniku zmian dokonanych na mocy ustawy nowelizującej (z 2019 r.) nie uległ zmianie model postępowania zażaleniowego, zgodnie z którym w postępowaniach uregulowanych w Części Trzeciej Kodeksu postępowania cywilnego zażalenie na postanowienie sądu przysługuje w przypadkach wskazanych w ustawie. Takim przepisem, dopuszczającym możliwość wniesienia zażalenia w postępowaniu klauzulowym, w rozumieniu art. 767⁴ § 1 k.p.c., jest przepis art. 795 § 1 k.p.c. Przepisy te stanowią regulację szczególną w odniesieniu do przepisów regulujących postępowanie zażaleniowe, zawartych w Części Pierwszej, Księdze Pierwszej Kodeksu postępowania cywilnego. Uznanie, iż art. 767⁴ § 1 k.p.c. odnosi się do postępowania klauzulowego, wskazuje, że w postępowaniu tym powinien mieć zastosowanie także art. 767⁴ § 1¹ k.p.c. Jak wskazał Sąd Najwyższy, treść art. 767⁴ k.p.c. nakazuje przyjąć, że w przypadkach, w których dopuszczalność zażalenia jest regulowana na mocy tego przepisu, właściwy do rozpoznania zażalenia jest inny skład sądu, na którego postanowienie zażalenie wniesiono. Przemawia za tym także ścisły związek obu przepisów zamieszczonych w tym samym artykule. Powyższe stanowisko uzasadnia także ocena, że przepisy regulujące postępowanie zażaleniowe, zawarte w Części Trzeciej kodeksu postępowania cywilnego, mają charakter regulacji szczególnej w odniesieniu do ogólnych przepisów poświęconych postępowaniu zażaleniowemu zamieszczonych w Części Pierwszej Kodeksu postępowania cywilnego. O ile zatem w Części Trzeciej Kodeksu nie zamieszczono regulacji odrębnej dotyczącej określenia właściwości sądu w postępowaniu zażaleniowym, sądem właściwym do rozpoznania zażalenia jest inny skład sądu, na którego postanowienie zażalenie wniesiono.

Problemów interpretacyjnych przysparzają liczne niedostatki legislacyjne związane z wprowadzeniem art. 767⁴ § 1¹ k.p.c. Przepis ten został wprowadzony bez analizy pozostałych regulacji zawartych w Części trzeciej Kodeksu postępowania cywilnego.

W trakcie nowelizacji przepisów nie dostrzeżono potrzeby zmiany art. 795 § 2¹ k.p.c., który normuje treść rozstrzygnięcia „sądu drugiej instancji” w razie uwzględnienia zażalenia na niektóre postanowienia o odmowie nadania klauzuli wykonal-

V CNP 42/11, niepubl. oraz z 24 kwietnia 2013 r., III CNP 13/13, LEX nr 1353191; z 21 sierpnia 2013 r., II CZ 33/13, niepubl.; z 23 maja 2014 r., III CZ 15/14, niepubl.; z 20 maja 2016 r., II CZ 27/16, LEX nr 2051477 oraz uchwała SN z 18 marca 2011 r. III CZP 117/10, OSNC 2011, nr 11, poz. 120.

¹⁴ III CZP 58/20, Biul. SN 2021, nr 7-8.

ności. Niespójność ta była jednym ze źródeł wątpliwości prezentowanych w zagadnieniu prawnym, na podstawie którego Sąd Najwyższy wydał cytowaną wyżej uchwałę z dnia 20 sierpnia 2021 r. W uzasadnieniu tej uchwały trafnie przyjęto, że „zawarte w tym przepisie stwierdzenie, odnoszące się do orzekania przez sąd drugiej instancji, nie może być rozumiane jako podstawa uznania, że w przypadku postępowań klauzulowych w nim wskazanych [...] sądem właściwym do rozpoznania zażalenia jest sąd drugiej instancji. Wymaga bowiem podkreślenia [...], że art. 795 § 2¹ k.p.c. został wprowadzony na mocy ustawy z dnia 10 lipca 2015 r. o zmianie ustawy – Kodeks postępowania cywilnego¹⁵, a zatem przed wejściem w życie ustawy nowelizującej, na mocy której nie dokonano jego zmiany. Funkcją art. 795 § 2¹ k.p.c. nie było określenie właściwości sądu w postępowaniu klauzulowym, lecz wskazanie możliwego sposobu orzekania przez sąd rozpoznający zażalenie. Właściwość sądu drugiej instancji wynikała z obowiązującego w chwili wejścia w życie art. 795 § 2¹ k.p.c. modelu środków odwoławczych, w którym zażalenie miało co do zasady charakter środka dewolutywnego, a w przepisach zawartych w Części Trzeciej Kodeksu postępowania cywilnego brak było odpowiednika art. 767⁴ § 1¹ k.p.c. Brak jest podstaw do stwierdzenia, że w obowiązującym obecnie stanie prawnym funkcja art. 795 § 2¹ k.p.c. uległa zmianie i aktualnie pełni on także rolę przepisu określającego właściwość sądu rozpoznającego zażalenie w postępowaniu klauzulowym. Zawarte w nim stwierdzenie odnoszące się do sposobu orzekania przez sąd drugiej instancji należy zatem rozumieć wyłącznie jako odnoszące się do sądu właściwego, rozpoznającego zażalenie. Pozostawienie niezmienionej treści art. 795 § 2¹ k.p.c., pomimo zmian dokonanych w modelu postępowania zażaleniowego przez ustawę nowelizującą, jest natomiast jednym z przykładów nieprawidłowego stosowania zasad techniki przy uchwalaniu tej ustawy. Podobny mankament ma np. pozostawienie także niezmienionej treści art. 767⁴ § 2 k.p.c.” („Na postanowienie sądu drugiej instancji wydane po rozpoznaniu zażalenia skarga kasacyjna nie przysługuje”).

Kolejną wadą przepisu art. 767⁴ § 1¹ k.p.c. jest brak wyraźnego wskazania, czy sąd pierwszej instancji (w innym składzie) rozpoznający zażalenie w postępowaniu egzekucyjnym działa jako sąd drugiej instancji. *Prima facie*, kwestia ta wydaje się oczywista, gdyż odmienne podejście dopuszczałoby niekończący się ciąg zażeń dotyczących tego samego rozstrzygnięcia. Problem odnosi się do dopuszczalności zaskarżenia postanowienia o odrzuceniu zażalenia w postępowaniu egzekucyjnym. Kwestia ta nie została jednoznacznie rozstrzygnięta także w przepisach o zażaleniu w procesie. W orzecznictwie przyjęto, że postanowienie sądu drugiej instancji o odrzuceniu zażalenia jest wydawane w składzie trzech sędziów i podlega ono zaskarżeniu zażaleniem¹⁶. Aktualnie taką samą regułą należy stosować także

¹⁵ Dz.U. z 2015 r. poz. 1311.

¹⁶ Uchwała Sądu Najwyższego z dnia 7 grudnia 2021 r., III CZP 87/20, niepubl.

w postępowaniu egzekucyjnym wobec braku szczególnych i odmiennych regulacji w tym przedmiocie. Pogląd ten nie jest jednak pozbawiony wątpliwości, których nie da się wyeliminować bez interwencji legislacyjnej.

Do podobnych uchybień należy zaliczyć niepełną regulację zawartą w art. 766¹ § 1 k.p.c., według której postanowienie wydane na posiedzeniu niejawnym sąd uzasadnia z urzędu, gdy stronie przysługuje środek zaskarżenia, chyba że przepis szczególny stanowi inaczej. W przepisie tym pominięto zagadnienie doręczenia sporządzonego z urzędu uzasadnienia. W rezultacie w praktyce ukształtowały się rozbieżne podejścia (doręczanie z urzędu postanowienia wraz z uzasadnieniem albo doręczanie postanowienia z uzasadnieniem dopiero po złożeniu przez stronę wniosku). Sąd Najwyższy w uchwale z dnia 13 kwietnia 2022 r.¹⁷ trafnie przyjął, że w razie sporządzenia uzasadnienia postanowienia z urzędu należy z urzędu doręczyć postanowienie wraz z uzasadnieniem. Problem ten oddziałuje na dopuszczalność i bieg terminu do wniesienia zażalenia na postanowienie sądu w postępowaniu egzekucyjnym.

Inną konsekwencją braku wystarczającego rozeznania systemowego jest nie-spójność przepisów dotyczących rozpoznania zażalenia z regulacją pozakodeksową dotyczącą nadzoru judykacyjnego nad czynnościami komornika sądowego.

Przepis art. 166 ust. 4 ustawy z dnia 22 marca 2018 r. o komornikach sądowych¹⁸ stanowi, że sąd, rozpoznając sprawę w ramach nadzoru judykacyjnego, w przypadku stwierdzenia rażącej obrazę przepisów, niezależnie od innych uprawnień, wytyka uchybienie komornikowi. Przed wytknięciem uchybienia sąd poucza komornika o możliwości złożenia na piśmie wyjaśnień w terminie 7 dni. Wytknięcie uchybienia wymaga uzasadnienia. W przypadku gdy uchybienie wytknął sąd rejonowy, a sprawa, w której wytknięto uchybienie, była przedmiotem postępowania odwoławczego, sąd okręgowy może z urzędu zmienić treść wytknięcia lub je uchylić. Przepis ten został wprowadzony w czasie, w którym obowiązywał model dewolutywnego zażalenia w postępowaniu egzekucyjnym (zażalenie było rozpoznawane przez sąd okręgowy). Sąd okręgowy, rozpoznając zażalenie, mógł zmienić lub uchylić wytyk orzeczony przez sąd rejonowy. Obecnie zażalenia na postanowienia wydane w postępowaniu egzekucyjnym są rozpoznawane przez sąd rejonowy w innym składzie. Należy zatem przyjąć, że aktualnie to sąd rejonowy, rozpoznając zażalenie, może zmienić lub uchylić wytknięcie uchybienia¹⁹.

Powyższe błędy to tylko przykłady rażących uchybień legislacyjnych symptomatycznych dla wielu zmian wprowadzonych nowelizacją z 4 lipca 2019 roku i innymi nowelizacjami przepisów procesowych w ostatnich latach. Zmiany są

¹⁷ III CZP 85/22, Legalis nr 2682780.

¹⁸ Dz.U. z 2021 r. poz. 850 z późn. zm.

¹⁹ Odmienny pogląd wyraził Sąd Rejonowy Gdańsk-Południe w Gdańsku w postanowieniu z dnia 1 lipca 2020 r. (XII 1Co 2290/2019, LEX nr 3037445).

dokonywane bezrefleksyjnie, bez niezbędnej diagnozy, na podstawie doraźnych albo nietrafnych założeń i bez tzw. kwerendy legislacyjnej koniecznej do ustalenia powiązań wewnątrzsystemowych z innymi unormowaniami dotyczącymi tych samych instytucji. W konsekwencji nowe przepisy są niespójne z pozostałymi regulacjami. Ponadto przepisy nie są kompleksowe i określone zagadnienie normują tylko częściowo (wycinkowo). W ramach wykładni językowej, logicznej i systemowej tych regulacji nie jest możliwe osiągnięcie jednoznacznych wyników. Jedyne wykładnia celowościowa pozwala na uzyskanie miarodajnych wniosków. Świadczy to o braku kompetencji procesowych projektodawców i nikłej jakości legislacyjnej wprowadzanych zmian.

5. Konsekwencje braku dewolutywności zażalenia w postępowaniu egzekucyjnym

Poza powyższymi wadami regulacji, brak dewolutywności zażeń w sądowym postępowaniu egzekucyjnym rodzi negatywne konsekwencje funkcjonalne. Niemożność rozpoznawania spraw przez sądy drugiej instancji oznacza „porzucenie” tych wszystkich korzyści, które niesie z sobą instancyjność postępowania. W nauce przyjmuje się następujące funkcje instancyjności postępowania cywilnego: kontrolna, stymulacyjna, ujednolicania orzecznictwa, sygnalizacyjno-dydaktyczna i instruktażowa. Funkcja kontrolna polega na usuwaniu stwierdzonych uchybień przez reformatoryjną lub kasatoryjną kontrolę zaskarżonych orzeczeń. Funkcja stymulacyjna oznacza skłanianie kontrolowanych organów do dbałości o prawidłowość rozstrzygnięć i samego postępowania. Funkcja ujednolicania orzecznictwa polega na kształtowaniu i stosowaniu jednolitych rozstrzygnięć w odniesieniu do orzeczeń sądów pierwszej instancji podległych sądowi drugiej instancji. Dwie pozostałe funkcje ujawniają się przede wszystkim w razie wydania przez sąd drugiej instancji orzeczenia kasatoryjnego (uchylającego zaskarżone orzeczenie). Realizując funkcję sygnalizacyjno-dydaktyczną, sąd drugiej instancji wyjaśnia przyczyny wadliwości postępowania lub rozstrzygnięcia, a w ramach funkcji instruktażowej dochodzi do wskazania dalszego sposobu procedowania²⁰.

Rozpoznawanie zażeń przez sąd, który wydał zaskarżone postanowienie w postępowaniu egzekucyjnym, nie eliminuje *eo ipso* realizacji wszystkich tych funkcji. Temu modelowi zażenia towarzyszy jednak szereg okoliczności, które mogą powodować, że realizacja tych zadań staje się pozorna. Warto bliżej przyjrzeć się dwóm funkcjom, których realizacja jest utrudniona albo niemożliwa.

²⁰ T. Wiśniewski, *Problematyka instancyjności postępowania cywilnego w sprawach cywilnych*, [w:] *Ars et usus. Księga pamiątkowa ku czci Sędziego Stanisława Rudnickiego*, Warszawa 2005, s. 298.

Realizacja funkcji kontrolnej wymaga wiedzy i doświadczenia w rozpoznawaniu spraw egzekucyjnych. Zapowiadana kilka lat temu specjalizacja sędziów w zakresie postępowania egzekucyjnego (utworzenie wydziałów egzekucyjnych) nie została zrealizowana i poza nielicznymi sądami, w których od dawna funkcjonują wydziały lub sekcje egzekucyjne, sprawy te są rozpoznawane przez sędziów orzekających w wydziałach cywilnych, a w niewielkim zakresie także w wydziałach pracy lub wydziałach rodzinnych i nieletnich. Nie trzeba dodawać, że priorytetowe znaczenie dla działalności tych wydziałów mają sprawy w postępowaniu rozpoznawczym. Problemy związane z rozpoznawaniem zażaleń poziomych ujawniają się zwłaszcza w niewielkich sądach, w których liczba sędziów orzekających w wydziałach cywilnych jest zbyt mała, aby było możliwe skompletowanie sądu w składzie trzech sędziów w celu rozpoznania zażalenia²¹. W losowaniu składów orzekających w celu rozpoznania tych zażaleń uczestniczą sędziowie, którzy w bieżącej pracy orzeczniczej rozpoznają sprawy innego rodzaju (np. sprawy karne). Brak doświadczenia w zakresie rozpoznawania spraw egzekucyjnych oraz niedostatek specjalistycznej wiedzy z tego obszaru (choćby w zakresie regulacji dotyczących kosztów komorniczych) powodują, że realizacja funkcji kontrolnej przez sąd rozpoznający zażalenie jest iluzoryczna.

Najistotniejszym mankamentem wynikającym z braku dewolutywności zażaleń w postępowaniu egzekucyjnych jest niejednorodność orzecznictwa. Zjawisko to dotyczy nie tylko różnic zachodzących pomiędzy poszczególnymi sądami rejonowymi, ale zdarzają się rozbieżności nawet między składami orzekającymi w ramach tego samego sądu rejonowego. W poprzednim modelu zażalenia funkcję tę realizowały sądy okręgowe (sądy drugiej instancji w sprawach egzekucyjnych). Doniosłym uzupełnieniem w tym zakresie były uchwały Sądu Najwyższego. Aktualnie zadanie z zakresu ujednolicania orzecznictwa jest realizowane wyłącznie przez Sąd Najwyższy. Należy dodać, że wprowadzenie zażaleń poziomych w postępowaniu egzekucyjnym nastąpiło w wyjątkowo niefortunnym czasie (co powinno być także wzięte pod uwagę w trakcie prac legislacyjnych). Zaledwie 10 miesięcy wcześniej (z dniem 1 stycznia 2019 roku) istotnie znowelizowano przepisy dotyczące tego postępowania oraz wprowadzono nowe regulacje dotyczące jego kosztów. Niektóre z tych regulacji są też obarczone błędami legislacyjnymi, a liczba wątpliwości i rozbieżności w orzecznictwie jest bardzo duża. O ich wadze mogą świadczyć także rozbieżne uchwały Sądu Najwyższego dotyczące wykładni tego samego przepisu²².

²¹ Problem ten aktualnie nie występuje w związku z epizodyczną regulacją przewidującą jednoosobowe rozpoznawanie spraw cywilnych w związku ze stanem epidemii lub zagrożenia epidemicznego.

²² Por. uchwały SN z 27 stycznia 2022 r., III CZP 36/22, niepubl. i z 28 stycznia 2022 r., III CZP 21/22, niepubl., w których są prezentowane odmienne stanowiska dotyczące stosowania art. 30 u.k.k.

Taki stan grozi naruszeniem konstytucyjnych zasad pewności prawa i zaufania obywatela do państwa, które wynikają z zasady demokratycznego państwa prawnego.

Oceniając skutki wprowadzenia zażeń poziomych, warto też odnieść się do założeń przyświecających projektodawcom. Jak wskazano wyżej, w uzasadnieniu projektu ustawy, na podstawie którego uchwalono nowelizację z dnia 4 lipca 2019 roku, przyjęto, że zmiana ta pozwoli „rozgraniczyć kompetencje sądu pierwszej i drugiej instancji, temu drugiemu pozostawiając merytoryczną kontrolę wyniku postępowania sądowego i odciążając go od rozstrzygania kwestii drobnych. Jednocześnie rozszerzenie zażenia poziomego obniża koszty postępowania (przekazywanie akt sądowych) oraz redukuje trudności organizacyjne”. Pierwsze założenie nie zostało w ogóle zrealizowane w postępowaniu egzekucyjnym, gdyż wszystkie zażenia w tym postępowaniu są rozpoznawane przez sądy rejonowe. Odciążono zatem sądy okręgowe od rozpoznawania tych spraw, ale obciążono tymi czynnościami sądy rejonowe, nie zapewniając im wsparcia osobowego ani rzeczowego. Niejasno zasygnalizowana redukcja trudności organizacyjnych nie nastąpiła. Doszło jedynie do przeniesienia tych trudności do sądów rejonowych.

Korzyścią jest brak konieczności przekazywania akt sądom drugiej instancji. Zaoszczędzone koszty przekazywania akt stanowią jednak nieznaczną sumę w wydatkach budżetowych, która w żaden sposób nie uzasadnia zmiany modelu zażenia. Czas zaoszczędzony wskutek braku przekazywania akt również nie równoważy niekorzystnych konsekwencji tej zmiany.

Zażalenie poziome jest postrzegane jako rozwiązanie sprzyjające sprawności postępowania zażaleniowego. Jest to teza względna, gdyż osiągnięcie tego celu jest uzależnione od pozaprocesowych okoliczności dotyczących określonego sądu rejonowego i okręgowego. W sądach rejonowych, w których nie występują strukturalne zaległości, oczekiwanie na rozstrzygnięcie zażenia jest znacznie krótsze niż wtedy, gdy zażenia były rozpoznawane przez sąd okręgowy borykający się z zaległościami. W innych przypadkach skrócenie czasu potrzebnego do rozpoznania zażenia nie ma miejsca albo jest nieznaczące. Mając na uwadze powyższą negatywną ocenę wpływu omawianych zmian na realizację funkcji kontrolnej, należy stwierdzić, że przyspieszenie postępowania nie może być argumentem decydującym o pozytywnej ocenie tych zmian. Przepis art. 6 § 1 k.p.c. jednoznacznie rozstrzyga kolizję między dążeniem do sprawnego rozpoznania sprawy a jakością rozstrzygnięcia („wyjaśnienia sprawy”), przyznając pierwszorzędne znaczenie tej ostatniej.

6. Wnioski

Aktualny model zażenia poziomego obowiązujący w postępowaniu egzekucyjnym należy ocenić zdecydowanie negatywnie. Tytułowe „cienie” tego rozwiązania

przemawiają za koniecznością pilnej zmiany legislacyjnej, której celem powinno być wprowadzenie zażalenia rozpoznawanego przez sąd drugiej instancji. Jest to konieczne dla zapewnienia prawidłowej realizacji funkcji zażalenia jako środka odwoławczego cechującego się dewolutywnością. Jest możliwe określenie katalogu postanowień, które, w drodze wyjątku, mogą podlegać zaskarżeniu zażaleniem poziomym. Katalog ten powinien być jednak ograniczony wyłącznie do tych postanowień, które odnoszą się do kwestii o charakterze incydentalnym.

Szczególnie szkodliwy jest brak możliwości rozpoznawania przez sąd drugiej instancji zażaleń na postanowienia sądu kończące postępowanie egzekucyjne (jako całość) i rozstrzygające o kosztach tego postępowania. Model zażalenia powinien być w tym przypadku analogiczny do tego, który obowiązuje w postępowaniu rozpoznawczym (zażalenie pionowe). Należy też dopuścić „zażalenie pionowe” na niektóre postanowienia wydawane w trakcie postępowania egzekucyjnego, które definitywnie zamykają określony etap tego postępowania. Dotyczy to zwłaszcza niektórych postanowień wydawanych w ramach egzekucji z nieruchomości (postanowienie w przedmiocie przybicia albo przysądzenia własności). Doniosłość tych orzeczeń dla samego postępowania oraz poza tym postępowaniem (w sferze ich praw podmiotowych) przemawia za powrotem do poprzednich rozwiązań w zakresie postępowania zażaleniowego.

Mankamenty aktualnego stanu prawnego w omawianej płaszczyźnie zostały już dostrzeżone. W projekcie ustawy o zmianie ustawy – Kodeks postępowania cywilnego oraz niektórych ustaw (UD 156)²³ zaproponowano wprowadzenie mieszanego modelu zażalenia w sprawach egzekucyjnych (m.in. postanowienia wydane w wyniku rozpoznania zarzutów przeciwko planowi podziału sumy uzyskanej z egzekucji z nieruchomości). Proponowana zmiana nie jest jednak wystarczająca i opiera się na nietrafnej (wybiórczej) diagnozie.

Literatura

- Dziurda M., *Charakter zażalenia na postanowienie sądu I instancji po nowelizacji k.p.c.*, „Monitor Prawniczy” 2021, nr 11.
- Ereciński T., [w:] *System prawa procesowego cywilnego*, red. J. Gudowski, Warszawa 2013, t. III, cz. 1.
- Wiśniewski T., *Problematyka instancyjności postępowania cywilnego w sprawach cywilnych*, [w:] *Ars et usus. Księga pamiątkowa ku czci Sędziego Stanisława Rudnickiego*, Warszawa 2005.
- Zembrzusi T., [w:] *System prawa procesowego cywilnego*, red. J. Gudowski, Warszawa 2013, t. III, cz. 1.

²³ Projekt opublikowany na stronie Rządowego Centrum Legislacji w zakładce: „Rządowy Proces Legislacyjny”.

Zbigniew Woźniak

Uniwersytet Zielonogórski

ORCID 0000-0002-1035-1707

z.wozniak@wpa.uz.zgora.pl

Zażalenie do innego składu sądu drugiej instancji

Słowa kluczowe: zażalenie poziome (horyzontalne), zażalenie na postanowienie sądu drugiej instancji, dewolucyjność, zaskarżalność, instancyjność

Streszczenie. W chwili wejścia w życie Kodeksu postępowania cywilnego ustawodawca nie przewidywał możliwości zaskarżenia zażaleniem postanowienia sądu drugiej instancji. Pierwsze zmiany w tym zakresie nastąpiły w 1996 r. w związku z wprowadzeniem trzeciej instancji – kasacji rozpoznawanej przez Sąd Najwyższy. Kolejne zmiany związane były z zapewnieniem stronie prawa do rozpoznania sprawy w postępowaniu instancyjnym i dotyczyły zaskarżenia orzeczeń sądu drugiej instancji do innego składu tego sądu w sprawie, w której sąd drugiej instancji orzekał po raz pierwszy.

W opracowaniu omówiono pojęcie zaskarżalności oraz instancyjności w kontekście orzecznictwa Trybunału Konstytucyjnego. Przedstawiono ewolucję zmian w zakresie zaskarżenia zażaleniem postanowienia sądu drugiej instancji oraz przyczyny tych zmian. Dokonano krytycznej analizy aktualnego stanu prawnego, który obowiązuje w Kodeksie postępowania cywilnego, poczynawszy od 7 listopada 2019 r. Ostatnia część poświęcona została propozycją *de lege ferenda*.

Complaint to a different composition of the court of second instance

Key words: A horizontal complaint (horizontal), a complaint against a decision of a court of second instance, devolution, challenge, instances

Summary. At the time of the entry into force of the Code of Civil Procedure, the legislator did not provide for the possibility of appealing against the decision of the court of second instance with a complaint. The first changes in this respect took place in 1996 in connection with the introduction of the third instance – a cassation appeal heard by the Supreme Court. Subsequent changes were related to the right to the party to be heard in the instance proceedings and concerned the appeal against the judgments of the second-instance court to a different composition of the court in the case in which the second-instance court ruled for the first time.

The study discusses the concept of challenge and judicial remedies in the context of the jurisprudence of the Constitutional Tribunal. The paper presents the evolution of changes in the scope of appealing against the decision of the second instance court and the reasons for these changes. A critical analysis of the current legal status, which is in force in the Code of Civil Procedure as of November 7, 2019, was performed. The last part was devoted to the *de lege ferenda* proposal.

1. Zagadnienia ogólne

Zażalenie jest jednym z dwóch zwyczajnych środków zaskarżenia przewidzianych przepisami Kodeksu postępowania cywilnego. Model tego środka zaskarżenia został ukształtowany podczas prac kodyfikacyjnych w XX-leciu międzywojennym i przyjęty w art. 419 i n. Kodeksu postępowania cywilnego z 1930 r.¹ Przyjęte wówczas rozwiązanie zostało następnie recypowane do przepisu art. 394 k.p.c. i w założeniu teoretycznym, mimo licznych zmian, nadal funkcjonuje w Kodeksie postępowania cywilnego.

Pierwotnym założeniem kodyfikatorów było wprowadzenie do Kodeksu postępowania cywilnego, oprócz apelacji, jeszcze jednego środka zaskarżenia, który będzie przysługiwał od orzeczeń nierozstrzygujących istoty sprawy, a które mają znaczenie dla toku postępowania oraz prawa stron do sądu (np. zawieszenie postępowania, odmowa zwolnienia od kosztów postępowania, odrzucenie pozwu). Waga, znaczenie i skutki dla stron i toku postępowania określonego katalogu orzeczeń nierozstrzygujących istoty sprawy wymagało poddania ich samodzielnej kontroli, w oderwaniu od kontroli apelacyjnej orzeczeń kończących postępowanie i rozstrzygujących istotę sprawy odformalizowanym środkiem zaskarżenia.

Pierwotnie, zarówno w Kodeksie postępowania cywilnego z 1930 r., jak i Kodeksie postępowania cywilnego z 1964 r., zażalenie przysługiwało wyłącznie od orzeczeń sądu pierwszej instancji. Cechą zażalenia była względna dewolutywność. Zażalenie rozpoznawał sąd drugiej instancji, przy czym sąd pierwszej instancji mógł dokonać autokontroli zaskarżonego orzeczenia, uchylając je w przypadku nieważności postępowania lub oczywistej zasadności zażalenia. Zmiany dokonane w dniu 7 listopada 2019 r.² polegające na wprowadzeniu zażalenia poziomego na postanowienia sądu pierwszej instancji (art. 394^{1a} k.p.c.) wypaczyły zasadę dewolutywności jako immanentnej cechy zaskarżalności, czyniąc zażalenie instytucją o niejednolitym kształcie³.

Dla kompletności opisu cech zażalenia dodać należy, że zażalenie jest względnie suspensywnym środkiem zaskarżenia – wniesienie zażalenia nie wstrzymuje wyko-

¹ Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 29 listopada 1930 r. Kodeks postępowania cywilnego (t.j. Dz.U. z 1932 r. Nr 112, poz. 934 – dalej d.k.p.c.).

² Ustawa z dnia 4 lipca 2019 r. o zmianie ustawy – Kodeks postępowania cywilnego oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. z 2019 r. poz. 1469).

³ Szerzej W. Broniewicz, *Istota i rodzaje zażalenia w postępowaniu cywilnym*, „Przegląd Sądowy” 2001, nr 1 s. 18; T. Zembrzusi, [w:] *System Prawa Procesowego Cywilnego*, red. T. Ereciński, t. 3, cz. 1, *Środki zaskarżenia*, red. J. Gudowski, Warszawa 2013, s. 388.

nania zaskarżonego orzeczenia, niemniej sąd może wstrzymać wykonanie zaskarżonego postanowienia do czasu rozstrzygnięcia zażalenia (przepis art. 396 k.p.c.)⁴.

Zażalenie jest odformalizowanym środkiem zaskarżenia. W porównaniu z apelacją, a tym bardziej ze skargą kasacyjną Kodeks postępowania cywilnego nie przewiduje żadnych szczególnych wymagań dotyczących jego treści. Poza wymogami dotyczącymi pisma procesowego (art. 126 k.p.c.) zażalenie powinno zawierać wskazanie zaskarżonego postanowienia i wniosek o jego zmianę lub uchylenie, jak również zwięzłe uzasadnienie zażalenia ze wskazaniem w miarę potrzeby nowych faktów i dowodów – art. 394§4 k.p.c.

Szczegółowa regulacja warunków formalnych zażalenia w przepisie art. 394 § 4 wyklucza możliwość stawiania zażaleniu dodatkowych wymagań przewidzianych dla apelacji (art. 368 k.p.c.). Powyższego poglądu nie zmienia odesłanie zawarte w przepisie art. 397 § 3 k.p.c. Ten przepis odsyła jedynie do stosowania do postępowania zażaleniowego odpowiednio przepisów o apelacji, a zatem samego przebiegu postępowania, nie zaś wymogów formalnych zażalenia. Sanowanie braków formalnych zażalenia odbywa się w trybie art. 373 k.p.c., a sankcją wadliwości zażalenia jest jego odrzucenie. Pojawiające się w orzecznictwie Sądu Najwyższego⁵ poglądy o konieczności stosowania do sanowania braków formalnych zażalenia przepisu art. 130 k.p.c. nie zasługują na aprobatę, albowiem skutkiem zastosowania przepisu art. 130 k.p.c. jest zwrot pisma procesowego (zażalenia). Wadliwe środki zaskarżenia podlegają odrzuceniu (art. 373 k.p.c.), nie zaś zwrotowi. Powyższa uwaga jest o tyle istotna, że w przypadku sankcji odrzucenia uprzednie doręczenie jego odpisu przeciwnikowi nie stoi na przeszkodzie odrzuceniu zażalenia, mimo że zażalenie było dotknięte wadami skutkującymi jego odrzuceniem. Inaczej jest w przypadku sankcji zwrotu pisma procesowego. Tę sankcję można zastosować jedynie przed doręczeniem pisma przeciwnikowi. Po doręczeniu pisma, mimo istnienia braków formalnych pisma, niedopuszczalny jest jego zwrot. W takim przypadku braki, które uniemożliwiają nadanie sprawie biegu, mogą co najwyżej stanowić podstawę zawieszenia postępowania (art. 177 § 1 pkt 6 k.p.c.). Takie rozwiązanie procesowe nie może być zastosowane do środków zaskarżenia. Skutkiem wadliwości środka zaskarżenia w zakresie terminu do jego wniesienia, braków formalnych, fiskalnych czy też jego dopuszczalności jest jego odrzucenie, nie zaś zwrot czy też zawieszenie postępowania.

⁴ M. Romańska, [w:] *Kodeks postępowania cywilnego. Koszty sądowe w sprawach cywilnych, dochodzenie roszczeń w postępowaniu grupowym, przepisy przejściowe. Komentarz do zmian*, red. T. Zembrzusi, Warszawa 2020, komentarz do art. 396 k.p.c.

⁵ Uchwała SN z dnia 27 listopada 2020 r., III CZP 12/20.

Otwartą kwestią jest stosowanie sankcji odrzucenia żalenia *a limine*: w przypadku gdy zażalenie nie zawiera jakichkolwiek warunków jego wniesienie stanowi nadużycie prawa procesowego⁶.

2. Ewolucja zaskarżalności orzeczeń sądu drugiej instancji zażaleniem

Historycznie rzecz ujmując, twórcy Kodeksu postępowania cywilnego, uznając potrzebę istnienia dualistycznego modelu zaskarzania orzeczeń, wprowadzając, obok apelacji, zażalenie jako środek zaskarżenia od orzeczeń, które nie są orzeczeniami co do istoty sprawy, przyjęli, że zażalenie będzie przysługiwać wyłącznie od orzeczeń sądu pierwszej instancji, a sądem właściwym do jego rozpoznania będzie sąd drugiej instancji.

Taki model został przyjęty w art. 391 d.k.p.c., a następnie w przepisie art. 397 k.p.c. Pierwotnie ustawodawca nie przewidział jakiegokolwiek możliwości zaskarżenia zażaleniem orzeczenia sądu drugiej instancji. Niedopuszczalne było zaskarżenie zażaleniem orzeczenia sądu drugiej instancji zarówno do Sądu Najwyższego, jak i do innego składu sądu drugiej instancji.

Katalog orzeczeń sądu pierwszej instancji zaskarzanych zażaleniem do sądu drugiej instancji w Kodeksie postępowania cywilnego z 1930 r. i 1964 r. był zbieżny i dotyczył orzeczeń kończących postępowanie, które nie było orzeczeniami co do istoty sprawy, orzeczeń wpływających na prawa strony do sądu (np. zwrot pozwu, odmowa zwolnienia od kosztów sądowych lub ustanowienia pełnomocnika, wyłączenie sędziego), orzeczeń wpływających na tok postępowania (np. zawieszenie postępowania i odmowa jego podjęcia, przekazania sprawy do rozpoznania innemu sądowi), orzeczeń związanych ze stosowaniem środków przymusu (skazanie na grzywnę, nakazanie przymusowego sprowadzenia), orzeczeń wpływających na prawa procesowe strony (rygor natychmiastowej wykonalności, rektyfikacja orzeczeń) czy też orzeczeń dotyczących kosztów procesu.

Potrzeba wprowadzenia zaskarżalności orzeczeń kończących postępowanie jest oczywista. Zaskarżalność pozostałych orzeczeń wskazanych w art. 391 d.k.p.c. i art. 394 k.p.c. wynikała z konieczności zapewnienia stronie możliwości poddania weryfikacji orzeczeń sądu wydawanych w toku postępowania, tak aby jeszcze przed wydaniem rozstrzygnięcia co do istoty sprawy zapewnić kontrolę prawidłowego toku postępowania.

⁶ Ł. Błaszczak, *Czy jest możliwe zastosowanie sankcji w postaci odrzucenia lub zawrotu apelacji wniesionej w warunkach nadużycia prawa procesowego?*, „Palestra” 2022, nr 1-2, s. 247-260.

Słuszne idee twórców Kodeksów z 1930 r. i 1964 r., które stały się podstawą przyjętego modelu zażalenia, dotknięte były jednak luką aksjologiczną polegającą na tym, iż nie przewidziano, że konieczność takiej samej potrzeby ochrony uczestników może zachodzić także na etapie postępowania przed sądem drugiej instancji w toku rozpoznawania rewizji, a następnie apelacji. Odrzucenie apelacji przez sąd drugiej instancji wpływa na prawa strony. Taka sama sytuacja zachodzi w przypadku oddalenia wniosku o wyłączenie sędziego, skazania na grzywnę, rozstrzygnięcia o kosztach procesu czy też wydania innego orzeczenia kończącego postępowania w sprawie (umorzenia postępowania apelacyjnego, odrzucenia wniosku o sporządzenie uzasadnienia itd.).

Pierwsze zmiany przyjętego pierwotnie modelu zażalenia nastąpiły w dniu 1 lipca 1996 r. wraz z reformą środków skarżenia polegającą na wprowadzeniu apelacji w miejsce rewizji oraz kasacji w miejsce rewizji nadzwyczajnej⁷. W tym dniu do Kodeksu postępowania cywilnego wprowadzono przepis art. 393¹⁸, który przewidywał możliwość wniesienia do Sądu Najwyższego zażalenia na postanowienie sądu drugiej instancji odrzucające kasację. W dniu 1 lipca 2000 r.⁸ poszerzono zaś zakres normatywny przepisu art. 393¹⁸ k.p.c. przez dodanie możliwości wniesienia do Sądu Najwyższego zażalenia na postanowienie kończące postępowanie sądu drugiej instancji w sprawach kasacyjnych.

Te zmiany nie były jednak wyrazem dążenia ustawodawcy do poszerzenia kontroli orzeczeń sądu drugiej instancji z przyczyn, jakie legły u podstaw wprowadzenia art. 394 k.p.c., lecz były związane z wprowadzeniem kasacji jako kolejnego zwyczajnego środka zaskarżenia. W sprawach kasacyjnych Sąd Najwyższy uzyskał kompetencję do kontroli orzeczeń kończących postępowanie przed sądem drugiej instancji, tak aby zapewnić stronom możliwość skorzystania z kasacji. Mimo istnienia w Kodeksie przepisu art. 393¹⁸ nadal żadne z orzeczeń sądu drugiej instancji, które ograniczało prawa strony do sądu oraz którego przedmiot był na tyle istotny, by poddać je kontroli w toku postępowania pierwszoinstancyjnego (analogicznie jak postanowienia wymienione w przepisie art. 394 k.p.c.), nie zostało poddane kontroli przeprowadzanej w drodze rozpoznania środków zaskarżenia.

⁷ Ustawa z dnia 1 marca 1996 r. o zmianie ustawy – Kodeks postępowania cywilnego, rozporządzeń Prezydenta Rzeczypospolitej - Prawo upadłościowe i Prawo o postępowaniu układowym, Kodeksu postępowania administracyjnego, ustawy o kosztach sądowych w sprawach cywilnych oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. z 1996 r. Nr 43, poz. 198).

⁸ Ustawa z dnia 24 maja 2000 r. o zmianie ustawy Kodeks postępowania cywilnego, ustawy o zastawie rejestrowym i rejestrze zastawów, ustawy o kosztach sądowych w sprawach cywilnych oraz ustawy o komornikach sądowych i egzekucji (Dz.U. z 2000 r. Nr 48, poz. 554).

Przełom dla omawianego zagadnienia przyniósł wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 27 marca 2007 r. w sprawie SK 3/05⁹, w którym orzeczono, że art. 393¹⁸ § 2 k.p.c., w brzmieniu obowiązującym do czasu jego uchylecia (uchylenie nastąpiło przez wprowadzenie w miejsce kasacji skargi kasacyjnej), w zakresie, w jakim uniemożliwia zaskarżenie postanowienia w przedmiocie kosztów procesu zasądzonych po raz pierwszy przez sąd drugiej instancji, jest niezgodny z art. 78 w związku z art. 176 ust. 1 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej. Z uzasadnienia ww. orzeczenia można odczytać ogólną myśl, że konstytucyjna zasada dwuinstancyjności (art. 176 ust. 1 Konstytucji) nakazuje poddanie kontroli środkami zaskarżenia orzeczenia sądu drugiej instancji wydanego w przedmiocie, w którym ten sąd orzekał po raz pierwszy. W tej konkretnej sprawie chodziło o orzeczenie o kosztach postępowania przed sądem drugiej instancji i Sądem Najwyższym. Trybunał Konstytucyjny przyjął, że orzeczenie w przedmiocie kosztów postępowania w zakresie, w którym jest pierwszym orzeczeniem w sprawie, podlega kontroli instancyjnej jako orzeczenie sądowe objęte dyspozycją art. 176 ust. 1 Konstytucji, w myśl której postępowanie sądowe „jest co najmniej dwuinstancyjne”. W tym orzeczeniu Trybunał wskazał także, że zapewnienie dwuinstancyjności wiąże się co do zasady z dewolutywnością środka zaskarżenia, choć nie wykluczył, że w przypadku konieczności zapewniania dwuinstancyjności w odniesieniu do orzeczeń sądu drugiej instancji możliwe są również inne rozwiązania.

Po raz pierwszy zniesienie dewolutywności zażalenia na postanowienia sądu drugiej instancji nastąpiło z dniem 20 lipca 2011 r.¹⁰ przez dodanie art. 394² k.p.c. i umożliwienie zaskarżenia zażaleniem do innego równorzędnego składu sądu drugiej instancji postanowienia tego sądu oddalające wniosek o wyłączenie sędziego oraz w przedmiocie stosowania środków przymusu (skazanie na grzywnę, zarządzenie przymusowego sprowadzenia). Niewątpliwie ww. zmiana była również konsekwencją wyroku Trybunału Konstytucyjnego z dnia 2 czerwca 2010 r.¹¹, w którym Trybunał uznał, że art. 394¹ § 2 k.p.c. w zakresie, w jakim nie przewiduje możliwości zaskarżenia postanowienia sądu drugiej instancji oddalającego wniosek o wyłączenie sędziego złożony w postępowaniu przed sądem drugiej instancji, jest niezgodny z art. 45 ust. 1 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej oraz nie jest niezgodny z art. 176 ust. 1 Konstytucji.

⁹ Wyrok TK z dnia 27 marca 2007 r., SK 3/05, OTK-A 2007/3/32.

¹⁰ Ustawa z dnia 28 kwietnia 2011 r. o zmianie ustawy – Kodeks postępowania cywilnego (Dz.U. z 2011 r. Nr 138, poz. 806).

¹¹ Wyrok TK z dnia 3 czerwca 2010 r., SK 38/09, OTK OTK-A 2010/5/46.

Co zaskakujące, mimo iż ta nowelizacja miała już miejsce po wydaniu przez Trybunał Konstytucyjny wyroku z dnia 27 marca 2007 r. w sprawie SK 3/05, zmiana nie objęła kosztów procesu, o których sąd drugiej instancji orzekał po raz pierwszy.

Kolejna zmiana przepisu art. 394² k.p.c. miała miejsce w dniu 3 maja 2012 r.¹², w ramach której przeredagowano przepis art. 394² § 1 k.p.c. i oprócz dotychczas istniejącej treści normatywnej dodano możliwość zaskarżenia postanowienia sądu drugiej instancji w przedmiocie zwrotu kosztów procesu¹³.

Mimo powyższych zmian ustawodawca w dalszym ciągu nie widział potrzeby kompleksowego uregulowania katalogu postanowień sądu drugiej instancji zaskarżalnych do innego składu tego sądu na wzór katalogu wskazanego w przepisie art. 394 § 1 k.p.c. Wydaje się, że skoro wskazane w przepisie art. 394 § 1 k.p.c. postanowienia według twórców Kodeksu były na tyle istotne dla stron postępowania i jego toku, to postanowienia wydane przez sąd drugiej instancji w tym samym przedmiocie także powinny być zaskarżalne co najmniej do innego składu sądu drugiej instancji.

Prawdziwość ww. tezy potwierdza geneza kolejnej zmiany przepisu art. 394² k.p.c. dokonana w dniu 18 kwietnia 2014 r.¹⁴ Powyższa zmiana do katalogu zaskarżalnych postanowień sądu drugiej instancji dodała postanowienie w przedmiocie zwrotu kosztów nieopłaconej pomocy prawnej udzielonej z urzędu, co było następstwem wyroku Trybunału Konstytucyjnego z dnia 22 października 2013 r.¹⁵, w którym Trybunał stwierdził, że przepis art. 394² § 1 k.p.c. w zakresie, w jakim nie przewiduje możliwości zaskarżenia postanowienia sądu drugiej instancji w sprawie przyznania kosztów nieopłaconej pomocy prawnej świadczonej z urzędu, polegającej na sporządzeniu opinii o braku podstaw do wniesienia skargi kasacyjnej, jest niezgodny z art. 45 ust. 1 w związku z art. 31 ust. 3 oraz art. 78 w związku z art. 176 ust. 1 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej.

Kolejna zmiana przepisu art. 394² k.p.c. dotyczy już aktualnego stanu prawnego i została dokonana w dniu 7 listopada 2019 r.¹⁶ Zmiana Kodeksu postępowania cywilnego, o której mowa, znacznie ograniczyła dewolutywność zażalenia na orzeczenie sądu pierwszej instancji przez wprowadzenie tzw. zażalenia poziomego na postanowienia sądu pierwszej instancji do innego składu tego sądu (zmiana przepisu

¹² Ustawa z dnia 16 września 2011 r. o zmianie ustawy – Kodeks postępowania cywilnego (Dz.U. z 2011 r. Nr 233, poz. 1381).

¹³ P. Grzegorzczuk, *Środki zaskarżenia w postępowaniu cywilnym w świetle ustawy nowelizującej z 16 września 2011 r. – ogólna charakterystyka zmian*, „Przegląd Sądowy” 2012, nr 4, s. 14.

¹⁴ Ustawa z dnia 7 lutego 2014 r. o zmianie ustawy – Kodeks postępowania cywilnego (Dz.U. z 2014 r. poz. 435).

¹⁵ Wyrok TK z dnia 22 października 2013 r. w sprawie SK 14/13, OTK-A 2013/7/100.

¹⁶ Ustawa z dnia 4 lipca 2019 r. o zmianie ustawy – Kodeks postępowania cywilnego oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. z 2019 r. poz. 1469).

art. 394 § 1 k.p.c. i dodanie art. 394^{1a} k.p.c.) oraz poszerzyła katalog zaskarżalnych zażaleń horyzontalnym orzeczeń sądu drugiej instancji (zmiana art. 394² § 1 k.p.c.). Mimo tak istotnych zmian w zakresie dewolutywności zażalenia pozostało ono jednorodnym środkiem zaskarżenia, a przeniesienie kompetencji do jego rozpoznania nie stworzyło nowego rodzaju środka zaskarżenia¹⁷.

Analiza zmiany dokonanej w dniu 7 listopada 2019 r. zostanie omówiona w dalszej części niniejszego opracowania. Jednak przed jej przedstawieniem koniecznym będzie wyjaśnienie kwestii zaskarżalności orzeczeń sądu drugiej instancji i instancyjności ich rozpoznania w kontekście konstytucyjnego modelu dwuinstancyjnego postępowania sądowego (art. 176 ust. 1 Konstytucji).

3. Dewolutywność i zaskarżalności postanowień sądu drugiej instancji

W powołanym już wyroku Trybunału Konstytucyjnego z dnia 27 marca 2007 r. (SK 3/05), w którym stwierdzono niekonstytucyjność przepisu art. 398¹⁹ § 2 k.p.c. w zakresie, w jakim nie przewidywał możliwości zaskarżenia rozstrzygnięcia sądu drugiej instancji o kosztach postępowania, a który zapoczątkował zmiany w modelu zaskarżalności orzeczeń sądu drugiej instancji, Trybunał wywiódł swój pogląd o niekonstytucyjności ocenianego rozwiązania z konstytucyjnej zasady dwuinstancyjności postępowania. W uzasadnieniu ww. orzeczenia Trybunał nie przedstawił jednak jednoznacznych wskazówek, czy w świetle przepisu art. 176 ust. 1 Konstytucji dwuinstancyjność postępowania zawsze wiąże się z dewolutywnością środków zaskarżenia, czy też ustawodawca, dążąc do zachowania zaskarżalności orzeczeń, może wprowadzić inne rozwiązania, powierzając rozpoznanie zażalenia temu samemu sądowi w innym składzie¹⁸.

Omawiany problem, w kontekście tematu niniejszego opracowania, jest o tyle istotny, że zachowanie dewolutywności, przy ewolucyjnym poszerzaniu katalogu zaskarżalnych orzeczeń sądu drugiej instancji, oznaczałoby powierzenie ich rozpoznania Sądowi Najwyższemu, który ustrojowo został powołany do realizacji innych funkcji niż rozpoznawanie środków zaskarżenia od incydentalnych orzeczeń sądów drugiej instancji, które nie są orzeczeniami co do istoty sprawy.

¹⁷ P. Ryłski, *Zażalenie dewolutywne a zażalenie poziome w postępowaniu cywilnym*, „Przegląd Sądowy” 2021, nr 3, s. 5-18.

¹⁸ Na temat dewolutywności jako cechy środków zaskarżenia wynikającej z zasady instancyjności szerzej T. Zembrzusi, *Zażalenie po nowelizacji, czyli o standardzie środka zaskarżenia*, „Palestra” 2019, nr 11-12, s. 250; M. Michalska-Marciniak, *Czy zażalenie przysługuje na postanowienia sądu drugiej instancji w przedmiocie nadania klauzuli wykonalności?*, „Polski Proces Cywilny” 2010, nr 1, s. 92.

Odpowiedź na pytanie, jak należy rozumieć instancyjność i zaskarżalność przyniósł wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 2 czerwca 2010 r.¹⁹, który dotyczył konstytucyjnej oceny dopuszczalności zaskarżalności orzeczenia sądu drugiej instancji oddalającego wniosek o wyłączenie sędziego złożony w postępowaniu przed sądem drugiej instancji. Analizując tę kwestię, Trybunał Konstytucyjny podkreślił, że istota problemu konstytucyjnego sprowadza się do oceny, czy „istniejący system kontroli (zaskarżalności) postanowień w kwestii wyłączenia sędziego odpowiada – co do zasady – konstytucyjnym standardom, nie zaś to, jaki konkretnie podmiot będzie kontrolował postanowienie odmawiające wyłączenia sędziego”. Posługując się przykładem możliwości zaskarżalności postanowienia Sądu Najwyższego o oddaleniu wniosku o wyłączenie sędziego tego Sądu, Trybunał wskazał, iż „dwiinstancyjność” postępowania sama w sobie nie oznacza pełnej dewolutywności środków zaskarżenia. Ta dewolutywności z istoty nie może być osiągnięta, jeśli dopuścimy możliwość zaskarżalności orzeczeń incydentalnych wydawanych przez Sąd Najwyższy, ponieważ nie ma sądu wyższej instancji nad Sądem Najwyższym.

Trybunał wskazał, iż w przypadku instancyjności postępowania nie chodzi o problem dewolutywności, lecz zaskarżalności. „Nie chodzi o to, że koniecznie ma tu orzekać sąd wyższej instancji w sensie ustrojowym (Sąd Najwyższy), lecz o to, że rozstrzygnięcie sądu wydane po raz pierwszy w danej sprawie podlega weryfikacji. Taką sytuację zazwyczaj zapewnia instancyjność rozpatrywania zażalenia przez sąd – co do zasady – stojący w hierarchii sądów wyżej (dewolutywność); wyjątkowo jednak weryfikacja może być przeprowadzona również przez sąd tego samego szczebla organizacyjnego, ale w innym składzie osobowym”. Trybunał Konstytucyjny podkreślił, że „rozdzielenie między instancyjnością i zaskarżalnością, a także ocena, czy w danym wypadku procedura powinna być ukształtowana w sposób umożliwiający aż kontrolę instancyjną (rozpatrzenie – weryfikację przez sąd wyższej instancji), czy tylko jako procedura umożliwiająca weryfikację decyzji (orzeczenia) przez inny podmiot niż ten, który decydował po raz pierwszy, zależy m.in. od tego, czy kontrola (weryfikacja) dotyczy rozstrzygnięcia w kwestii incydentalnej, czy rozstrzygnięcia w sprawie²⁰. Wyższego poziomu gwarancji (a więc instancyjności połączonej z dewolutywnością) wymaga orzekanie w sprawie i w tym zakresie Konstytucja wymaga dwuinstancyjnego postępowania. Także postanowienia kończące postępowanie podlegają zażaleniu instancyjnemu. Natomiast kwestie wypadkowe, incydentalne, tworzą bardzo zróżnicowany zbiór z punktu widzenia ich prawnego reżimu. Czasem wystarczającą kontrolę decyzji w tych sprawach zapew-

¹⁹ Wyrok TK z dnia 2 czerwca 2010 r., SK 38/09, OTK-A 2010/5/46.

²⁰ Podobnie A. Jakubecki, *Kilka uwag o instancyjności postępowania cywilnego w świetle orzecznictwa Trybunału Konstytucyjnego*, [w:] *Orzecznictwo Trybunału Konstytucyjnego a Kodeks postępowania cywilnego*, red. T. Ereciński, Warszawa 2010, s. 103.

nia kontrola instancyjna ostatecznego orzeczenia w sprawie, czasem ustawodawca zwykły przyznaje możliwość weryfikacji rozstrzygnięcia kwestii wypadkowej w ramach zażalenia (rozpatrywanego przez sąd wyższej instancji), czasem taką możliwość weryfikacji w ogóle się wyklucza. W sytuacji, gdy kwestia wypadkowa pojawia się po raz pierwszy przed sądem drugiej instancji, powstaje problem weryfikacji takiej decyzji, zwłaszcza że ewentualną wyższą instancją byłby Sąd Najwyższy. Z przyczyn pragmatycznych obciążenie Sądu Najwyższego koniecznością weryfikacji decyzji wypadkowych, incydentalnych, zorientowanych sytuacyjnie i różnej wagi, nie jest pożądane”. Przechodząc zaś bezpośrednio do oceny konstytucyjności zaskarżonego rozwiązania, Trybunał Konstytucyjny podkreślił, że procedura sądowa powinna zapewniać stronie przynajmniej minimalny udział w postępowaniu służącym weryfikacji rzeczywistej bezstronności sądu. W rezultacie orzekł, że art. 394¹ § 2 k.p.c. zakresie, w jakim nie przewidywał możliwości zaskarżenia postanowienia sądu drugiej instancji oddalającego wniosek o wyłączenie sędziego złożony w postępowaniu przed sądem drugiej instancji, jest niezgodny z art. 45 ust. 1 Konstytucji oraz nie jest niezgodny z art. 176 ust. 1 Konstytucji²¹.

Z treści cytowanego orzeczenia wypływa myśl, że dewolutywność środka zaskarżenia od orzeczeń sądu drugiej instancji powinna odnosić się do orzeczeń co do istoty sprawy oraz orzeczeń kończących postępowanie w sprawie. Również przez pryzmat tej konkluzji w dalszej części opracowania zostanie oceniona konstytucyjność aktualnego stanu prawnego.

4. Zaskarżalność postanowień sądu drugiej instancji – stan aktualny

Nowelizacją Kodeksu postępowania cywilnego dokonaną w dniu 7 listopada 2019 r. gruntownie przemodelowano środki zaskarżenia od orzeczeń sądu drugiej instancji niebędących orzeczeniami co do istoty sprawy.

Dewolutywność zażalenia na postanowienia sądu drugiej instancji (zażalenie do Sądu Najwyższego) pozostała wyłącznie w zakresie odrzucenia skargi kasacyjnej i skargi o stwierdzenie niezgodności z prawem prawomocnego orzeczenia oraz z uchylenia wyroku i przekazania spraw do ponownego rozpoznania (art. 394¹ k.p.c.). Poprzednio do Sądu Najwyższego przysługiwało także zażalenie na postanowienia kończące postępowanie w sprawach kasacyjnych (odrzućcie apelacji, odrzućcie wniosku o uzasadnienie), z wyjątkiem umorzenia postępowania i odrzucenia pozwu, które były i są zaskarżalne skargą kasacyjną (art. 398¹ k.p.c.).

²¹ Szerzej na temat kontroli instancyjnej i dewolutywności M. Michalska-Marciniak, *Zasada instancyjności w postępowaniu cywilnym*, Warszawa 2013, s. 334; *eadem*, *Definicja pojęcia „instancja”*, [w:] *Orzecznictwo Trybunału Konstytucyjnego...*, s. 497.

Mimo iż nie jest to przedmiotem opracowania, należałoby się zastanowić, czy zasadnym jest, aby na postanowienie o umorzeniu postępowania przed sądem drugiej instancji przysługiwała skarga kasacyjna, która w systemie środków zaskarżenia jest środkiem najbardziej sformalizowanym. To samo dotyczy postępowania w przedmiocie skargi kasacyjnej. W przypadku postanowienia o umorzeniu postępowania w sprawach kasacyjnych wystarczającym byłoby, aby ustawodawca przewidział możliwość jego zaskarżenia zażaleniem do Sądu Najwyższego. Kierując się wytycznymi wskazanymi w wyroku Trybunału Konstytucyjnego z dnia 2 czerwca 2010 r.²², każde orzeczenie kończące postępowanie przed sądem drugiej instancji, z wyjątkiem postanowień będących wynikiem rozpoznania zażalenia, powinno być zaskarżane zażaleniem do sądu wyższej instancji, co w przypadku ograniczonego zakresu przedmiotowego spraw, w których przysługuje skarga kasacyjna, oznaczałoby, że każde orzeczenie kończące postępowanie w sprawach kasacyjnych powinno być zaskarżane zażaleniem do Sądu Najwyższego.

Zmiany w zakresie środków zaskarżenia wprowadzone w dniu 7 listopada 2019 r. w tym zakresie są wysoce niekonsekwentne i wadliwe. Obecnie postanowienie o odrzuceniu apelacji, które jest postanowieniem kończącym postępowanie, podlega zaskarżeniu do innego składu sądu drugiej instancji bez względu na to, czy dotyczy to sprawy kasacyjnej (art. 394² § 1 k.p.c.). Postanowienie o umorzeniu postępowania podlega zaskarżeniu skargą kasacyjną, jeśli dotyczy sprawy kasacyjnej (art. 398¹ k.p.c.). Inne postanowienia, mimo iż kończące postępowanie (np. postanowienie o odrzuceniu wniosku o sporządzenie uzasadnienia orzeczenia sądu drugiej instancji w sprawie, w której przysługuje skarga kasacyjna, umorzenie postępowania w sprawie niekasacyjnej), nie podlegają zaskarżeniu.

Przechodząc do omówienia dokonanej w dniu 7 listopada 2019 r. zmiany w zakresie zażalenia na postanowienia sądu drugiej instancji do innego składu tego sądu, w art. 394² k.p.c. poszerzono katalog postanowień, pomijając jednak część tych, które były zaskarżalne w poprzednim stanie prawnym.

W porównaniu z treścią przepisu art. 394² k.p.c. sprzed nowelizacji z dnia 7 listopada 2019 r. katalog zaskarżalnych postanowień sądu drugiej instancji do innego składu tego sądu poszerzono o postanowienie o odrzuceniu apelacji i postanowienie o odmowie ustanowienia pełnomocnika z urzędu lub ich odwołanie.

Zmiana katalogu zaskarżalnych postanowień sądu drugiej instancji do innego składu tego sądu nie wiąże się jednak z rozszerzeniem kontroli judykacyjnej nad tymi postanowieniami, lecz ograniczeniem kognicji Sądu Najwyższego co do zażaleń na postanowienia kończące postępowanie przed sądem drugiej instancji w sprawach kasacyjnych²³ oraz zmianą trybu wniesienia środków odwoławczych

²² SK 38/09, OTK-A 2010/5/46.

²³ Ta zmiana jest sprzeczna z Konstytucją – tak tezy uzasadnienia wyroku TK z dnia 2 czerwca 2010 r., SK 38/09, OTK-A 2010/5/46.

od orzeczeń sądu pierwszej instancji i pozbawienie sądu pierwszej instancji kompetencji do formalnej kontroli prawidłowości wniesienia środka zaskarżenia (skreślenie art. 370 k.p.c.).

Zgodnie z obecnie obowiązującym przepisem art. 394² § 1 k.p.c., zażalenie do innego składu sądu drugiej instancji przysługuje na postanowienie tego sądu o odrzuceniu apelacji. Z mocy art. 394² § 1¹ k.p.c. zażalenie do innego składu sądu drugiej instancji przysługuje także na postanowienia tego sądu, których przedmiotem jest:

- 1) odmowa ustanowienia adwokata lub radcy prawnego lub ich odwołanie,
- 2) oddalenie wniosku o wyłączenie sędziego,
- 3) zwrot kosztów procesu, o ile nie wniesiono skargi kasacyjnej,
- 4) zwrot kosztów nieopłaconej pomocy prawnej udzielonej z urzędu,
- 5) skazanie świadka, biegłego, strony, jej pełnomocnika oraz osoby trzeciej na grzywnę,
- 6) zarządzenie przymusowego sprowadzenia i aresztowania świadka,
- 7) odmowa zwolnienia świadka i biegłego od grzywny i świadka od przymusowego sprowadzenia – z wyjątkiem postanowień wydanych w wyniku rozpoznania zażalenia na postanowienie sądu pierwszej instancji.

W dalszej części opracowania omówione zostaną dokonane zmiany w porównaniu z poprzednim stanem prawnym. Zaskarżalność postanowień sądu drugiej instancji, które były zaskarżalne do innego składu tego sądu jeszcze przed 7 listopada 2019 r., nie będzie stanowić przedmiotu rozważań.

4.1. Postanowienie o odrzuceniu apelacji

Przed zmianą przepisu art. 394² k.p.c. dokonaną w dniu 7 listopada 2019 r. postanowienie o odrzuceniu apelacji w sprawie, w której przysługiwała skarga kasacyjna, podlegało zaskarżeniu zażaleniem do Sądu Najwyższego (art. 394¹ § 2 k.p.c.). Co prawda w sprawach, w których skarga kasacyjna nie przysługiwała, przed nowelizacją ustawodawca nie dopuszczał możliwości zaskarżenia postanowienia sądu drugiej instancji odrzucającego apelację, niemniej należy zaważyć, że najczęściej w praktyce takie postanowienie było wydawane na podstawie art. 370 k.p.c. przez sąd pierwszej instancji. Zaś postanowienie sądu pierwszej instancji o odrzuceniu apelacji podlegało zaskarżeniu do sądu drugiej instancji jako orzeczenie kończące postępowanie (art. 394 § 1 k.p.c.).

Konieczność wprowadzenia zażalenia na postanowienie o odrzuceniu apelacji do innego składu sądu drugiej instancji wiąże się z ograniczeniem kognicji Sądu Najwyższego w zakresie zażalenia na postanowienia kończące postępowanie przed sądem drugiej instancji w sprawach kasacyjnych (znowelizowany art. 394¹ § 2 k.p.c.) oraz pozbawieniem sądu pierwszej instancji kompetencji do wstępnej kontroli środków zaskarżenia (uchylenie art. 370 k.p.c.).

Zakres przedmiotowy art. 394² § 1 k.p.c. ogranicza się jednak wyłącznie do postanowień o odrzuceniu apelacji. Poza kontrolą judykacyjną pozostają inne postanowienia sądu drugiej instancji kończące postępowanie również w sprawie, w której przysługuje skarga kasacyjna (z wyjątkiem postanowienia o umorzeniu postępowania, które jest zaskarżalne skargą kasacyjną – art. 398¹ § 1 k.p.c.). Dla przykładu można wskazać na postanowienie o odrzuceniu wniosku o sporządzenie uzasadnienia wyroku sądu drugiej instancji. Warunkiem wniesienia skargi kasacyjnej jest uprzednie złożenie wniosku o sporządzenie uzasadnienia orzeczenia sądu drugiej instancji. Skargę kasacyjną wnosi się bowiem w terminie dwóch miesięcy od dnia doręczenia orzeczenia wraz z uzasadnieniem (art. 398⁵ § 1 k.p.c.). Nie ma możliwości wniesienia skargi kasacyjnej bez uprzedniego sporządzenia uzasadnienia orzeczenia. Odrzucenie wniosku o sporządzenie uzasadnienia orzeczenia sądu drugiej instancji kończy postępowania i uniemożliwia stronie skorzystanie z nadzwyczajnego środka zaskarżenia w postaci skargi kasacyjnej. Postanowienie sądu drugiej instancji odrzucające wniosek o sporządzenie uzasadnienia nie podlega jednak kontroli, co jest rozwiązaniem wadliwym.

Zgodnie z przepisem art. 394² § 1 k.p.c. postanowienie o odrzuceniu apelacji bez względu na to, czy dotyczy sprawy, w której przysługuje skarga kasacyjna²⁴, podlega zażaleniu do innego składu sądu drugiej instancji. Przed nowelizacją w sprawach, w których przysługiwała skarga kasacyjna, postanowienie sądu drugiej instancji o odrzuceniu apelacji podlegało zaskarżeniu zażaleniem do Sądu Najwyższego (uchylony art. 394¹ § 2 k.p.c.)²⁵. W sprawie niekasacyjnej odrzucenie apelacji przez sąd drugiej instancji nie podlegało zaskarżeniu.

Wszystkie postanowienia sądu drugiej instancji kończące postępowanie powinny podlegać zaskarżeniu, z wyjątkiem postanowień będących następstwem rozpoznania zażalenia. W zależności od tego, czy w sprawie przysługuje skarga kasacyjna, postanowienia kończące postępowanie powinny być zaskarżalne do Sądu Najwyższego, w przypadku gdy przysługuje w sprawie skarga kasacyjna, lub do innego składu tego samego sądu, gdy skarga kasacyjna w sprawie nie przysługuje.

4.2. Odmowa ustanowienia pełnomocnika z urzędu lub jego odwołanie

Dodanie do katalogu zaskarżalnych postanowień sądu drugiej instancji postanowienia o odmowie ustanowienia pełnomocnika z urzędu lub jego odwołanie wiąże się ze zmianą zakresu kompetencji sądu pierwszej instancji w postępowaniu międzyinstancyjnym oraz związaną z tą zmianą nowelizacją przepisu art. 117 § 6 k.p.c.

²⁴ K. Flaga-Gieruszyńska, [w:] *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, red. A. Ziełiński, K. Flaga-Gieruszyńska, Warszawa 2022, komentarz do art. 394² k.p.c.

²⁵ A. Laskowska-Hulisz, [w:] *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, red. P. Ryłski, Warszawa 2022, komentarz do art. 394² k.p.c.

Obecnie rola sądu pierwszej instancji w postępowaniu międzyinstancyjnym ogranicza się wyłącznie od przesłania akt sądowi drugiej instancji wraz z wniesionym środkiem zaskarżenia. Sąd pierwszej instancji nie przeprowadza kontroli środków zaskarżenia. Nie wydaje również żadnych orzeczeń, które mogą dotyczyć postępowania międzyinstancyjnego, poza postanowieniami dotyczącymi wniosku o sporządzenie uzasadnienia orzeczenia. Sąd pierwszej instancji nie rozpoznaje wniosku o zwolnienie od kosztów sądowych czy też ustanowienie pełnomocnika, które zostały złożone po wydaniu orzeczenia kończącego postępowanie w sprawie²⁶.

Ograniczenie kognicji sądu pierwszej instancji w postępowaniu międzyinstancyjnym oznacza, że w przypadku złożenia przed sądem drugiej instancji wniosku o ustanowienie pełnomocnika z urzędu sąd drugiej instancji, nie uznając wniosku za uzasadniony, nie może przekazać wniosku do rozpoznania sądowi pierwszej instancji, celem zapewnienia zaskarżalności odmowie ustanowienia pełnomocnika, ponieważ sąd pierwszej instancji nie jest już władny do jego rozpoznania.

Te zmiany spowodowały konieczność nowelizacji przepisu art. 117 § 6 k.p.c. i dopuszczenia możliwości odmówienia przez sąd drugiej instancji ustanowienia pełnomocnika z urzędu. To z kolei wiąże się z koniecznością dopuszczenia zaskarżalności tego postanowienia.

4.3. Odmowa zwolnienia od kosztów sądowych oraz cofnięcie takiego zwolnienia

Nowelizacja przepisu art. 394² k.p.c. dokonania w dniu 7 listopada 2019 r. mimo zmian w zakresie kompetencji sądu pierwszej instancji w postępowaniu międzyinstancyjnym i dodaniu do katalogu postanowień zaskarżalnych odmowy ustanowienia pełnomocnika lub jego odwołanie nie przewidywała możliwości zaskarżenia postanowienia o odmowie zwolnienia od kosztów lub cofnięcia takiego zwolnienia po wydaniu orzeczenia co do istoty sprawy przez sąd pierwszej instancji. Przypomnieć należy, że obecnie, po zmianie kompetencji sądu pierwszej instancji, jego rola w postępowaniu międzyinstancyjnym ogranicza się wyłącznie od przekazania wraz ze środkiem zaskarżenia akt sądowi drugiej instancji. Sąd pierwszej instancji nie rozpoznaje wniosku o zwolnienie od kosztów sądowych złożonego po wydaniu orzeczenia co do istoty sprawy ani też nie orzeka o cofnięciu zwolnienia. Orzeczenia w tym przedmiocie są wydawane przez sąd drugiej instancji²⁷.

Brak możliwości zaskarżenia postanowienia o odmowie zwolnienia od kosztów sądowych lub cofnięcia takiego zwolnienia ma wpływ na możliwości wniesienia środka zaskarżenia z uwagi na konieczność uiszczenia opłaty. Niewątpliwie instytucja zwolnienia od kosztów sądowych wypełnia konstytucyjną zasadę zapewnienia

²⁶ Uchwała SN z dnia 18 lutego 2021 r., III CZP 14/20.

²⁷ *Ibidem*.

drogi do sądu. Z tego też względu postanowienia sądu pierwszej instancji o odmowie zwolnienia od kosztów sądowych oraz jego cofnięcia zawsze były zaskarżalne. Obecnie te postanowienia są zaskarżalne do innego składu sądu pierwszej instancji (art. 394^{1a} § 1 pkt 1 k.p.c.).

Przed nowelizacją Kodeksu postępowania cywilnego dokonaną w dniu 7 listopada 2019 r. kwestia zaskarżalności postanowienia o odmowie zwolnienia od kosztów sądowych lub cofnięcia takiego zwolnienia, jeśli to postanowienie miało wpływ na możliwości wniesienia środka zaskarżenia, nie wzbudzała żadnych wątpliwości. W zakresie opłaty od środka zaskarżenia odmowa zwolnienia od kosztów sądowych lub jego cofnięcie dokonywane było przez sąd pierwszej instancji w ramach wstępnej kontroli wymogów fiskalnych środka zaskarżenia (art. 370 k.p.c. w treści obowiązującej przed 7 listopada 2019 r.). Odmowa zwolnienia od kosztów sądowych przez sąd drugiej instancji nie wpływała na możliwości wniesienia środka zaskarżenia. Negatywne postanowienia sądu pierwszej instancji podlegały zaskarżeniu do sądu drugiej instancji (art. 394 § 1 pkt 2 k.p.c.).

Sytuacja uległa zmianie od dnia 7 listopada 2019 r. Po uchyleniu przepisu art. 370 k.p.c. to sąd drugiej instancji rozpoznaje wniosek o zwolnienie od kosztów sądowych w zakresie, w jakim dotyczy on opłaty od środka zaskarżenia. Odmowa zwolnienia od kosztów sądowych i w konsekwencji nieuiszczenie opłaty od środka zaskarżenia będzie skutkowało jego odrzuceniem (art. 373 § 1 k.p.c.).

Powyższe rozważania nie oznaczają jednak, że odmowa zwolnienia od kosztów sądowych lub jego cofnięcie w ogóle zostało wyłączone spod kontroli judykacyjnej. Odmowa zwolnienia od kosztów sądowych lub cofnięcie takiego zwolnienia może być przedmiotem kontroli w drodze zażalenia na odrzucenie apelacji, jeśli brak zwolnienia od kosztów doprowadził do odrzucenia apelacji z powodu nieuiszczenia opłaty.

W zażaleniu na odrzucenie apelacji skarżący może złożyć wniosek o rozpoznanie postanowienia sądu drugiej instancji, które nie podlegały zaskarżeniu w drodze zażalenia, a miały wpływ na rozstrzygnięcie sprawy – art. 380 k.p.c. w zw. art. 397 § 3 k.p.c.²⁸ Efektywność tej weryfikacji wymaga ujawnienia przez sąd drugiej instancji w postanowieniu o odrzuceniu apelacji z powodu jej nieopłacenia motywów odmowy zwolnienia od kosztów sądowych²⁹.

Jeżeli zażalenie na postanowienie o odrzuceniu środka zaskarżenia zarzuca nieprawidłowość niezaskarżalnego postanowienia o odmowie zwolnienia od kosztów

²⁸ Tak też M. Romańska, [w:] *Kodeks postępowania cywilnego...*, red. T. Zembruski, komentarz do art. 394² k.p.c. Uchwała SN z dnia 18 lutego 2021 r., III CZP 14/20; na tle wniosku o przywrócenie terminu do wniesienia apelacji M. Michalska-Marciniak, *Wniosek o przywrócenie terminu do wniesienia apelacji. Rozważania na tle nowelizacji Kodeksu postępowania cywilnego z 4.07.2019 r.*, „Przegląd Sądowy” 2020, nr 1, s. 66-74.

²⁹ Por. postanowienie SN z dnia 10 maja 2018 r., I PZ 4/18, OSNP 2019, Nr 2, poz. 1.

sądowych, zażalenie takie należy traktować w kontekście opłat sądowych na równi z zażaleniem, którego przedmiotem jest odmowa zwolnienia od kosztów sądowych (art. 95 ust. 2 pkt 1 u.k.s.c.), z tym skutkiem, że od zażalenia tego nie pobiera się opłaty sądowej³⁰.

Powyższe rozważania jedynie częściowo niwelują skutki braku rozwiązania pozwalającego na zaskarżenie zażaleniem do innego składu sądu drugiej instancji postanowienia o odmowie zwolnienia od kosztów sądowych lub jego cofnięcie. Wskazać należy, że możliwość zaskarżenia zażaleniem odrzucenia środka zaskarżenia dotyczy wyłącznie apelacji. Odrzucenie zażalenia z uwagi na jego braki formalne lub fiskalne, w tym nieuiszczenie opłaty od zażalenia, nie podlega zaskarżeniu w drodze zażalenia. W istocie zatem, w przypadku odmowy zwolnienia od kosztów sądowych, a następnie nieuiszczenia przez skarżącego opłaty od zażalenia i w konsekwencji odrzucenia zażalenia, skarżący nie będzie miał możliwości poddania weryfikacji zasadności odmowy zwolnienia od kosztów sądowych, ponieważ na odrzucenie zażalenia nie przysługuje zażalenie. Brak możliwości zaskarżenia postanowienia o odrzuceniu zażalenia jest kolejną wadą rozwiązań, które weszły w życie w dniu 7 listopada 2019 r.

5. Zażalenie od postanowień wydanych w wyniku rozpoznania zażalenia na postanowienie sądu pierwszej instancji

Przepis art. 394² § 1¹ *in fine* k.p.c. wyklucza możliwość zaskarżenia w drodze zażalenia postanowień w przedmiocie wskazanym w art. 394² § 1¹ k.p.c., jeśli zostały one wydane w wyniku rozpoznania zażalenia na postanowienie sądu pierwszej instancji. Wskazaną regulację należy również stosować w przypadku postanowień wydanych przez sąd drugiej instancji w wyniku rozpoznania zażalenia do innego składu sądu drugiej instancji.

Jeśli sąd drugiej instancji, rozpoznając zażalenie na postanowienie sądu pierwszej instancji lub też inny skład sądu drugiej instancji, rozpoznaje zażalenie na postanowienia wskazane w art. 394² § 1 i § 1¹ k.p.c., to postanowienia sądu wydane w wyniku rozpoznania zażalenia nie podlegają zaskarżeniu, chociażby sąd rozstrzygał w tych kwestiach po raz pierwszy (np. o kosztach postępowania zażaleniowego³¹). Wyłączenie zaskarżalności postanowień sądu drugiej instancji dotyczy wyłącznie postanowień wydanych w wyniku rozpoznania zażalenia, tj. postanowień, w których sąd rozstrzygnął o zażaleniu. Wyżej wymienione wyłączenie nie dotyczy innych postanowień, które mogą być wydane przez sąd drugiej instancji lub inny

³⁰ Postanowienie SN z dnia 29 stycznia 2015 r., V CZ 6/15; por. postanowienie SN z dnia 7 września 2020 r., I CZ 7/20, niepubl. i powołane tam dalsze orzecznictwo.

³¹ Por. uchwałę Sądu Najwyższego z dnia 10 października 2013 r., III CZP 61/13, OSNC 2014/6/58.

skład tego sądu w postępowaniu zażaleniowym. Przykładowo należy dopuścić zaskarżalność postanowienia sądu drugiej instancji wydanego w przedmiocie oddalenia wniosku o wyłączenie sędziego sądu drugiej instancji, który został złożony w toku postępowania zażaleniowego. To samo dotyczy wniosku o ustanowienie pełnomocnika w postępowaniu zażaleniowym itd.

Uzasadnieniem dla rozwiązania wyłączenia zaskarżalności postanowienia wydanego w przedmiocie rozpoznania zażalenia jest niedopuszczenie do powstania zjawiska „niekończącego się zażalenia” oraz że prawo do wniesienia zażalenia nie ma charakteru bezwzględne i nie może być utożsamiane z prawem do sądu³².

Wydaje się, że regulacja wskazana w komentowanym przepisie pozostaje w sprzeczności z tezami cytowanych wyżej wyroków Trybunału Konstytucyjnego, argument zaś o przeciwdziałaniu „niekończącym się zażaleniom”, słuszny skądinąd w chwili wydania przez Sąd Najwyższy uchwały, stracił na aktualności wobec wprowadzenia instytucji nadużycia prawa procesowego w postaci wnoszenia zażaleń wniesionych jedynie dla zwłoki w postępowaniu (art. 394³ k.p.c.).

Czynienie różnicy w zaskarżalności postanowień sądu drugiej instancji w zależności od tego, czy wydane zostały w postępowaniu apelacyjnym, czy też zażaleniowym, nie wydaje się być uzasadnione systemowo i budzi wątpliwości co do jego zgodności z Konstytucją, w świetle powołanych już wyroków Trybunału Konstytucyjnego będących podstawą ewolucji przepisu art. 394² k.p.c. Nie ma bowiem różnicy w tym, czy rozstrzygnięcie o kosztach postępowania wydane po raz pierwszy przez sąd drugiej instancji dotyczy kosztów postępowania apelacyjnego czy też zażaleniowego. To samo dotyczy postanowienia o odrzuceniu świadka zaskarżenia.

6. Zaskarżalność postanowień sądu drugiej instancji niewymienionych w przepisie art. 394² k.p.c.

Na zakończenie opisu aktualnego stanu prawnego należy się zastanowić, czy inne, niż wymienione w przepisie art. 394² k.p.c., postanowienia sądu drugiej instancji podlegają zaskarżeniu do innego składu tego sądu, dlatego że zawarte w nich rozstrzygnięcie dotyczy przedmiotu, co do którego ustawodawca przewiduje możliwość wniesienia zażalenia poziomego. Dla przykładu można wskazać na postanowienie o sprostowaniu postanowienia o zwrocie kosztów procesu (art. 394² § 1¹ pkt 3 k.p.c.). Postanowienie sądu drugiej instancji w przedmiocie sprostowania nie zostało wymienione w przepisie art. 394² k.p.c., a co za tym idzie, co do zasady nie podlega zaskarżeniu do innego składu tego sądu. Sprostowanie postanowienia o zwrocie kosztów procesu może wiązać się ze zmianą tego postanowienia, co z ko-

³² Por. tezy uzasadnienia ww. uchwały.

lei rodzi ryzyko godzenia w prawa stron postępowania, które podlegają ochronie przez możliwość wniesienia zażalenia na postanowienie o zwrocie kosztów procesu. W orzecznictwie Sądu Najwyższego powszechnie się przyjmuje, że o skutkach procesowych rozstrzygnięć nie decyduje wyłącznie treść rozstrzygnięcia, lecz także przedmiot, którego rozstrzygnięcie dotyczy. Dla przykładu tak jest w przypadku obowiązku uiszczenia opłaty od zażalenia na postanowienie o odrzuceniu apelacji, które samo w sobie nie podlega przedmiotowemu zwolnieniu od opłaty (nie zostało wymienione w art. 95 ust. 2 pkt 1 u.k.s.c.), niemniej jeśli podstawą odrzucenia apelacji jest nieuiszczenie opłaty od apelacji po oddaleniu wniosku o zwolnienie od opłaty od apelacji, w takim przypadku zażalenie wolne jest od opłat³³.

Wydaje się zatem, że jeśli rozstrzygnięcie niezaskarżalnego co do zasady postanowienia sądu drugiej instancji dotyczy przedmiotu, co do którego orzekanie podlega zaskarżeniu, należałoby dopuścić możliwość wniesienia zażalenia na ww. postanowienie. Tak powinno być w przypadku wydanego przez sąd drugiej instancji postanowienia o sprostowaniu postanowienia w przedmiocie zwrotu kosztów procesu.

7. Postulaty *de lege ferenda*

Powyższe rozważania wykazały, że przyjęty w dniu 7 listopada 2019 r. model zażalenia na postanowienie sądu drugiej instancji do innego składu tego sądu jest wadliwy. Jego wadliwość dotyczy zarówno przyjętego rozwiązania, jak i jego niekompletności.

W zakresie zaskarżalności orzeczeń kończących postępowanie przed sądem drugiej instancji wadliwość polega na ograniczeniu zaskarżalności do postanowienia o odrzuceniu apelacji. Poza kontrolą w drodze zaskarżenia pozostają inne postanowienia kończące postępowania, z wyjątkiem postanowienia odrzuceniu skargi kasacyjnej, skargi o stwierdzenie niezgodności z prawem prawomocnego orzeczenia (art. 394¹ § 1 k.p.c.) uchylenia wyroku sądu pierwszej instancji do ponownego rozpoznania (art. 394¹ § 1¹ k.p.c.) oraz postanowienia o umorzeniu postępowania, od którego przysługuje skarga kasacyjna (art. 398¹ § 1 k.p.c.). Pozostałe postanowienia kończące postępowanie przed sądem drugiej instancji nie podlegają zaskarżeniu, co pozostaje w sprzeczności z тезami przyjętymi przez Trybunał Konstytucyjny w wyroku z dnia 2 czerwca 2010 r.³⁴

Czyniąc zadość konieczności zapewnienia zaskarżalności orzeczeń sądu drugiej instancji, które kończą postępowanie w sprawie, należałoby wprowadzić rozwiązanie, zgodnie z którym od postanowień kończących postępowania w sprawie,

³³ Tak też Sąd Najwyższy w postanowieniu z dnia 29 stycznia 2015 r., V CZ 6/15.

³⁴ Wyrok TK z dnia 2 czerwca 2010 r., SK 38/09, OTK-A 2010/5/46.

w której przysługuje skarga kasacyjna, przysługuje zażalenie do Sądu Najwyższego, w tym również od postanowienia o umorzeniu postępowania³⁵. Natomiast w sprawach, w których skarga kasacyjna nie przysługuje na postanowienia sądu drugiej instancji kończące postępowanie w sprawie, powinno przysługiwać zażalenie do innego składu tego sądu.

Proponowane rozwiązanie ujednolici dotychczas obowiązującą regulację oraz uzupełni ją o inne postanowienia kończące postępowanie w sprawie. Obecnie odrzucenie apelacji w sprawie, w której przysługuje skarga kasacyjna, podlega zaskarżeniu do innego składu sądu drugiej instancji, odrzucenie zaś skargi kasacyjnej podlega zaskarżeniu zażaleniem do Sądu Najwyższego. W istocie odrzucenie apelacji w tych sprawach zamyka również możliwości wniesienia skargi kasacyjnej. Ten sam sąd powinien być właściwy do rozpoznania środków zaskarżenia na ww. postanowienia.

Oczywiście proponowane rozwiązania nie dotyczą postanowień kończących postępowanie przed sądem drugiej instancji w wyniku rozpoznania zażalenia.

Jeśli chodzi o niekompletność regulacji zawartej w przepisie art. 394² k.p.c., zgodzić się trzeba z tezami, jakie legły u podstaw wprowadzenia zaskarżalności zażaleniem postanowień sądu pierwszej instancji. Część z orzeczeń sądu pierwszej instancji, które nie są orzeczeniami co do istoty sprawy z uwagi na wagę dla stron, jak i sprawności postępowania, powinny być zaskarżalne odrębnie jeszcze przed wydaniem orzeczenia co do istoty sprawy. Taka myśli przyświecała ustawodawcy przy wprowadzeniu przepisu art. 394 k.p.c. Przepis ten do 7 listopada 2019 r. podlegał kilkakrotnym uzupełnieniom.

Kierując się wyrażoną w powołanych wyżej wyrokach Trybunału Konstytucyjnego tezą, że konstytucyjna zasada dwuinstancyjności powinna być również zapewniona w postępowaniu przed sądem drugiej instancji w przypadku, gdy w określonym przedmiocie sąd drugiej instancji orzeka po raz pierwszy (koszty postępowania apelacyjnego, wyłączenie sędziego sądu drugiej instancji, orzekanie o wynagrodzeniu pełnomocnika ustanowionego z urzędu), należałoby przenieść katalog zaskarżalnych postanowień sądu pierwszej instancji do zbioru postanowień sądu drugiej instancji, które są zaskarżalne do innego składu tego sądu.

Niezrozumiałym jest, dlaczego postanowienie sądu drugiej instancji o zawieszeniu postępowania odwoławczego lub odmowie jego podjęcia nie jest zaskarżalne. To postanowienie wpływa na prawa strony. Niezrozumiałe jest, dlaczego

³⁵ Obecnie od postanowienia o umorzeniu postępowania przysługuje skarga kasacyjna (art. 398¹ § 1 k.p.c.). Zastrzeżenie dla zaskarżenia ww. postanowienia najbardziej sformalizowanego środka zaskarżenia jest zupełnie nieracjonalne. Nie ma logicznego wytłumaczenia na zastrzeżenie dla postanowienia odrzucającego skargę kasacyjną zażalenia, zaś na postanowienie o umorzeniu postępowania skargę kasacyjną. Wystarczającym byłoby zażalenie na ww. postanowienie o umorzeniu postępowania.

postanowienie o odmowie zwolnienia od kosztów sądowych lub cofnięciu takiego zwolnienia (w szczególności gdy dotyczy postępowania zażaleniowego, gdzie odrzucenie zażalenia nie podlega zaskarżeniu) jest niezaskarżalne. To samo dotyczy oddalenia opozycji przeciwko wstąpieniu interwenienta ubocznego oraz niedopuszczenia interwenienta do udziału w sprawie wskutek uwzględnienia opozycji; wstrzymania wykonania prawomocnego orzeczenia do czasu rozstrzygnięcia skargi o wznowienie postępowania; odmowy uzasadnienia orzeczenia oraz jego doręczenia. Niezrozumiałym jest również brak możliwości zaskarżenia postanowienia o sprostowaniu lub wykładni orzeczenia sądu drugiej instancji albo ich odmowy czy też odrzucenia zażalenia. Te postanowienia, jeśli są wydane przez sąd pierwszej instancji, są zaskarżalne. Nie podlegają natomiast zaskarżeniu, jeśli wydaje je sąd drugiej instancji. Nie ma racjonalności w regulacji, zgodnie z którą odrzucenie zażalenia poziomego przez sąd pierwszej instancji podlega zażaleniu do innego składu tego sądu (art. 394^{1a} § 1 pkt 10 k.p.c.), w przypadku zaś odrzucenia zażalenia wertykalnego postanowienie sądu drugiej instancji nie podlega zaskarżeniu.

Również brak możliwości zaskarżania postanowienia sądu drugiej instancji o zatwierdzeniu ugody zawartej przed mediatorem, jeśli sprawę do mediacji skierował sąd drugiej instancji, wydaje się nieracjonalny. Skierowanie sprawy do mediacji może odbyć się na każdym etapie postępowania (art. 183⁸ § 1 k.p.c.), zatem także na etapie postępowania apelacyjnego. W przypadku zawarcia ugody przed mediatorem zatwierdza ją sąd, który skierował sprawę do mediacji (art. 183¹⁴ § 1 k.p.c. w zw. z art. 183¹³ § 2 k.p.c.).

Każde z postanowień sądu pierwszej instancji, które podlegają zaskarżeniu w drodze zażalenia wertykalnego lub horyzontalnego, są na tyle istotne dla stron postępowania, jak i jego toku, że te same względy powinny przemawiać za dopuszczeniem ich zaskarżalności w sytuacji, gdy te postanowienia są wydawane po raz pierwszy przez sąd drugiej instancji. Oczywiście powielenie katalogu zaskarżalnych orzeczeń sądu pierwszej instancji przy regulacji zaskarżalności postanowień sądu drugiej instancji powinno zostać skorygowane o te zarządzenia przewodniczącego lub postanowienia sądu pierwszej instancji, które z racji specyfiki postępowania odwoławczego nie będą wydawane przez sąd drugiej instancji. Chodzi tu między innymi o zarządzenia o zwrocie pozwu lub pisma niezawierającego żądania rozpoznania sprawy czy też postanowienia w przedmiocie rygoru natychmiastowej wykonalności bądź postanowienia stwierdzającego prawomocność orzeczenia.

W pozostałym zakresie katalog zaskarżalnych postanowień sądu drugiej instancji powinien być taki sam, jak postanowień sądu pierwszej instancji w przypadku, gdy sąd drugiej instancji orzeka w przedmiocie objętym postanowieniami po raz pierwszy w postępowaniu odwoławczym.

Literatura

- Błaszczak Ł., *Czy jest możliwe zastosowanie sankcji w postaci odrzucenia lub zwrotu apelacji wniesionej w warunkach nadużycia prawa procesowego?*, „Palestra” 2022, nr 1-2.
- Broniewicz W., *Istota i rodzaje zażalenia w postępowaniu cywilnym*, „Przegląd Sądowy” 2001, nr 1.
- Flaga-Gieruszyńska K., [w:] *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, red. A. Zieliński, K. Flaga-Gieruszyńska, Warszawa 2022.
- Grzegorzczak P., *Środki zaskarżenia w postępowaniu cywilnym w świetle ustawy nowelizującej z 16 września 2011 r. – ogólna charakterystyka zmian*, „Przegląd Sądowy” 2012, nr 4.
- Jakubecki A., *Kilka uwag o instancyjności postępowania cywilnego w świetle orzecznictwa Trybunału Konstytucyjnego*, [w:] *Orzecznictwo Trybunału Konstytucyjnego a Kodeks postępowania cywilnego*, red. T. Ereciński, Warszawa 2010.
- Laskowska-Hulisz A., [w:] *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, red. P. Rylski, Warszawa 2022.
- Michalska-Marciniak M., *Czy zażalenie przysługuje na postanowienia sądu drugiej instancji w przedmiocie nadania klauzuli wykonalności?*, „Polski Proces Cywilny” 2010, nr 1.
- Michalska-Marciniak M., *Definicja pojęcia „instancja”*, [w:] *Orzecznictwo Trybunału Konstytucyjnego a Kodeks postępowania cywilnego*, red. T. Ereciński, Warszawa 2010.
- Michalska-Marciniak M., *Wniosek o przywrócenie terminu do wniesienia apelacji. Rozważania na tle nowelizacji Kodeksu postępowania cywilnego z 4.07.2019 r.*, „Przegląd Sądowy” 2020, nr 1.
- Michalska-Marciniak M., *Zasada instancyjności w postępowaniu cywilnym*, Warszawa 2013.
- Romańska M., [w:] *Kodeks postępowania cywilnego. Koszty sądowe w sprawach cywilnych, dochodzenie roszczeń w postępowaniu grupowym, przepisy przejściowe. Komentarz do zmian*, red. T. Zembrzusi, Warszawa 2020.
- Rylski P., *Zażalenie dewolutywne a zażalenie poziome w postępowaniu cywilnym*, „Przegląd Sądowy” 2021, nr 3.
- Zembrzusi T., *Zażalenie po nowelizacji, czyli o standardzie środka zaskarżenia*, „Palestra” 2019, nr 11-12.
- Zembrzusi T., [w:] *System Prawa Procesowego Cywilnego*, red. T. Ereciński, t. 3, cz. 1, *Środki zaskarżenia*, red. J. Gudowski, Warszawa 2013.

Tadeusz Zembrzuski

Uniwersytet Warszawski

ORCID 0000-0001-8239-6827

www.zembrzuski.eu

Przyczyny nieważności postępowania jako podstawa skargi kasacyjnej

Słowa kluczowe: Sąd Najwyższy, środki zaskarżenia, skarga kasacyjna, uchylenie orzeczenia, podstawy kasacyjne, przyczyny nieważności postępowania, przyczyny nieważności odrzuceniowej, przyczyny nieważności zniesieniowej

Streszczenie. Podstawą skargi kasacyjnej w postępowaniu cywilnym może być naruszenie przepisów postępowania, jeżeli uchybienie to mogło mieć istotny wpływ na wynik sprawy. Szczególny charakter przyczyn nieważności postępowania oznacza, że naruszenie postępowania ma *a priori* istotny wpływ na wynik postępowania w sprawie. Stwierdzenie przyczyny nieważności nie jest tożsame ze stwierdzeniem nieważności postępowania. Stwierdzenie nieważności jest kwalifikacją procesową, tj. wnioskiem z oceny, przy czym podstawą kwalifikacji jest podstawa nieważności, skutkiem kwalifikacji jest uchylenie, czyli wyłączenie dopuszczalności orzekania w sposób bezwzględny w postaci odrzucenia pozwu albo w sposób względny w postaci zniesienia postępowania w zakresie dotkniętym nieważnością i przekazania sprawy do ponownego rozpoznania.

Sąd Najwyższy w postępowaniu kasacyjnym, biorąc pod uwagę przyczyny nieważności występujące w postępowaniu apelacyjnym, stwierdza nieważność tego postępowania. Dostrzeżenie przyczyn nieważności występujących w postępowaniu pierwszoinstancyjnym, lecz wówczas niedostrzeżonych, umożliwia natomiast jednoetapowe (przyczyny nieważności odrzuceniowej) albo dwuetapowe (przyczyny nieważności zniesieniowej) badanie przyczyn i stwierdzanie nieważności postępowania.

Reasons for Rendering Proceedings Invalid as Grounds for a Cassation Complaint

Key words: Supreme Court, measures of appeal, annulment of a ruling, grounds for cassation, reasons for rendering proceedings invalid, grounds for invalidity resulting in annulment, grounds for invalidity resulting in abolition

Summary. In proceedings under civil law, grounds for a cassation complaint may include a breach of procedural provisions, should such infringement have considerable impact on the outcome of the case. The specific nature of grounds for invalidity means that the breach of procedure bears significant effect on the outcome of the case *a priori*. Finding grounds for invalidity is not tantamount to finding to the effect of invalidity of proceedings. The declaration of invalidity is a procedural qualification, i.e. an inference based on appraisal, whereby grounds for invalidity are recognised as the basis for qualification; qualification may result in annulment, i.e. unconditional exclusion of the option to adjudicate by rejecting the claim, or conditional exclusion by discontinuing proceedings to the extent they had been affected by invalidity and referring the case for re-examination.

During cassation proceedings and taking grounds for invalidity identified in appeal proceedings into account, the Supreme Court renders such proceedings invalid. Conversely, identifying reasons for

rendering proceedings invalid found in first-instance proceedings yet unnoticed at the time, affords the possibility of single-stage (grounds for invalidity resulting in annulment) or double-stage (grounds for invalidity resulting in abolition) examination, and – consequently – rendering proceedings invalid.

1. Wprowadzenie

Wyróżnia się dwa systemy zaskarżania orzeczeń – system pełny oraz system ograniczony¹. Pierwszy z nich charakteryzuje powinność złożenia oświadczenia, że strona zaskarża określone orzeczenie sądu, lecz nie wymaga się od skarżącego wskazania i określenia rodzaju ani typu zarzucanych uchybień. W systemie ograniczonym na skarżącym spoczywa powinność wymienienia przyczyn, dla których wnoszony jest środek prawny². Kognicja Sądu Najwyższego w postępowaniu kasacyjnym jest ograniczona do kontroli legalności prawomocnego orzeczenia. Nie bada się sprawy po raz trzeci, lecz jedynie ocenia zasadność środka zaskarżenia wniesionego przez skarżącego, co wynika z publicznoprawnego charakteru i celu instytucji, a także roli ustrojowej organu stojącego na szczycie organizacji wymiaru sprawiedliwości³. Podstawa jest istotnym elementem środka prawnego⁴, podstawy skargi kasacyjnej określają stopień zaskarżalności orzeczeń sądu II instancji oraz determinują zakres możliwości ich uchylenia⁵. Skarżący jest zobowiązany wskazać błędy, które w jego ocenie zostały popełnione w trakcie postępowania przed sądem apelacyjnym oraz na etapie orzekania. Podstawy regulują zatem admissję skargi kasacyjnej, wskazują wadliwość zaskarżonego orzeczenia oraz służą wykazaniu, że skarga kasacyjna przyjęta do rozpoznania powinna zostać uwzględniona w wyniku merytorycznej oceny⁶. Sąd Najwyższy rozpoznaje skargę kasacyjną w granicach zaskarże-

¹ Szerzej zob. W. Siedlecki, *Podstawy rewizji cywilnej*, Warszawa 1959, s. 38 i n.; S. Hanausek, *System zaskarżania orzeczeń sądowych w nowym polskim postępowaniu cywilnym*, „Studia Cywilistyczne” 1967, t. IX, s. 153 i n.; T. Zembrzusi, *Skarga kasacyjna. Dostępność w postępowaniu cywilnym*, Warszawa 2011, s. 316 i n.

² Por. T. Zembrzusi, *Komentarz do art. 398³*, [w:] *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, red. P. Rylski, Warszawa 2021, Legalis, Nb 1.

³ Szerzej zob. W. Sanetra, *O roli Sądu Najwyższego w zapewnianiu zgodności z prawem oraz jednolitości orzecznictwa sądowego*, „Przegląd Sądowy” 2006, nr 9, s. 14 i n.; B. Szmulik, *Pozycja ustrojowa Sądu Najwyższego w Rzeczypospolitej Polskiej*, Warszawa 2008, s. 297 i n.; J. Gudowski, *Kasacja w świetle projektu Komisji Kodyfikacyjnej Prawa Cywilnego (z uwzględnieniem aspektów historycznych i prawoporównawczych)*, „Przegląd Legislacyjny” 1999, nr 4, s. 41 i n.; J. Gudowski, *Sąd Najwyższy. Pozycja ustrojowa, funkcje i zadania (spójrzanie sędziego cywilisty)*, „Przegląd Sądowy” 2015, nr 11-12, s. 7 i n.

⁴ Zob. F. Halpern, *Podstawy kasacji cywilnej (I)*, „Głos Prawa” 1932, nr 4-5, s. 158.

⁵ Zob. S. Hanausek, *System...*, s. 153 i n.; T. Wiśniewski, *Apelacja i kasacja. Nowe środki odwoławcze w postępowaniu cywilnym*, Warszawa 1996, s. 159 i n.

⁶ Por. T. Ereciński, [w:] *System Prawa Procesowego Cywilnego. Środki zaskarżenia*, Warszawa 2013, t. III, cz. 2, s. 940 i n.; J. Gudowski, *Pogląd na kasację*, [w:] *Proces cywilny. Nauka. Kodyfikacja. Praktyka. Księga jubileuszowa dedykowana profesorowi Feliksowi Zedlerowi*, red. P. Grzegorzczak, K. Knoppek, M. Walasik, Warszawa 2012, s. 161 i n.

nia i w granicach podstaw, przy czym art. 398¹³ § 1 zd. drugie k.p.c. zastrzega, że w granicach zaskarżenia bierze z urzędu pod rozagę nieważność postępowania.

Podstawy kasacyjne stanowią wymaganie konstrukcyjne skargi kasacyjnej o największym ciężarze gatunkowym, któremu uchybienie determinuje odrzucenie środka zaskarżenia *a limine*. Niedopuszczalność środka zaskarżenia wyprzedza badanie zasadności, niejako „zwalniając” Sąd Najwyższy od powinności oceny wystąpienia ewentualnych uchybień⁷. Skuteczne przytoczenie i uzasadnienie określonych podstaw kasacyjnych⁸ determinuje rodzaj wniosków kasacyjnych oraz rodzaj rozstrzygnięć będących następstwem przeprowadzenia kontroli legalności prawomocnego orzeczenia. W zależności od oceny przedmiotowego elementu Sąd Najwyższy uwzględnia skargę kasacyjną, co powoduje uchylenie bądź uchylenie i zmianę zaskarżonego orzeczenia albo oddala skargę jako bezzasadną.

Podstawy kasacyjne mogą być ujmowane w sposób syntetyczny, w sposób ogólny albo przez szczegółowe określenie podstaw polegające na wskazaniu konkretnych przesłanek umożliwiających zaskarżenie⁹. W polskim prawie procesowym dokonano wyboru ogólnego określenia podstaw, uzupełnianego i wyjaśnianego wypowiedziami doktryny i judykatury. Skargę kasacyjną można oprzeć na co najmniej jednej z dwóch abstrakcyjnie i ogólnie sformułowanych podstaw¹⁰, tj. na naruszeniu prawa materialnego przez błędną wykładnię lub niewłaściwe zastosowanie (art. 398³ § 1 pkt 1 k.p.c.) albo na naruszeniu przepisów postępowania, jeżeli uchybienie to mogło mieć istotny wpływ na wynik (art. 398³ § 1 pkt 2 k.p.c.). Posłużenie się klauzulami generalnymi, w przeciwieństwie do metody analitycznej, nie zawęża zakresu kontroli kasacyjnej, lecz czyni ją stosunkowo szeroką¹¹.

Sformułowanie, że skargę „można oprzeć” na wskazanych przez ustawodawcę dwóch podstawach, nie oznacza możliwości oparcia jej na innych podstawach, lecz wskazuje, że określona kategoria uchybień jest wyłączona spod kontroli kasacyjnej, a przytaczanie własnych pozaustawowych podstaw kasacyjnych jest bezskutecz-

⁷ Por. M. Michalska, *Rozstrzygnięcia sądu kasacyjnego w procesie cywilnym*, Kraków 2004, s. 224 i n.; T. Zembrzski, *Skarga kasacyjna...*, s. 115 i n.

⁸ Podstawę skargi mogą stanowić wyłącznie przepisy prawa, a obowiązkiem strony wnoszącej skargę jest wyczerpujące wymienienie przepisów, które w jej ocenie zostały naruszone przez sąd II instancji. Zob. postanowienie SN z 2.04.1997 r., II CKN 98/96, OSNC 1997, Nr 10, poz. 144. Szerzej zob. T. Zembrzski, *Skarga kasacyjna...*, s. 329 i n. Por. M. Waligórski, *Podstawy kasacyjne procesu cywilnego w świetle różnicy pomiędzy faktem i prawem*, Lwów 1936, s. 11 i n.

⁹ Por. T. Ereciński, *Co zmienić w regulacji skargi kasacyjnej w sprawach cywilnych?*, [w:] *Sine ira et studio. Księga jubileuszowa dedykowana Sędziemu Jackowi Gudowskiemu*, red. T. Ereciński, P. Gregorczyk, K. Weitz, Warszawa 2016, s. 64 i n.

¹⁰ Por. M. Waligórski, *Polskie prawo procesowe cywilne. Funkcja i struktura procesu*, Warszawa 1947, s. 688 i n.; T. Zembrzski, *Skarga kasacyjna...*, s. 316 i n.

¹¹ Szerzej zob. F. Halpern, *Podstawy...*, s. 158 i n.; K. Piasecki, *Podstawy kasacji według kodeksu postępowania cywilnego w świetle prawnoporównawczym*, [w:] *Symbolae Vitoldo Broniewicz. Księga pamiątkowa ku czci Witolda Broniewicza*, red. A. Marciniak, Łódź 1998, s. 297 i n.

ne¹². Doniosłość podstaw kasacyjnych wynika z ich wiążącego dla sądu charakteru¹³. Z zastrzeżeniem wyjątków, wyznaczają one maksymalny zakres kontroli, poza który Sąd Najwyższy nie może wyjść.

2. Charakterystyka podstaw skargi kasacyjnej

Konstrukcja art. 398³ k.p.c. bazuje na wyodrębnieniu oraz przeciwstawieniu sobie przepisów prawa materialnego przepisom prawa procesowego¹⁴. Ustawa nakazuje kwalifikować błędy popełnione przez sąd II instancji bądź jako naruszenie prawa materialnego, bądź jako uchybienie przepisom postępowania¹⁵. Przyczyna nieważności postępowania stanowi uniwersalną podstawę zaskarżenia orzeczenia; jest samodzielną i wystarczającą podstawą skargi kasacyjnej. Wprawdzie ustawa w art. 398³ § 1 k.p.c. nie wymienia wprost nieważności postępowania jako podstawy kasacyjnej¹⁶, lecz uchybienia tego rodzaju mieszczą się w ramach drugiej (procesowej) podstawy skargi, która odnosi się do niezgodnej z przepisami procesowymi działalności sądu. Tego rodzaju rozwiązanie nie budzi zastrzeżeń, sporadycznie bywa jednak kontestowane w doktrynie¹⁷.

Ustalenie związku przyczynowego między naruszeniem prawa procesowego a rozstrzygnięciem sprawy jest trudniejsze niż w wypadku naruszenia prawa materialnego. Podstawą skargi kasacyjnej może być naruszenie przepisów postępowania, jeżeli uchybienie to mogło mieć istotny wpływ na wynik sprawy, z czym wiążą się dwa ograniczenia. Po pierwsze, nie może być skutecznym zarzutem skargi kasacyjnej naruszenie przepisów postępowania, które nie wpływa na wynik sprawy¹⁸. Drugim ograniczeniem jest kryterium istotności wpływu uchybienia

¹² Zob. W. Siedlecki, *Podstawy...*, s. 38 i n.; T. Zembrzusi, *Skarga kasacyjna...*, s. 316 i n.

¹³ Zob. E. Gapska, *Wady orzeczeń sądowych*, Warszawa 2009, s. 190 i n.; T. Ereciński, [w:] *System...*, s. 944.

¹⁴ Zob. W. Siedlecki, *Prawo procesowe cywilne a prawo materialne*, „Krakowskie Studia Prawnicze” 1969, nr 3–4, s. 97 i n.

¹⁵ Ustawowe wyróżnienie dwóch podstaw kasacyjnych nie pokrywa się z konstrukcyjnym pojęciem uchybień na *errores in iudicando* i *errores in procedendo*. Pierwsze z nich mogą stanowić podstawę wymienioną zarówno w § 1 pkt 1, jak również w § 1 pkt 2 w zależności od tego, czy wadliwe rozumowanie sędziego odnosi się do prawa materialnego, czy do prawa procesowego. Drugie natomiast mogą dotyczyć wyłącznie art. 398¹ § 1 pkt 2 k.p.c. Zob. T. Zembrzusi, *Komentarz do art. 398³*, [w:] *Kodeks...*, Legalis, Nb 28.

¹⁶ W przeciwieństwie do regulacji austriackiej i niemieckiej, z której czerpią polskie rozwiązania procesowe w tym zakresie. Zob. T. Zembrzusi, *Nieważność postępowania w procesie cywilnym*, Warszawa 2017, s. 332 i n.

¹⁷ T. Wiśniewski stwierdza, że „podstawa ta została przez ustawodawcę – co dziwi – wysłowiona jedynie pośrednio, bo [...] w art. 398¹³ § 1 k.p.c., a nie wprost w art. 398³ § 1 k.p.c., gdzie jest jej właściwe miejsce”. Zob. T. Wiśniewski, *O swoistości postępowania kasacyjnego w sprawach cywilnych (zagadnienia wybrane)*, [w:] *Proces cywilny. Nauka. Kodyfikacja. Praktyka. Księga jubileuszowa dedykowana profesorowi Feliksowi Zedlerowi*, red. P. Grzegorzczak, K. Knoppek, M. Walasik, Warszawa 2012, s. 380.

¹⁸ Zob. wyrok SN z 7.11.2008 r., II CSK 289/08, Legalis.

na wynik sprawy¹⁹. Sąd Najwyższy ma co do zasady zapewnioną swobodę oceny charakteru uchybienia²⁰. Szczególny charakter przyczyn nieważności postępowania oznacza, że takie naruszenie ma *a priori* istotny wpływ na wynik postępowania w sprawie. Istotność wpływu ma w tym wypadku charakter niepodważalny ze względu na pogwałcenie przepisów postępowania w stopniu istotnym. Skarżący nie musi powoływać ani wykazywać związku przyczynowego między uchybieniem a wynikiem sprawy²¹.

Podstawy kasacyjne mają zasadniczo charakter względny, ponieważ naruszenie przepisów prawa wywołuje konsekwencje procesowe jedynie wtedy, gdy zostało objęte zarzutem skarżącego²². W wypadku przyczyn nieważności postępowania sąd na każdym etapie postępowania rozpoznawczego, także Sąd Najwyższy w postępowaniu kasacyjnym, musi z urzędu brać pod uwagę wystąpienie tego rodzaju uchybień, bez względu na to, czy zostały one wytknięte przez skarżącego. Co więcej, Sąd Najwyższy może nawet z urzędu przeprowadzić postępowanie dowodowe służące weryfikacji podejrzenia ziszczenia się przyczyny nieważności postępowania²³. Podstawa kasacyjna zyskuje charakter bezwzględny²⁴ w związku z obowiązkiem korygowania błędów z urzędu, a także na skutek obowiązywania niepodważalnego założenia o jej przyczynowości, która nie wymaga ustalenia w postępowaniu kasacyjnym.

3. Stwierdzenie przez Sąd Najwyższy przyczyny nieważności postępowania a stwierdzenie nieważności postępowania

Stwierdzenie nieważności postępowania wiąże się z wywołaniem ogólnego skutku nieważności w postaci uchylenia zaskarżonego orzeczenia oraz odpowiedniego skutku dalszego w zależności od tego, czy konieczne jest zakończenie postępowania w sposób niemerytoryczny, czy istnieje możliwość i potrzeba wydania nowego orzeczenia merytorycznego w miejsce uchylonego²⁵. Stwierdzenie przyczyny nieważności nie jest tożsame ze stwierdzeniem nieważności postępowania, która jest kwalifikacją procesową²⁶. Stwierdzenie nieważności jest bowiem wnioskiem

¹⁹ Szerzej zob. A. Miączyński, *Zagadnienie „istotności” przepisów postępowania w polskim procesie cywilnym*, „Studia Cywilistyczne” 1964, t. V, s. 249 i n. Por. W. Siedlecki, *Uchybienia procesowe w sądowym postępowaniu cywilnym*, Warszawa 1971, s. 18 i n.

²⁰ Por. W. Bendetson, *O kasacji według kodeksu postępowania cywilnego*, „Palestra” 1933, nr 1-2, s. 43 i n.

²¹ Zob. T. Zembrzusi, *Nieważność...*, s. 333.

²² Por. T. Wiśniewski, *O swoistości...*, s. 379.

²³ Zob. wyrok SN z 10.05.2000 r., III CKN 416/98, OSNC 2000, Nr 12, poz. 220; postanowienie SN z 19.08.2009 r., III CSK 351/08, OSNC-ZD 2010, Nr 2, poz. 54.

²⁴ Por. postanowienie SN z 22.01.2021 r., I CZ 87/20, Legalis.

²⁵ Szerzej zob. T. Zembrzusi, *Nieważność...*, s. 275 i n.

²⁶ Szerzej zob. T. Zembrzusi, *Nieważność...*, s. 484 i n.

z oceny, przy czym podstawą kwalifikacji jest podstawa nieważności, skutkiem kwalifikacji jest uchylenie, czyli wyłączenie dopuszczalności orzekania w sposób bezwzględny w postaci odrzucenia pozwu albo względny w postaci przekazania sprawy do ponownego rozpoznania.

Ziszczenie się przyczyn nieważności postępowania może się odnosić do przyczyn nieważności odrzuceniowej oraz zniesieniowej, których dostrzeżenie w postępowaniu kasacyjnych wiąże się z koniecznością uwzględnienia środka zaskarżenia. Potrzeba odpowiedniej ingerencji i dążenie do stanu, w którym orzekanie w sprawach cywilnych będzie wolne od przyczyn nieważności postępowania, nie budzą wątpliwości. Powstaje pytanie, mając na względzie ograniczenie kognicji Sądu Najwyższego granicami zaskarżenia oraz granicami podstaw, w jakim zakresie, przy wykorzystaniu których instrumentów procesowych, a także na jakiej podstawie prawnej Sąd Najwyższy może stwierdzać przyczyny nieważności odrzuceniowej albo przyczyny nieważności zniesieniowej, a także stwierdzać nieważność postępowania, w tym odnośnie do orzeczenia sądu I instancji.

W piśmiennictwie procesowym wyjaśnienie tego zagadnienia jest zazwyczaj cedowane na orzecznictwo²⁷. W judykaturze natomiast wskazuje się z jednej strony, że w postępowaniu kasacyjnym nieważność postępowania może być brana pod uwagę z urzędu tylko w zakresie dotyczącym postępowania przed sądem odwoławczym²⁸. Z drugiej jednak strony prezentowane bywa zapatrywanie, że Sąd Najwyższy jest w takim wypadku władny uchylić zarówno orzeczenie sądu I, jak i II instancji²⁹. Zagadnienie jest skomplikowane i wielowarstwowe³⁰, nie oddaje złożoności problemu twierdzenie, że „Sąd Najwyższy powinien uwzględniać nieważność postępowania zaszłą również przed sądem pierwszej instancji (tam powstała i trwająca), gdyby wystąpiły tam uchybienia powodujące [...] jednocześnie nieważność postępowania oraz konieczność odrzucenia pozwu”³¹.

Osobno należy rozważyć wystąpienie przyczyny nieważności odrzuceniowej (art. 379 pkt 1-3 k.p.c.), osobno należy potraktować wystąpienie przyczyny nieważności zniesieniowej (art. 379 pkt 4-6 k.p.c.). W tym drugim wypadku trzeba wyodrębnić aż trzy sytuacje, tj. powstanie przyczyny nieważności wyłącznie w po-

²⁷ Zob. K. Knoppek, *Glosa do postanowienia SN z 4 października 2002 r.*, III CZP 62/02, „Państwo i Prawo” 2004, nr 5, s. 112 i n.; T. Ereciński, *Co zmienić...*, s. 66.

²⁸ Zob. wyrok SN z 21.11.1997 r., I CKN 825/97, OSNC 1998, Nr 5, poz. 81 z glosą A. Zielińskiego, „Palestra” 1989, nr 9-10, s. 202 i n.; wyrok SN z 10.02.1998 r., II CKN 600/97, „Orzecznictwo Sądów Polskich” 1999, Nr 3, poz. 58 z glosą W. Broniewicza. Por. M. Łochowski, *Uchybienia w postępowaniu przed sądem pierwszej instancji stanowiące przyczyny nieważności jako podstawy uwzględnienia kasacji*, „Przegląd Sądowy” 1999, nr 10, s. 103 i n.

²⁹ Zob. W. Broniewicz, *Uchylenie przez Sąd Najwyższy w trybie kasacji wyroku sądu pierwszej instancji w procesie cywilnym*, „Przegląd Sądowy” 2002, nr 4, s. 37 i n.; M. Michalska, *Rozstrzygnięcia...*, s. 182 i n.

³⁰ Szerzej zob. T. Zembrzusi, *Nieważność...*, s. 337 i n.

³¹ Zob. T. Ereciński, [w:] *System...*, s. 982.

stępowaniu apelacyjnym; powstanie przyczyny nieważności zarówno w postępowaniu apelacyjnym, jak i pierwszoinstancyjnym; powstanie przyczyny nieważności wyłącznie w postępowaniu pierwszoinstancyjnym³².

4. Stwierdzenie przyczyny nieważności odrzuceniowej

Najmniej złożona konstrukcja procesowa występuje w wypadku stwierdzenia przez Sąd Najwyższy przyczyny nieważności odrzuceniowej wiążącej się z powinnością zakończenia postępowania w sposób niemerytoryczny. Podstawą wydania orzeczenia kasatoryjnego jest norma z art. 398¹⁹ k.p.c., stanowiąca, że jeżeli pozew uległ odrzuceniu albo istniała przyczyna do umorzenia postępowania, Sąd Najwyższy uchyła wydane w sprawie wyroki oraz odrzuca pozew lub umarza postępowanie. Art. 398¹⁹ k.p.c. jest procesowym odpowiednikiem art. 386 § 3 k.p.c., przy czym w tym wypadku ingerencja Sądu Najwyższego dotyczy orzeczeń obydwu instancji. Nie ogranicza się on bowiem do rozstrzygnięcia o postępowaniu apelacyjnym, lecz odnosi się do bytu prawnego orzeczenia sądu pierwszej instancji.

Ustawa wprost przyznaje Sądowi Najwyższemu uprawnienie do unicestwienia orzeczeń wydanych przez sądy obydwu instancji oraz do odrzucenia pozwu. Przewidziano mechanizm, w którym „trzecia instancja ma unieważnić nie tylko wyrok drugiej instancji [...], lecz i wyrok pierwszej instancji, jeżeli brak zostaje dopiero w postępowaniu rewizyjnym odkryty”³³. Cedowanie powinności odrzucenia pozwu na sądy powszechne byłoby niepożądane w sytuacji, w której stwierdzono konieczność zakończenia postępowania w sposób formalny. Odmienne konstrukcja pozostawałaby w sprzeczności ze względami ekonomii procesowej. Sąd Najwyższy jest zobligowany orzekać na podstawie art. 398¹⁹ k.p.c. niezależnie od tego, w jaki sposób został sformułowany przez skarżącego wniosek kasacyjny³⁴.

Ingerencja Sądu Najwyższego w pełni rozwiązuje problem powstały w sytuacji, w której przyczyna nieważności odrzuceniowej występuje w toku całego postępowania³⁵. Zaistniałe w sprawie uchybienia polegały na tym, że sąd I instancji nie odrzucił pozwu, orzekając w warunkach nieważności potencjalnej, zaś sąd II instancji nie dość, że nie dostrzegł uchybienia i nie stwierdził nieważności postępowania (nieważność właściwa)³⁶, to również orzekał w warunkach nieważności potencjalnej. Stwierdzenie powyższych uchybień determinuje wydanie orzeczenia

³² Por. W. Siedlecki, *Nieważność procesu cywilnego*, Warszawa 1965, s. 139 i n.; T. Zembrzusi, *Nieważność...*, s. 339 i n.

³³ Zob. M. Allerhand, *Nieważność wyroku z powodu nienależytego obsadzenia sądu*, „Przegląd Prawa i Administracji” 1909, nr 52, s. 892.

³⁴ Por. M. Michalska, *Zakres rozpoznania sprawy przez Sąd Najwyższy w postępowaniu cywilnym*, „Państwo i Prawo” 2003, nr 10, s. 75.

³⁵ Por. M. Łochowski, *Uchybienia...*, s. 103.

³⁶ Por. T. Zembrzusi, *Nieważność...*, s. 459.

kasatoryjnego przez Sąd Najwyższy³⁷. Postępowanie pozostaje do tego momentu ważne³⁸, choć wadliwe. Uchylenie jako skutek ogólny oraz odrzucenie pozwu jako skutek dalszy stwierdzenia nieważności postępowania anihilują skutki postępowania, które nie powinno było być prowadzone.

5. Stwierdzenie przyczyny nieważności zniesieniowej wyłącznie w postępowaniu apelacyjnym

Znacznie bardziej złożone są procesowe następstwa stwierdzenia przyczyny nieważności zniesieniowej. Nie ulega wątpliwości, że nie można w tym wypadku orzekać na podstawie art. 398¹⁹ k.p.c., skoro postępowanie nie może zostać zakończone, lecz po usunięciu przyczyny nieważności potencjalnej postępowanie powinno być kontynuowane celem wydania rozstrzygnięcia co do istoty sprawy. Przesądzić należy, czy Sąd Najwyższy może badać przyczyny nieważności i stwierdzać nieważność postępowania wyłącznie w ramach kontroli orzeczenia sądu II instancji, czy też może dokonać stosownej oceny w odniesieniu do orzeczenia pierwszoinstancyjnego.

Najbardziej typową, a także najczęściej występującą w praktyce jest sytuacja, w której przyczyna nieważności zniesieniowej odnosi się wyłącznie do postępowania apelacyjnego, tj. powstaje dopiero w toku postępowania odwoławczego i zostaje dostrzeżona w postępowaniu kasacyjnym. Oznacza to, że postępowanie pierwszoinstancyjne zostało przeprowadzone w warunkach wolnych od wystąpienia przyczyny nieważności, natomiast orzeczenie sądu II instancji zostało wydane w warunkach wyłączających dopuszczalność wyrokowania. Sąd Najwyższy stwierdza wówczas ziszczenie przyczyny nieważności zniesieniowej, uznając, że sąd odwoławczy orzekał w warunkach nieważności potencjalnej, przy czym nie zachodzi potrzeba stwierdzania nieważności postępowania przez sąd II instancji, skoro uchybienie ograniczało się do postępowania odwoławczego³⁹.

W powyższej sytuacji niezbędne jest podjęcie czynności procesowych zmierzających do „powrotu do takiej sytuacji, która istniała przed wydaniem orzeczenia przez sąd II instancji”⁴⁰. Najczęściej wskazuje się na celowość zastosowania normy z art. 398¹⁵ k.p.c., zgodnie z którym Sąd Najwyższy w razie uwzględnienia skargi kasacyjnej uchyła orzeczenie w całości lub w części i przekazuje sprawę do po-

³⁷ Przy zastrzeżeniu, że uchybienie stanowiące przyczynę nieważności nie odpadło do czasu orzekania przez Sąd Najwyższy.

³⁸ Odmienne zob. M. Michalska, *Zakres rozpoznania...*, s. 74 i n.

³⁹ Por. T. Zembrzusi, *Nieważność...*, s. 340.

⁴⁰ Zob. T. Ereciński, [w:] *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, t. III, *Postępowanie rozpoznawcze*, red. T. Ereciński, Warszawa 2016, s. 295.

nownego rozpoznania⁴¹. Takie rozwiązanie prezentowane jest zarówno w doktrynie⁴², jak i w judykaturze⁴³. Niekiedy stwierdza się nawet, że „z wykładni językowej art. 398¹⁵ § 1 k.p.c. wynika, że Sąd Najwyższy uchylając zaskarżony wyrok [...] nie ma obowiązku znoszenia postępowania, [...] jest to unormowanie szczególne w stosunku do unormowania zawartego w art. 386 § 2 k.p.c.”⁴⁴. W innych wypowiedziach zaznacza się jednak, że w takim wypadku Sąd Najwyższy powinien w odpowiednim zakresie znieść postępowanie⁴⁵.

Stosowanie art. 398¹⁵ k.p.c. należy uznać za chybione. Przepis stanowi wyłącznie o skutku dalszym nieważności postępowania w postaci przekazania sprawy do ponownego rozpoznania, nie uprawnia Sądu Najwyższego do zniesienia postępowania w zakresie dotkniętym nieważnością w następstwie uchylenia zaskarżonego orzeczenia. Nie można domniemywać uprawnienia sądu do zastosowania skutku niewskazanego w ustawie. Tymczasem stwierdzenie przyczyny nieważności zniesieniowej wiąże się z koniecznością zniesienia postępowania w tym zakresie, a wskazany przepis nie przewiduje takiej możliwości⁴⁶. Nie można zaakceptować sytuacji, w której stwierdzenie przyczyny nieważności postępowania w postępowaniu apelacyjnym wywoływałoby potrójny skutek w postaci uchylenia orzeczenia, zniesienia postępowania i przekazania sprawy do ponownego rozpoznania, a analogicznie – w wypadku postępowania kasacyjnego – wyłącznie podwójny skutek w postaci uchylenia orzeczenia i przekazania sprawy do ponownego rozpoznania. W obydwu wypadkach stwierdzenie przyczyny nieważności zniesieniowej musi wywoływać identyczne skutki procesowe⁴⁷.

Osiągnięcie pożądanego rezultatu jest możliwe przez odesłanie do stosowania przepisów o apelacji. Podstawą rozstrzygnięcia Sądu Najwyższego w razie stwierdzenia ziszczenia się przyczyny nieważności zniesieniowej w postępowaniu apelacyjnym powinien być art. 386 § 2 w zw. z art. 398²¹ k.p.c.⁴⁸, czego efektem jest uchylenie prawomocnego wyroku sądu II instancji, zniesienie postępowania dotkniętego nieważnością i przekazanie sprawy do ponownego rozpoznania. Trafny jest

⁴¹ Sąd Najwyższy może uchylić także w całości lub w części orzeczenie sądu I instancji i przekazać sprawę do ponownego rozpoznania.

⁴² Zob. T. Ereciński, [w:] *System...*, s. 1070 i n. Por. A. Piotrowska, *Komentarz do art. 398¹⁵*, [w:] *Kodeks postępowania cywilnego*, t. II, *Komentarz do art. 367–729*, red. A. Marciniak, Warszawa 2019, Legalis, nb 4.

⁴³ Zob. wyrok SN z 9.08.2012 r., V CSK 371/11, Lex nr 1226854.

⁴⁴ Uznaje się, że w postępowaniu kasacyjnym art. 386 k.p.c. może być odpowiednio stosowany w zw. z art. 398²¹ k.p.c. jedynie w wyjątkowych wypadkach. Zob. wyrok SN z 19.07.2000 r., II KKN 1124/98, Lex nr 1223579.

⁴⁵ Zob. T. Ereciński, [w:] *System...*, s. 1070 i n.

⁴⁶ Szerzej zob. T. Zembrzusi, *Nieważność...*, s. 479 i n. Por. wyrok SN z 15.11.2016 r., II PK 215/15, Legalis.

⁴⁷ Zob. T. Zembrzusi, *Nieważność...*, s. 342.

⁴⁸ Por. postanowienie SN z 5.12.1996 r., I PKN 28/96, OSNaPiUS 1997, nr 13, poz. 236.

pogląd, że „w razie stwierdzenia nieważności postępowania Sąd Najwyższy powinien respektować art. 386 § 2 k.p.c., według którego w takim wypadku, uchylając zaskarżony wyrok, znosi się zarazem postępowanie w zakresie dotkniętym nieważnością”⁴⁹. Sąd Najwyższy – posługując się przepisami apelacyjnymi – stwierdza nieważność postępowania odwoławczego, kwalifikując dostrzeżoną z urzędu przyczynę nieważności pod skutek nieważności. Podjęte przez Sąd Najwyższy czynności procesowe kreują konieczność ponownego przeprowadzenia postępowania odwoławczego, w którym to sąd apelacyjny powinien odnieść się do zasadności apelacji oraz orzec w warunkach niewyłączających dopuszczalności wyrokowania.

6. Stwierdzenie przyczyny nieważności zniesieniowej w postępowaniu pierwszoinstancyjnym oraz w postępowaniu apelacyjnym

Odmienne należy zakwalifikować sytuację wystąpienia przyczyny nieważności zniesieniowej zarówno w postępowaniu pierwszo-, jak i drugoinstancyjnym. Przyczyna nieważności obejmuje zakresowo postępowanie przed sądami obydwu instancji, występują aż trzy uchybienia o charakterze procesowym, tj. polegające na niedostrzeżeniu przyczyny nieważności potencjalnej przez sąd I instancji i niepodjęciu w tym zakresie czynności naprawczych, niedostrzeżeniu przyczyny nieważności przez sąd II instancji i niestwierdzeniu nieważności postępowania, a także niepodjęciu czynności naprawczych przez sąd odwoławczy odnośnie do postępowania apelacyjnego. Innymi słowy chodzi w tym wypadku o nieważność podwójną, w której sąd I instancji orzekał w warunkach nieważności potencjalnej, jak i sąd apelacyjny nie tylko nie stwierdził nieważności postępowania, nie dokonując odpowiedniej procesowej kwalifikacji przyczyny nieważności do skutku nieważności (nieważność właściwa), lecz także orzekał w warunkach nieważności potencjalnej, w której to orzekanie było niedopuszczalne. Należy zwrócić uwagę, że skutki wadliwości odnoszą się do rozstrzygnięć sądów obu instancji, jednak zakresem zaskarżenia skargą kasacyjną jest objęty wyłącznie wyrok sądu II instancji.

Również w tym wypadku dominuje przekonanie o potrzebie orzekania na podstawie art. 398¹⁵ k.p.c., skoro zdanie drugie tego przepisu wskazuje, że Sąd Najwyższy może uchylić także w całości lub w części orzeczenie sądu I instancji i przekazać sprawę do ponownego rozpoznania. Za dopuszczalnością ingerencji Sądu Najwyższego w orzeczenia sądów obydwu instancji przemawiają bez wątpienia względy ekonomii procesowej, skoro „w razie uchylenia przez Sąd Najwyższy wyroku sądu II instancji i przekazania sprawy temu sądowi do ponownego rozpo-

⁴⁹ Zob. T. Wiśniewski, [w:] *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, t. II, *Artykuły 367–505*³⁹, red. T. Wiśniewski, Warszawa 2021, s. 330.

znania nie pozostałoby nic innego, jak tylko uchylić wyrok sądu I instancji i przekazać sprawę temuż sądowi do ponownego rozpoznania⁵⁰. Wskazuje się ponadto, że postępowanie cywilne „jest pewną całością, a orzeczenie sądu apelacyjnego jest co najmniej w tej samej mierze oparte na postępowaniu przed sądem pierwszej, jak i drugiej instancji”⁵¹.

Orzekanie kasatoryjne z art. 398¹⁵ k.p.c. odnosi się do nierozpoznania istoty sprawy przez sądy powszechne lub konieczności ponownego przeprowadzenia postępowania dowodowego⁵², uchylenie orzeczeń sądów obu instancji jest dopuszczalne wyłącznie na żądanie skarżącego⁵³. Traktowanie art. 398¹⁵ zd. 2 k.p.c. jako autonomicznej podstawy dokonywania kwalifikacji wady nieważności zarówno w postępowaniu apelacyjnym, jak i w postępowaniu przed sądem I instancji⁵⁴ jest chybione, skoro regulacja ta – co wymaga podkreślenia – nie przewiduje wszystkich niezbędnych skutków wiążących się ze stwierdzeniem przyczyny nieważności zniesieniowej. Stosowanie na podstawie tej regulacji „brakującego” skutku procesowego w postaci zniesienia postępowania w zakresie dotkniętym nieważnością jest nieuprawnione i nie znajduje uzasadnienia⁵⁵.

W powyższej sytuacji niezbędne jest dwuetapowe, podwójne stwierdzenie nieważności postępowania przez sięgnięcie do mechanizmu z art. 386 § 2 k.p.c. Sąd Najwyższy, uwzględniając skargę kasacyjną, uchyła zaskarżone orzeczenie, znosi postępowanie apelacyjne w zakresie dotkniętym nieważnością postępowania i przekazuje sprawę do ponownego rozpoznania. W tym wypadku kwalifikuje przyczynę nieważności do skutku nieważności (art. 386 § 2 w zw. z art. 398²¹ k.p.c.), cedując na sąd apelacyjny powinność analogicznego stwierdzenia nieważności postępowania przed sądem I instancji. Sąd Najwyższy nie ma procesowej możliwości zakwalifikowania przyczyny nieważności do skutku nieważności odnośnie do postępowania pierwszoinstancyjnego, nie może zatem stwierdzić nieważności postępowania w tym zakresie. Stwierdza wystąpienie przyczyny nieważności zniesieniowej wyłącznie w warstwie motywacyjnej orzeczenia, co ma postać sugestii na drugim etapie motywacji. Pierwszy etap motywacji odnosi się do uchylenia orzeczenia sądu II instancji w związku ze stwierdzeniem nieważności postępowania apelacyjnego, drugi etap motywacji wyraża ocenę Sądu Najwyższego, że dostrzeżona przyczyna nieważności postępowania wystąpiła także w postępowaniu pierwszej instan-

⁵⁰ Zob. W. Broniewicz, *Uchylenie...*, s. 36 i n.

⁵¹ Zob. M. Łochowski, *Uchybienia...*, s. 99 i n.

⁵² Por. postanowienie SN z 5.12.1996 r., I PKN 32/96, Lex nr 1673382; wyrok SN z 6.05.1997 r., II UKN 95/97, OSNaPiUS 1998, nr 4, poz. 129.

⁵³ Zob. wyrok SN z 8.01.1998 r., II CKN 553/97, OSP 1997, Nr 7-8, poz. 138 z głosem W. Broniewicza, „Radca Prawny” 2000, nr 1, s. 142 i n.

⁵⁴ Zob. orzeczenie SN z 1.04.1965 r., III PR 1/65, OSNC 1966, Nr 2, poz. 20 z głosem M. Piekarskiego, „Nowe Prawo” 1966, nr 3, s. 408 i n.; postanowienie SN z 13.04.2018 r., I CSK 563/17, Legalis.

⁵⁵ Zob. T. Zembrzusi, *Nieważność...*, s. 346 i n.

cji. Chodzi zatem o tzw. ukryte stwierdzenie nieważności niebędące formalnym stwierdzeniem nieważności postępowania⁵⁶.

Sąd odwoławczy, któremu przekazano sprawę do ponownego rozpoznania, jest związany zarówno uchyleniem, jak i wyrażoną przez Sąd Najwyższy oceną ziszczenia się przyczyny nieważności w postępowaniu pierwszoinstancyjnym⁵⁷. Ponowne przeprowadzenie postępowania odwoławczego wiąże się z koniecznością stwierdzenia nieważności postępowania w sytuacji, w której Sąd Najwyższy „wytyczył właściwy kierunek” działalności sądu niższego szczebla⁵⁸. Sąd II instancji na podstawie art. 386 § 2 k.p.c. uchyła orzeczenie sądu I instancji, znosi postępowanie w zakresie dotkniętym nieważnością i przekazuje sprawę do ponownego rozpoznania.

Reasumując, w sytuacji, w której ziszczenie się przyczyny nieważności zniesieniowej odnosi się zarówno do postępowania pierwszo-, jak i drugoinstancyjnego, stwierdzenie nieważności postępowania jest podzielone na dwa etapy procesowe. Rozwiązanie to jest wprawdzie niezgodne z zasadą ekonomii procesowej, lecz Sąd Najwyższy nie ma procesowej możliwości dokonania podwójnego uchylenia wraz z zastosowaniem obydwu skutków dalszych nieważności postępowania na podstawie art. 398¹⁵ zd. 2 k.p.c.⁵⁹

7. Stwierdzenie przyczyny nieważności zniesieniowej wyłącznie w postępowaniu pierwszoinstancyjnym

Przyczyna nieważności postępowania zniesieniowa nie musi rozciągać się na cały tok postępowania⁶⁰, a uchybienie nie musi być powielone w postępowaniu odwoławczym. Możliwe jest wystąpienie sytuacji, w której sąd I instancji orzekał w warunkach nieważności potencjalnej, nie dostrzegając przyczyny nieważności zniesieniowej, a w postępowaniu apelacyjnym sąd, mimo spoczywającego na nim obowiązku, nie stwierdził wprawdzie nieważności postępowania, w związku z czym nie uchylił orzeczenia sądu I instancji oraz nie zniósł postępowania i nie przekazał sprawy sądowi I instancji do ponownego rozpoznania, lecz przyczyna nieważności nie wystąpiła już – nie została powielona – w postępowaniu odwoławczym jako uchybienie powodujące orzekanie przez sąd odwoławczy w warunkach nieważności potencjalnej⁶¹. Niewzięcie pod rozwałę z urzędu przez sąd II instancji

⁵⁶ Zob. T. Zembrzusi, *Nieważność...*, s. 347.

⁵⁷ Na podstawie art. 398²⁰ k.p.c. J. Gudowski, *Niezawistość a związanie sędziego oceną prawną sądu wyższej instancji*, „Polski Proces Cywilny” 2016, nr 3, s. 345.

⁵⁸ Por. S. Hanausek, *Orzeczenie sądu rewizyjnego w procesie cywilnym*, Warszawa 1966, s. 295.

⁵⁹ Odmienne zob. T. Ereciński, [w:] *System...*, s. 1070 i n.

⁶⁰ Por. M. Łochowski, *Uchybienia...*, s. 107 i n. Odmienne zob. A. Zieliński, *Glosa do wyroku SN z 21.11.1997 r., I CKN 825/97*, „Palestra” 1989, nr 9-10, s. 204 i n.; M. Michalska, *Zakres rozpoznania...*, s. 76.

⁶¹ Por. T. Zembrzusi, *Nieważność...*, s. 350 i n.

przyczyny nieważności postępowania i niestwierdzenie nieważności postępowania pierwszoinstancyjnego jest poważnym uchybieniem procesowym, lecz nie rzutuje na nieważność postępowania apelacyjnego, chociaż wymaga podjęcia odpowiednich czynności naprawczych, jeżeli w skardze kasacyjnej zostanie podniesiony zarzut, że sąd odwoławczy, wbrew ciążącemu na nim obowiązкови, nie stwierdził nieważności postępowania.

Sąd Najwyższy, rozpoznając skargę kasacyjną, może stwierdzić wystąpienie przyczyny nieważności postępowania wyłącznie odnośnie do postępowania pierwszoinstancyjnego. Nie jest to równoznaczne ze stwierdzeniem nieważności postępowania. Skarga kasacyjna podlega uwzględnieniu, niezbędne jest uchylenie orzeczenia sądu II instancji ze względu na stwierdzone istotne uchybienie procesowe, które miało istotny wpływ na wynik postępowania przed sądem apelacyjnym. Dostrzeżenie i stwierdzenie przyczyny nieważności zniesieniowej potencjalnej w postępowaniu przed sądem I instancji determinuje uwzględnienie skargi kasacyjnej i uchylenie orzeczenia sądu II instancji ze względu na niedostrzeżenie przyczyny nieważności i niestwierdzenie nieważności postępowania pierwszoinstancyjnego. Sąd Najwyższy nie ocenia jednak bezpośrednio postępowania pierwszoinstancyjnego i nie kontroluje orzeczenia tego sądu, nie kwalifikuje zatem przyczyny nieważności do skutku nieważności, a zatem, jak już zaznaczono, nie dochodzi do formalnego stwierdzenia nieważności postępowania. Sąd Najwyższy na podstawie art. 398¹⁵ zd. 1 k.p.c. uchyla zaskarżone orzeczenie oraz przekazuje sprawę do ponownego rozpoznania. Stwierdza jednocześnie potrzebę uchylenia również orzeczenia sądu I instancji, lecz nie może tego dokonać, ponieważ jego kognicja jest ograniczona do wyroku sądu II instancji. Stwierdzenie przyczyny nieważności ma w tym wypadku wyłącznie charakter wskazania co do dalszego postępowania⁶².

Uchylenie orzeczenia sądu I instancji może zostać dokonane pośrednio, tj. wyłącznie przez sąd II instancji. Sąd odwoławczy jest związany uchyleniem wyroku oraz pośrednio wyrażoną oceną nieważności odnoszącą się do postępowania pierwszoinstancyjnego⁶³. Sąd ten jest zobligowany odnieść się do nieważności potencjalnej w postępowaniu pierwszoinstancyjnym, która została dostrzeżona przez Sąd Najwyższy w postępowaniu kasacyjnym. Ponowne rozpoznanie sprawy wymaga stwierdzenia nieważności postępowania, tj. uchylenia wyroku sądu I instancji, zniesienia postępowania dotkniętego nieważnością oraz przekazania sprawy do ponownego rozpoznania sądowi I instancji. Sąd II instancji orzeka na podstawie art. 386 § 2 k.p.c. Również w tym wypadku stwierdzenie nieważności – z perspektywy sądu kasacyjnego – ma wyłącznie charakter „ukryty”, gdyż nie jest formalnym

⁶² Zob. T. Zembrzusi, *Nieważność...*, s. 353 i n.

⁶³ Por. M. Łochowski, *Wiążąca sądowa wykładnia prawa, ocena prawna, wskazania co do dalszego postępowania (uwagi na tle art. 386 § 6 i art. 393¹⁷ k.p.c.)*, „Przegląd Sądowy” 1999, nr 10, s. 28 i n.

stwierdzeniem nieważności, lecz zaleceniem wyrażonym w warstwie motywacyjnej orzeczenia Sądu Najwyższego, na drugim etapie motywacji. Pierwszy poziom motywacyjny odnosi się do podstawy kasacyjnej (uchylenia procesowego sądu II instancji polegającego na orzekaniu przez ten sąd w warunkach nieważności potencjalnej), natomiast drugi poziom motywacyjny stanowi wyraz stwierdzenia przez Sąd Najwyższy, że zachodzi przyczyna nieważności postępowania odnośnie do postępowania pierwszoinstancyjnego. Należy zwrócić uwagę, że odniesienie się do nieważności postępowania w motywacji drugiego stopnia nie narusza granic badania skargi kasacyjnej przez wyjście poza jej zakres⁶⁴.

8. Zakończenie

W doktrynie postuluje się wyodrębnienie nieważności postępowania jako podstawy kasacyjnej przez wyrażenie jej wprost w art. 398² § 1 k.p.c. Charakterystyczna jest wypowiedź Tadeusza Erecińskiego, że przepis powinien być dodany ze względu na uprawnienie Sądu Najwyższego do prowadzenia postępowania dowodowego w tym zakresie. Autor zauważa, że w takim wypadku przeprowadzone dowody nie są skierowane przeciwko ustaleniom faktycznym sądu II instancji, lecz zmierzają do wykazania istnienia bezwzględnej podstawy kasacyjnej⁶⁵. Realizacja tego postulatu nie wydaje się niezbędna, mając na względzie fakt, że wystąpienie przyczyny nieważności mieści się w pojęciu podstawy skargi kasacyjnej, a w praktyce przyczyny nieważności są traktowane w szczególny sposób. Odmierna konstrukcja na gruncie systemu rewizyjnego „zmuszała wprawdzie skarżącego do gruntownego przeanalizowania treści i motywów rozstrzygnięcia pod tym właśnie kątem widzenia”⁶⁶, lecz ewentualny powrót do mechanizmu z poprzedniej epoki nie wpływałby na procesowe funkcjonowanie nieważności⁶⁷.

Wbrew wątpliwościom i obawom zgłaszanym w doktrynie należy uznać, że nieważność jako podstawa skargi kasacyjnej jest na „właściwym miejscu”⁶⁸. Wystąpienie przyczyny nieważności mieści się w pojęciu podstawy wskazanej w art. 398³ k.p.c. Potrzeba dokonania zmian odnosi się nie tyle do stanu prawnego, ile do kontrowersyjnej i wadliwej praktyki orzeczniczej Sądu Najwyższego. Pożądane jest uporządkowanie i ujednolicenie stosowania przepisów procesowych w następstwie stwierdzenia przyczyn nieważności postępowania. Wprawdzie strony i uczestnicy postępowania rzadko kiedy wczytują się w podstawę prawną wydanego rozstrzygnięcia, lecz istotnym jest to, w jakich sytuacjach judykat sądu najwyższego szczebla

⁶⁴ Por. T. Zembrzusi, *Nieważność...*, s. 354.

⁶⁵ Zob. T. Ereciński, *Co zmienić...*, s. 66.

⁶⁶ Zob. W. Siedlecki, *Uchybienia...*, s. 139.

⁶⁷ Por. T. Zembrzusi, *Nieważność...*, s. 334.

⁶⁸ Por. T. Wiśniewski, *O swoistości...*, s. 380.

został wydany na podstawie art. 398¹⁵ zd. 1 k.p.c., 398¹⁹ k.p.c., a kiedy na podstawie art. 386 § 2 k.p.c. w zw. z art. 398²¹ k.p.c. Należy mieć na względzie, że w razie stwierdzenia nieważności postępowania Sąd Najwyższy ma obowiązek nie tylko uchylić zaskarżone orzeczenie i przekazać sprawę do ponownego rozpoznania, ale także znieść postępowanie w zakresie dotkniętym nieważnością⁶⁹, posługując się odpowiednią regulacją.

Sąd Najwyższy w postępowaniu kasacyjnym, biorąc pod uwagę przyczyny nieważności występujące w postępowaniu apelacyjnym, stwierdza nieważność tego postępowania, natomiast dostrzeżenie przyczyn nieważności występujących w postępowaniu pierwszoinstancyjnym, lecz wówczas niedostrzeżonych, umożliwia jednoetapowe (przyczyny nieważności odrzuceniowej) albo dwuetapowe (przyczyny nieważności zniesieniowej) badanie przyczyn i stwierdzanie nieważności postępowania⁷⁰. Sąd ten jest wyposażony w mechanizm pośredniej kontroli⁷¹, a dokonywanie pośredniej kontroli przyczyn nieważności nie jest „niekonsekwencją Sądu Najwyższego [...] ani nie prowadzi do całkowitej zmiany istoty i charakteru nieważności postępowania”⁷², lecz wynika z granic zaskarżenia środka prawnego.

Literatura

- Allerhand M., *Nieważność wyroku z powodu nienależytego obsadzenia sądu*, „Przegląd Prawa i Administracji” 1909, nr 52.
- Bendetson W., *O kasacji według kodeksu postępowania cywilnego*, „Palestra” 1933, nr 1-2.
- Broniewicz W., *Glosa do wyroku SN z 8.01.1998 r.*, II CKN 553/97, „Radca Prawny” 2000, nr 1.
- Broniewicz W., *Glosa do wyroku SN z 10.02.1998 r.*, II CKN 600/97, „Orzecznictwo Sądów Polskich” 1999, nr 3, poz. 58.
- Broniewicz W., *Uchylenie przez Sąd Najwyższy w trybie kasacji wyroku sądu pierwszej instancji w procesie cywilnym*, „Przegląd Sądowy” 2002, nr 4.
- Ereciński T., *Co zmienić w regulacji skargi kasacyjnej w sprawach cywilnych?*, [w:] *Sine ira et studio. Księga jubileuszowa dedykowana Sędziemu Jackowi Gudowskiemu*, red. T. Ereciński, P. Gregorczyk, K. Weitz, Warszawa 2016.
- Ereciński T., [w:] *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, t. III, *Postępowanie rozpoznawcze*, red. T. Ereciński, Warszawa 2016.
- Ereciński T., [w:] *System Prawa Procesowego Cywilnego. Środki zaskarżenia*, Warszawa 2013, t. III, cz. 2, s. 940 i n.
- Gapska E., *Wady orzeczeń sądowych*, Warszawa 2009.
- Góra-Błaszczkowska A., *Apelacja. Zażalenie. Wznowienie postępowania. Skarga o stwierdzenie niezgodności z prawem prawomocnego orzeczenia. Komentarz*, Warszawa 2006.
- Gudowski J., *Kasacja w świetle projektu Komisji Kodyfikacyjnej Prawa Cywilnego (z uwzględnieniem aspektów historycznych i prawoporównawczych)*, „Przegląd Legislacyjny” 1999, nr 4.

⁶⁹ Zob. wyrok SN z 19.07.2000 r., II CKN 1124/98, Lex nr 1223579.

⁷⁰ Zob. T. Zembrzusi, *Nieważność...*, s. 354.

⁷¹ Por. A. Góra-Błaszczkowska, *Apelacja. Zażalenie. Wznowienie postępowania. Skarga o stwierdzenie niezgodności z prawem prawomocnego orzeczenia. Komentarz*, Warszawa 2006, s. 78.

⁷² Zob. M. Łochowski, *Uchybienia...*, s. 104 i n.

- Gudowski J., *Niezawistość a związanie sędziego oceną prawną sądu wyższej instancji*, „Polski Proces Cywilny” 2016, nr 3.
- Gudowski J., *Pogląd na kasację*, [w:] *Proces cywilny. Nauka. Kodyfikacja. Praktyka. Księga jubileuszowa dedykowana profesorowi Feliksowi Zedlerowi*, red. P. Grzegorzczak, K. Knoppek, M. Walasik, Warszawa 2012.
- Gudowski J., *Sąd Najwyższy. Pozycja ustrojowa, funkcje i zadania (spojrzenie sędziego cywilisty)*, „Przegląd Sądowy” 2015, nr 11-12.
- Halpern F., *Podstawy kasacji cywilnej (I)*, „Głos Prawa” 1932, nr 4-5.
- Hanausek S., *Orzeczenie sądu rewizyjnego w procesie cywilnym*, Warszawa 1966.
- Hanausek S., *System zaskarżania orzeczeń sądowych w nowym polskim postępowaniu cywilnym*, „Studia Cywilistyczne” 1967, t. IX.
- Knoppek K., *Glosa do postanowienia SN z 4 października 2002 r., III CZP 62/02*, „Państwo i Prawo” 2004, nr 5.
- Łochowski M., *Uchybienia w postępowaniu przed sądem pierwszej instancji stanowiące przyczyny nieważności jako podstawy uwzględnienia kasacji*, „Przegląd Sądowy” 1999, nr 10.
- Łochowski M., *Wiążąca sądowa wykładnia prawa, ocena prawna, wskazania co do dalszego postępowania (uwagi na tle art. 386 § 6 i art. 393¹⁷ k.p.c.)*, „Przegląd Sądowy” 1999, nr 10.
- Miączyński A., *Zagadnienie „istotności” przepisów postępowania w polskim procesie cywilnym*, „Studia Cywilistyczne” 1964, t. V.
- Michalska M., *Rozstrzygnięcia sądu kasacyjnego w procesie cywilnym*, Kraków 2004.
- Michalska M., *Zakres rozpoznania sprawy przez Sąd Najwyższy w postępowaniu cywilnym*, „Państwo i Prawo” 2003, nr 10.
- Piasecki K., *Podstawy kasacji według kodeksu postępowania cywilnego w świetle prawnoporównawczym*, [w:] *Symbolae Vitoldo Broniewicz. Księga pamiątkowa ku czci Witolda Broniewicza*, red. A. Marciniak, Łódź 1998.
- Piekarski M., *Glosa do orzeczenia SN z 1.04.1965 r., III PR 1/65*, OSNC 1966, nr 2, poz. 20.
- Piotrowska A., *Komentarz do art. 398¹⁵*, [w:] *Kodeks postępowania cywilnego*, t. II, *Komentarz do art. 367-729*, red. A. Marciniak, Warszawa 2019.
- Sanetra W., *O roli Sądu Najwyższego w zapewnianiu zgodności z prawem oraz jednolitości orzecnictwa sądowego*, „Przegląd Sądowy” 2006, nr 9.
- Siedlecki W., *Nieważność procesu cywilnego*, Warszawa 1965.
- Siedlecki W., *Podstawy rewizji cywilnej*, Warszawa 1959.
- Siedlecki W., *Prawo procesowe cywilne a prawo materialne*, „Krakowskie Studia Prawnicze” 1969, nr 3-4.
- Siedlecki W., *Uchybienia procesowe w sądowym postępowaniu cywilnym*, Warszawa 1971.
- Szmulik B., *Pozycja ustrojowa Sądu Najwyższego w Rzeczypospolitej Polskiej*, Warszawa 2008.
- Waligórski M., *Podstawy kasacyjne procesu cywilnego w świetle różnicy pomiędzy faktem i prawem*, Lwów 1936.
- Waligórski M., *Polskie prawo procesowe cywilne. Funkcja i struktura procesu*, Warszawa 1947.
- Wiśniewski T., *Apelacja i kasacja. Nowe środki odwoławcze w postępowaniu cywilnym*, Warszawa 1996.
- Wiśniewski T., [w:] *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, t. II, *Artykuły 367-505³⁹*, red. T. Wiśniewski, Warszawa 2021.
- Wiśniewski T., *O swoistości postępowania kasacyjnego w sprawach cywilnych (zagadnienia wybrane). Proces cywilny. Nauka. Kodyfikacja. Praktyka. Księga jubileuszowa dedykowana profesorowi Feliksowi Zedlerowi*, red. P. Grzegorzczak, K. Knoppek, M. Walasik, Warszawa 2012.
- Zembrzusi T., *Komentarz do art. 398³*, [w:] *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, red. P. Rylski, Warszawa 2021, Legalis.
- Zembrzusi T., *Nieważność postępowania w procesie cywilnym*, Warszawa 2017.
- Zembrzusi T., *Skarga kasacyjna. Dostępność w postępowaniu cywilnym*, Warszawa 2011.
- Zieliński A., *Glosa do wyroku SN z 21.11.1997 r., I CKN 825/97*, „Palestra” 1989, nr 9-10.